

UREDILE

Milica Pekić i
Katarina Pavić

EXIT EUROPE

— Nove geografije kulture

clubture

Izdavač: Savez udruga Klubtura / Mreža Clubture
Svačićev trg 1, Zagreb

Urednice: Katarina Pavić i Milica Pečić
Suradnici i suradnice: Iskra Geshoska (Makedonija), Davor Mišković (Hrvatska), Katja Praznik (Slovenija), Darka Radosavljević Vasiljević (Srbija), Marko Tomaš (Bosna i Hercegovina), Emina Višnić (Hrvatska)

Prijevodi: Jele Dominis (Hrvatska), Hana Dvornik (Hrvatska), Kathryn Opal Hampton (Bosna i Hercegovina), Maja Lovrenov (Slovenija), Jasna Vrteva Shoptrajanova (Makedonija), Aleksandar Vasiljević, Nenad Župac (Srbija)
Korekture i lekture: Ana Lovrenčić (Hrvatska), Inge Panos (Slovenija)

Engleska lektura i korektura: Nenad Župac (Srbija)

Dizajn: Ruta

Tisak: Tiskara Zelina d.d.

Naklada: 500

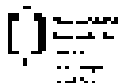
ISBN 978-953-95994-2-1

ISBN 978-86-84977-07-8

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 776817.

“Tiskanje ove publikacije omogućeno je temeljem financijske potpore Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva u skladu s Ugovorom broj 421-02/07-PP-6/11-2. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva.

Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva
<http://zaklada.civilnodrustvo.hr>”

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Grad Zagreb – Gradski ured za kulturu, obrazovanje i sport

Zagreb / Beograd 2011.

Ovo djelo je ustupljeno pod licencom Creative Commons Attribution 3.0 Croatia. Da biste vidjeli kopiju licence, posjetite <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/hr/>.

EXITEUROPE

— Nove geografije kulture

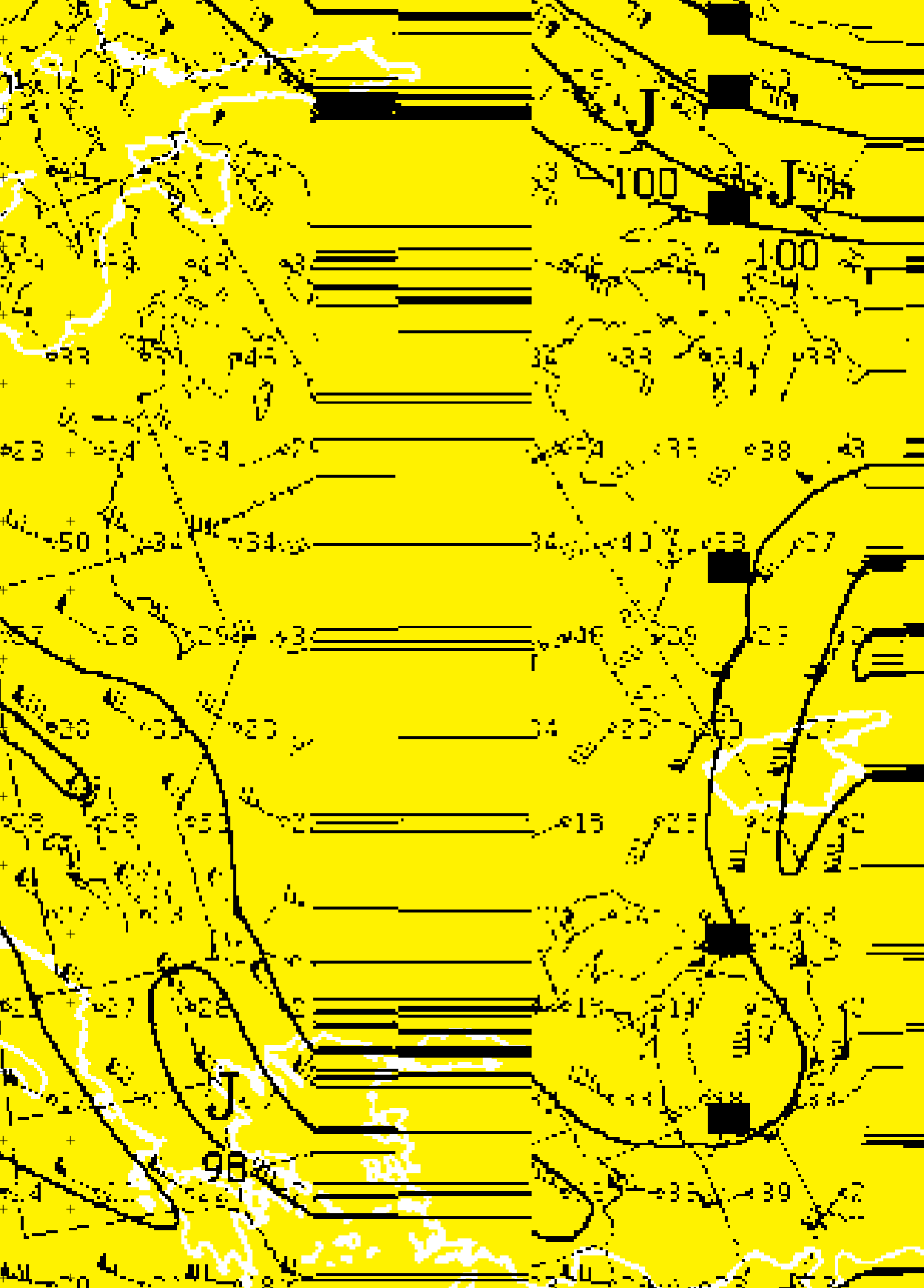
UREDILE

Milica Pekić i Katarina Pavić

Zagreb / Beograd 2011.

clubture

Savez udruga Klubtura / Mreža Clubture

Sadržaj

8 Umjesto uvodnika

Milica Pekić, Katarina Pavić

16 Regionalna inicijativa mreže Clulture - platforma za kulturnu suradnju i razmjenu nezavisne scene

Katarina Pavić

44 Utopija ili svjetlo na kraju tunela, skica za portret nezavisne kulture u Bosni i Hercegovini

Marko Tomaš

54 Prebivanje u kulturnoj politici

Davor Mišković

70 Ткаење на невидлива мрежа

Искра Гешоска

82 Na križpotjih slovenske neodvisne kulturne scene

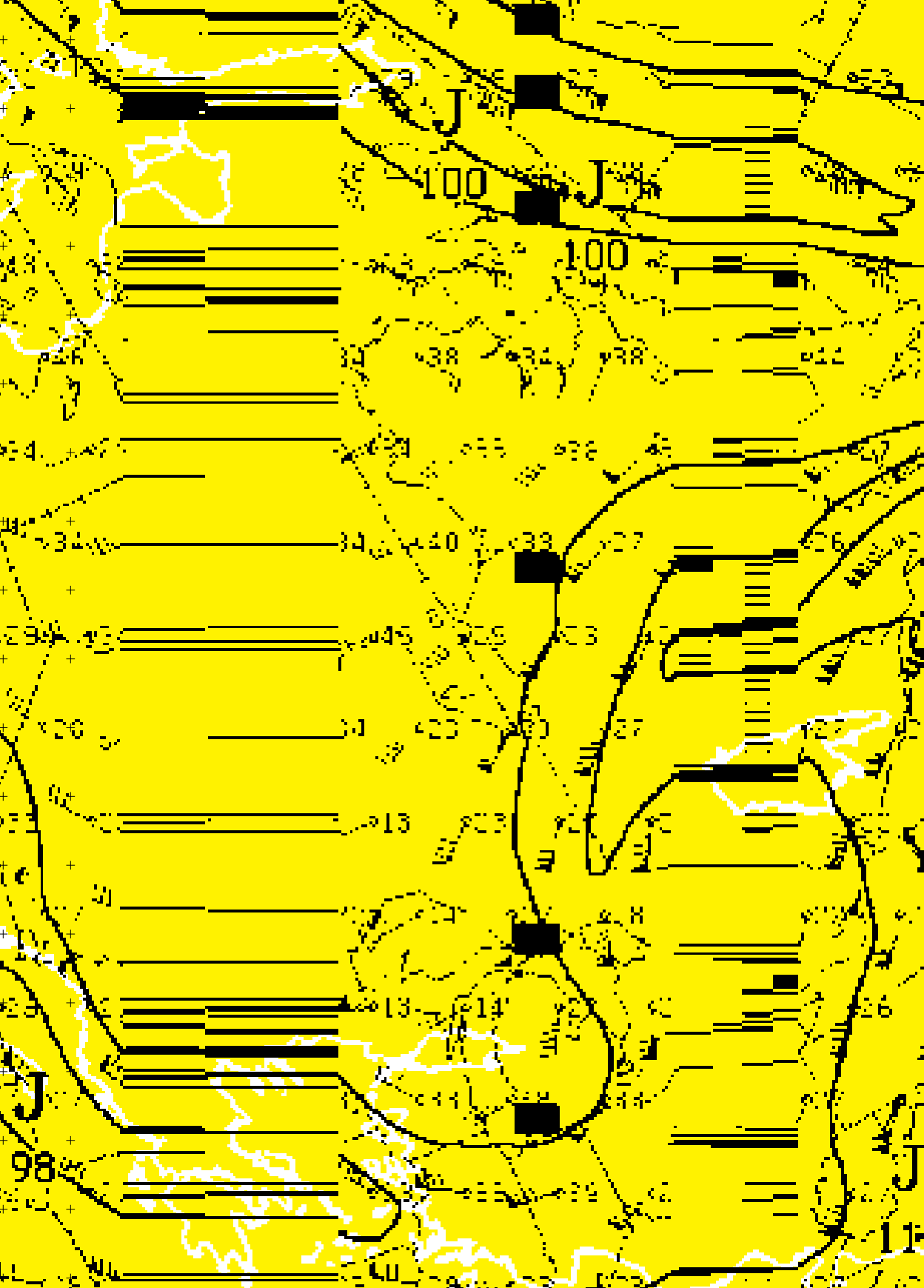
Katja Praznik

100 Nezavisna scena u Srbiji

Darka Radosavljević Vasiljević

116 Opstanak kulture globalno je pitanje kojeg je važno rješavati lokalnim angažmanom

Razgovor s **Eminom Višnić**

EXITEUROPE

— Nove geografije kulture

Umjesto uvodnika

Uvodni razgovor je rezultat chat-
razgovora urednica putem platforme
Skype. Razgovor je započet 09. 11. 2010.
Godine u 14:10 h.

Umjesto uvodnika

Uvodni razgovor je rezultat ch
razgovora urednica putem plat
Skype. Razgovor je započet 09
Godine u 14:10 h

Milica Pekić: Vodiš Clubture već dve godine, možeš li da uporediš delovanje clubture na nacionalnom i regionalnom nivou. Koliko je teže sprovesti aktivnosti u regionu i baviti se zagovaranjem na nekom širem planu?

Katarina Pavić: Dakle, što se tiče djelovanja mreže Clubture, sigurno je da se s pričom u regiji mreža širi u svakom smislu, kvantitativno i kvalitativno. Ono što je najveća razlika je da u okvirima djelovanja Clubture-a na razini Hrvatske mreža donekle stabilno djeluje već 8 godina kao nacionalna mreža nezavisne kulture, prvenstveno kao platforma za direktne programske suradnje, posredstvom čega se krenulo u razne druge razine djelovanja, pa tako i na međunarodnom planu.

S aspekta zagovaranja i pozitivnih pomaka u kulturnim politikama, možemo reći da se najveća razlika, tj. poteškoća sadrži u činjenici kako ne postoji vidljiv i jasan regionalni zagovarački okvir. To jest, postoje okviri pojedinih lokalnih jedinica i nacionalni okviri, ali do razine europske birokracije nastaje vakuum. Taj vakuum jedan je od poticaja zajedno s drugim okolnostima koje su rezultirale osmišljavanjem Exit Europe projekta.

Milica Pekić: Šta bi mogla da istakneš kao najznačajniji rezultat na nacionalnom a šta na regionalnom nivou?

Katarina Pavić: Nacionalni rezultati - Clubture je prepoznat kao nacionalna mreža organizacija aktivih u polju nezavisne kulture, koja djeluje u Hrvatskoj već 8 godina - te povezuje organizacije iz sektora na programskim suradnjama ali i u zagovaračkom djelovanju. Ti rezultati se daju kvantificirati i dodatno razraditi, tako da bih mogla potrošiti popodne nabrajajući, ali ono što je najvažnije na nacionalnom planu je da CT svojim iskustvima pokazao kako je nezaobilazan akter čiji je model suradnje poznat i u granicama širim od RH, pa i regionalno. Što se tiče situacije u regiji, uspjesi se ponajprije sadrže u činjenici da smo opstali i da se i dalje razvijamo, uprkos nizu nepovoljnih uvjeta koji se podjednako tiču nedostatka sredstava, nedostatka jasnog i vidljivog institucionalnog okvira na razini regije, razlika između razvijenosti i velike diverzifikacije scena. Ono što bih istakla kao recentno postignuće su naše aktivnosti usmjerene europskoj sceni u smislu donositelja odluka i u smislu umrežavanja s partnerima iz EU.

Katarina Pavić: Upoznale smo se krajem 2008. godine u Zagrebu na susretu regionalne inicijative Clubture, povodom konferencije "Poprišta Neoliberalizma"...možeš li reći kakva su tvoja iskustva u zajedničkom angažmanu (kako nas dvije, osobno) - tako na širem planu od tad?

Milica Pekić: Moja su iskustva zaista dragocena kako lično tako i profesionalno.

Katarina Pavić: :)

Milica Pekić: Prvenstveno mislim da je nezavisna scena u regionu imala dosta koristi od regionalne inicijative pokrenute od strane Clubture-a. Prvo kao platforma u okviru koje su se mnogi akteri po prvi put upoznali i razmenili iskustva, zatim po broju konkretnih saradničkih projekata i partnerstava koja su prostekla iz upravo ove inicijative, što je po meni jedan od najznačajnijih aspekata ovakvih platformi. Takođe, mislim da su, podstaknute Clubture-om, scene u regionu postale aktivnije i u zagovaračkom smislu.

Npr. u Srbiji je napravljena platforma koja okuplja većinu aktera nezavisne scene i nedavno je medijima predstavljena njihova zajednička deklaracija. Mislim da regionalna inicijativa Clubture-a ima dosta udela u inspirisanju i pokretanju ovakvih inicijativa u susednim zemljama regiona.

Katarina Pavić: Da, mislim da je to super...pogotovo što se tiče organizacija u Srbiji. Mislim da je ok da se na to posebno osvrnemo, da se taj potencijal pokrene i da su naši zajednički napori urodili takvim plodovima.

Milica Pekić: Što se tiče naše saradnje na publikaciji, mislim da je bilo važno na jednom mestu objediniti preglede situacija nezavisnih scena, kako pojednično po zemljama, tako i kroz prikaz razvoja regionalne inicijative. Čini mi se da je to neophodan okvir za predstavljanje Preporuka kao centralnog dela publikacije. Što se mene lično tiče, bilo je uživanje raditi na ovom projektu, kako sa tobom tako i sa svim kolegama u regionu koji su zaista bili neverovatno posvećeni.

Katarina Pavić: Da, i meni. Po prvi puta sam radila na nečem ovakvom, tako da je to za mene istup u nepoznato :)
:) ali sam sretna zbog Clubture-a koji je više godina pokušavao realizirati ideju o ovakvoj knjizi.

Milica Pekić: Ono što je zaista neprocenljivo jeste broj ljudi koji je svojim tekstovima, komentarima, fotografijama doprineo da knjiga izgleda baš ovako. Obično je dosta komplikovano raditi sa velikim brojem saradnika ali, čini mi se, da su zaista svi bili puni entuzijazma i odgovorno pristupili radu na tekstovima i publikaciji uopšte, da ne zaboravimo i ljude koji su nam davali uputstva, savete, komentare. Emina Višnić.

Katarina Pavić: Treba im svima poimence zahvaliti. Da, Emina Višnić dala je veliki doprinos, ne samo ovoj publikaciji, već i cijeloj ovoj priči. Kao i mnogi koji nisu izravno uključeni u proces, a teško je zamislivo da bi se išta dogodilo bez njih.

Milica Pekić: Uvek postoji neka individualna energija koja ako je dovoljno jaka i uporna uspe da pokrene i druge ljude i onda se zaista mogu kreirati pomaci. Mislim da je Emina u velikoj meri baš ta energija, pokretačka i neumorna.

Milica Pekić: Kakvo je tvoje iskustvo u ostvarivanju saradnje i partnerskih odnosa na regionalnom nivou? Šta su prednosti, a šta problemi sa kojima se suočavaš?
Kako ti doživljavaš zajednički rad na ovoj publikaciji?

Katarina Pavić: Moja iskustva su izuzetno pozitivna. Poimanje prostora regije podosta se promijenilo upravo kroz angažman u ovoj priči. U vrijeme mog školovanja devedesetih, regija je bila tabu kao i cijeli kontekst koji se uz nju veže. Što se tiče konkretno suradnji, pokazalo se kako sve zemlje u regiji imaju što pokazat, i što se tiče ljudskih kvaliteta, poimence što se tiče spremnosti na suradnju u regiji i poimanja zajedništva. To je uvijek onaj + koji se stvori ili ne stvori, ta neopipljiva uzajamnost odnosa, socijalni kapital :)
A što se tiče problema, recimo, roaming je problem :)
Ali, ozbiljno, najveći problemi u regiji je i dalje kako se regija percipira, i na to mislim kao na strukturalni problem, utemeljen u društveno-političkom, koji se onda preslikava u sva područja.

Milica Pekić: Pa da, svakih deset, ako ne i manje, godina menja se definicija regiona. Da li jugoistočna Evropa, Balkan, Zapadni Balkan, pa onda ono što je Zapadni Balkan juče to već danas nije, i tako u krug. Zato mislim da treba biti zaista fleksibilan u razumevanju pojma regiona.

Ipak, važna činjenica je da zemlje bivše Jugoslavije dele dosta uticajnu prošlost i da je to jedan jak zajednički imenitelj. Iako te zemlje više ne ulaze u sklop definicije Zapadnog Balkana, one su nekako od početka prisutne u regionalnoj inicijativi Clubture-a.

Katarina Pavić: Točno, to je prirodna povezanost izrasla iz konteksta, ali koja ima potrebu mijenjati kontekst.

Milica Pekić: Naravno, Slovenija je u EU. Albanija nije bila deo Jugoslavije ali je dosta aktivna u saradničkim projektima u regionu. Ipak što se tiče Clubture regionalne inicijative ona podrazumeva zemlje bivše Jugoslavije.

Katarina Pavić: Upravo je bitno istaknuti da se radi o pokušajima stvaranja nekih novih praksi na prostoru bivše Jugoslavije, temeljenih na principima suradnje i zajedničkog odlučivanja.

Milica Pekić: Sa druge strane, mislim da je to nekako prirodan, ljudski proces. Ljudi se udružuju, prvo susedi pa dalje, radi zajedničkih interesa, uvećanja kapaciteta, saradnje, razmene. E sad, kako mi kao nezavisna scena ipak odolevamo političkim i drugim uticajima, onda ta normalna i sasvim prirodna pojava može da dođe do izražaja i u konkretnim aktivnostima.

Katarina Pavić: Da, već smo dosta nakucale o post-jugoslavenskom prostoru, no svejedno kroz rad na ovom projektu sastajali smo se puno puta u gotovo svim zemljama regije.

Milica Pekić: Jesmo.

Katarina Pavić: Da, Beograd, Maribor, Ohrid, Zagreb

Milica Pekić: To je prednost regiona, gde god odeš, lepo ti je (ha)

Katarina Pavić: da, dobro se jede :)

Milica Pekić: Da ne širimo.....
U kom pravcu misliš da će dalje aktivnosti na nivou regije da se odvijaju, kako vidiš budućnost nezavisne scene u regionu?

Katarina Pavić: Budućnost?

Milica Pekić: Pa da!

Katarina Pavić: Sasvim sigurno je da će se sve zemlje u regiji s vremenom integrirati u širi evropski prostor.

Milica Pekić: Ovde nikad ništa nije sigurno, ali ajde..

Katarina Pavić: :)
Da, budućnost je kondicionirana mnogim faktorima al ono što je važno, što predviđam je da će se, ako ne u svim onda u velikoj većini zemalja, nezavisno-kulturne scene nametnuti kao nezaobilazi akteri na području donošenja i provođenja kulturnih politika.

Milica Pekić: Da, i ja verujem da je takav razvoj neminovan. Mislim da je nezavisna scena u većini zemalja razvila ozbiljne kapacitete.

Katarina Pavić: Što se tiče europske priče, mislim da smo imali moment dobre podudarnosti, što je tijekom 2007. donesena europska kultura agenda koja je po prvi puta donekle reducirala supsidijarnost na području kulturnih politika. To znači da je područje kulture prešlo iz ekskluzivne domene država članica u zajednički EU prostor. Ista stvar se dogodila s ulaskom kulture na bitan položaj u međunarodnim odnosima, tako da mislim da nam je budućnost u Europi, ne znam doduše kakvoj.....

Milica Pekić: Verujem da su iskustva nezavisne scene, u smislu kreiranja programa, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, kao i iskustva u ostvarivanju saradnje, umrežavanja, zajedničkog delovanja, od neprocenljivog značaja za dalji razvoj saradnje na međunarodnom nivou.

Katarina Pavić: Jest, mislim da smo još uvijek u oku tajfuna, nismo u mogućnosti načiniti objektivni odmak tako da će ocjene o postignućima biti realne, tek za puno puno godina.

Milica Pekić: Ono što je ipak sigurno jeste da svi ljudi aktivni na nezavisnoj sceni rade neprestano i zaista vredno i verujem, kao poslednji optimista, da takva posvećenost, angažman i znanje mora uroditi plodom.

Katarina Pavić: To je evidentno, samo je stvar toga tko će brati plodove. Ali i ja sam optimistična, mislim da je naša uloga najveća tamo gdje se kulturni angažman pretvori u društveno opipljive pomake.

Milica Pekić: Što se plodova tiče, nadam se da će, ipak, neke nove generacije imati nešto drugačiju situaciju i to je ono što je najvažnije.

Katarina Pavić: Ok, hoćemo se naći na Skype-u za 10 godina, pa da vidimo ... :)

Milica Pekić: Ih za 10, ajde za 20.....
Šalim se, skeptik i optimista, ne ide.

Katarina Pavić: Eh, čini mi se da smo se pretplatili na taj dualizam.

Razgovor je završio 09. 11. 2010. Godine u 15:19 h.

Katarina Pavić

Regionalna inicijativa
mreže Clubture -
platforma za kulturnu
suradnju i razmjenu
nezavisne scene

Katarina Pavić

Regionalna inicijativa
mreže Clubture -
platforma za kulturnu
suradnju i razmjenu
nezavisne scene

01 Regija se kao naziv rabi u smislu nadnacionalne regije, definirane prostorom dolje navedenih zemalja bivše Jugoslavije.

02 Mreža Clubture osnovana je 2002. godine kako bi povezala organizacije nezavisne kulturne scene u Hrvatskoj, a od svojih početaka djeluje kao suradnička platforma kroz koju one zajednički realiziraju programe. Ciljevi mreže Clubture su decentralizacija kulturne proizvodnje, permanentna suradnja među organizacijama, temeljena na zajedničkoj provedbi projekata, povećanje javne vidljivosti nezavisne kulturne scene, kao i jačanje utjecaja na kulturnu politiku na nacionalnoj razini i na lokalnim razinama. Za više informacija vidjeti: Clubture – Kultura kao proces razmjene 2002. – 2007. (ur. Vidović, et.al.) i www.clubture.org.

Savez udruga Klubtura / mreža Clubture započela je krajem 2004. godine okupljati organizacije nezavisne kulture s područja bivše Jugoslavije, koje su najprije zajednički pokrenule pilot-projekt, a onda i dugogodišnji program Regionalna⁰¹ inicijativa Clubturea. Putem raznolikih oblika skupova, zajedničkog rada i razmjene programa, ta je inicijativa povezala više od stotinu organizacija iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije.

Tijekom pripreme i realizacije pilot-projekta suradnje od 2005. do 2007. te su organizacije stvorile suradničku platformu na istim načelima na kojima je zasnovana i mreža Clubture⁰² u Hrvatskoj. U pilot-fazu bilo je uključeno devetnaest organizacija u osam različitih suradničkih projekata, unutar kojih su ostvarena trideset i tri javna događanja u svim navedenim zemljama. Ta je mreža inicirala povezivanje nezavisne kulturne scene čitave regije – ostavši do danas jedina organizacija na području bivše Jugoslavije koja sustavno okuplja nezavisne kulturne organizacije u neformalnu suradničku platformu. Provođenjem pilot-faze razmjene programa, prvi put nakon raspada nekadašnje države, nezavisne su kulturne organizacije pozvane, a na određen način i izazvane da u kulturi izgrade nešto novo; drukčiji i inovativan oblik djelovanja, satkan na načelima suradnje te zajedničkog rada i odlučivanja. Uspješno provedena suradnja nije samo programski povezala organizacije, već je i postavila temelje okupljanju oko bitnih kulturno-političkih tema, poput razvoja kulturne suradnje u regiji i s ostatkom Europe. Usprkos entuzijazmu okupljenih, programsku razmjenu i suradnju nije bilo moguće dugo održati zbog međunarodnih i domaćih prepreka pri osiguravanju financijskih sredstava. Mreža se od 2008. godine usredotočuje na zajedničko djelovanje prema donositeljima odluka kako bi zagovarala pozitivne promjene i razvoj održivih modela suradnje na nezavisnoj kulturnoj sceni u regiji i prema EU.

U više od pet godina djelovanja Regionalna inicijativa Clubturea prošla je dugi put te tako i zatvorila jedan razvojni ciklus – od početnih napora u umrežavanju aktera, potom izravne razmjene programa i rada na zajedničkim projektima među organizacijama, do definiranja preporuka za djelovanje institucija kulturnih politika (od lokalnih do onih na europskoj razini). Evolucijski put razvoja te regionalne platforme podjednako su odredila unutarnja kretanja nezavisne scene u regiji, ali i čitav niz okolnosti koje proizlaze iz društvene i političke dinamike unutar bivšeg jugoslavenskog prostora, obilježenog tranzicijom i konsolidacijom postsocijalističkih društava, kao i širenjem Europske unije na područje regije.

tiva
urnu
nu

03 Na drugom zasjedanju AVNOJA, 29. studenog 1943., proglašena je Demokratska Federativna Jugoslavija; Ustavotvorna skupština 1945. proglašava naziv: Federativna Narodna Republika Jugoslavija; Ustavnim promjenama iz 1963. Proglašena je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

04 Geopolitička kategorija koja obuhvaća zemlje jugoistočne Europe koje nisu članice EU-a. U posljednje se vrijeme taj termin rjeđe rabi.

05 Engleski: South East Europe (SEE) - Naziv za prostor zemalja Balkana i naziv programa koji jača partnerstvo na strateškim pitanjima između šesnaest različitih zemalja, među kojima su osim bivših jugoslavenskih država i: Albanija, Austrija, Bugarska, Rumunjska, Grčka, Mađarska, Moldova, Slovačka, te pojedine regije u Italiji i Ukrajini.

06 Otkako je poznati britanski magazin Economist u kolovozu 2009. objavio članak pod nazivom "Entering the Yugosphere" (<http://www.economist.com/node/14258861>), koji su prenijeli svi najtiražniji / najposjećeniji regionalni mediji, pojam Jugosfere infiltrirao je u svakodnevni diskurs obilježavanja geografsko-političkog područja bivše Jugoslavije.

07 Ističe se suradnja policije i drugih pravosudnih tijela država u regiji.

08 Uvođenje dugo obećavane zračne linije između Zagreba i Beograda još se čeka, a prema medijskim napisima koji se svako toliko pojave u javnosti, zračni most između Hrvatske i Srbije trebao bi

Raspad zajednice naroda koja je u različitim oblicima egzistirala od 1918. do 2003. godine, a u svom najpoznatijem obliku, kao Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija⁰³, na specifičan način objašnjava pojavu nezavisne kulturne scene te neizravno i djelovanje Regionalne inicijative Clubturea.

Prostor bivše jugoslavenske zajednice dvadeset godina nakon raspada još uvijek je obilježen istodobnim pokušajima integracije i dezintegracije. Taj je paradoks uočljiv i u nastojanjima definiranja geopolitičkog prostora koji zauzimaju te države. Tako je u posljednjih desetak godina u upotrebi bilo više naziva, poput Zapadnog Balkana⁰⁴ ili Jugoistočne Europe⁰⁵, koji su naišli na negodovanje šire javnosti u zemljama regije. U posljednje vrijeme među njima se ističe neformalni naziv Jugosfera⁰⁶. Taj naziv slikovito objašnjava korijene regionalne, primarno ekonomske suradnje u zajedničkoj prošlosti, ali i u segmentima suvremenoga kulturnog života u najširem smislu, kao što su slični jezici, ukusi u gastronomiji, glazbi i slično. Gotovo svaki dan možemo čitati o različitim oblicima ponovne uspostave suradnje na području nekadašnje državne zajednice. Tako je među tim republikama uspješno uspostavljena suradnja u mnogim područjima poput trgovine, među različitim vrstama državnih institucija⁰⁷, uvođenjem redovitih kopnenih putničkih linija na svim relacijama⁰⁸, kao i ponovnom integracijom teretne željezničke mreže SHS⁰⁹, te sličnim slučajevima ponovne uspostave regionalne suradnje na različitim područjima. Među njima se ističe regionalna distribucija zabavnoga televizijskog programa¹⁰, kao i česta gostovanja najrazličitijih izvođača popularne glazbe. Izvođači popularne glazbe iz svih zemalja bivše Jugoslavije redovito nastupaju širom regije, premda su se neki od njih tijekom devedesetih godina i neposredno nakon toga svrstavali u suprotstavljene tabore i odlučno odbijali mogućnosti nastupa u zemljama sa suprotne strane¹¹.

U kulturnim politikama i u tzv. reprezentativnoj kulturi i dalje dominiraju obrasci kulturne proizvodnje koji su više ili manje usmjereni ka jačanju pojedinačnih nacionalnih identiteta, ali je istodobno, prema sličnom načelu kao i u drugim slučajevima, otvoren prostor i za revitalizaciju kulturne suradnje. To je osobito uočljivo u različitim oblicima popularne i audio-vizualne kulture, ali i u projektima nezavisne kulturne produkcije, premda se oni pojavljuju uglavnom povremeno i kratko traju. Što se tiče kulturne razmjene u domeni javnih institucija, ona je još uvijek marginalna pojava koja se ponajprije može svesti na povremena gostovanja, odnosno osnovnu razmjenu sadržaja. Regionalna suradnja u domeni kulturnih politika još nije zadobila veće značenje, o čemu sv-

nakon devetnaest godina biti ponovno uspostavljen u drugom dijelu 2011. godine.

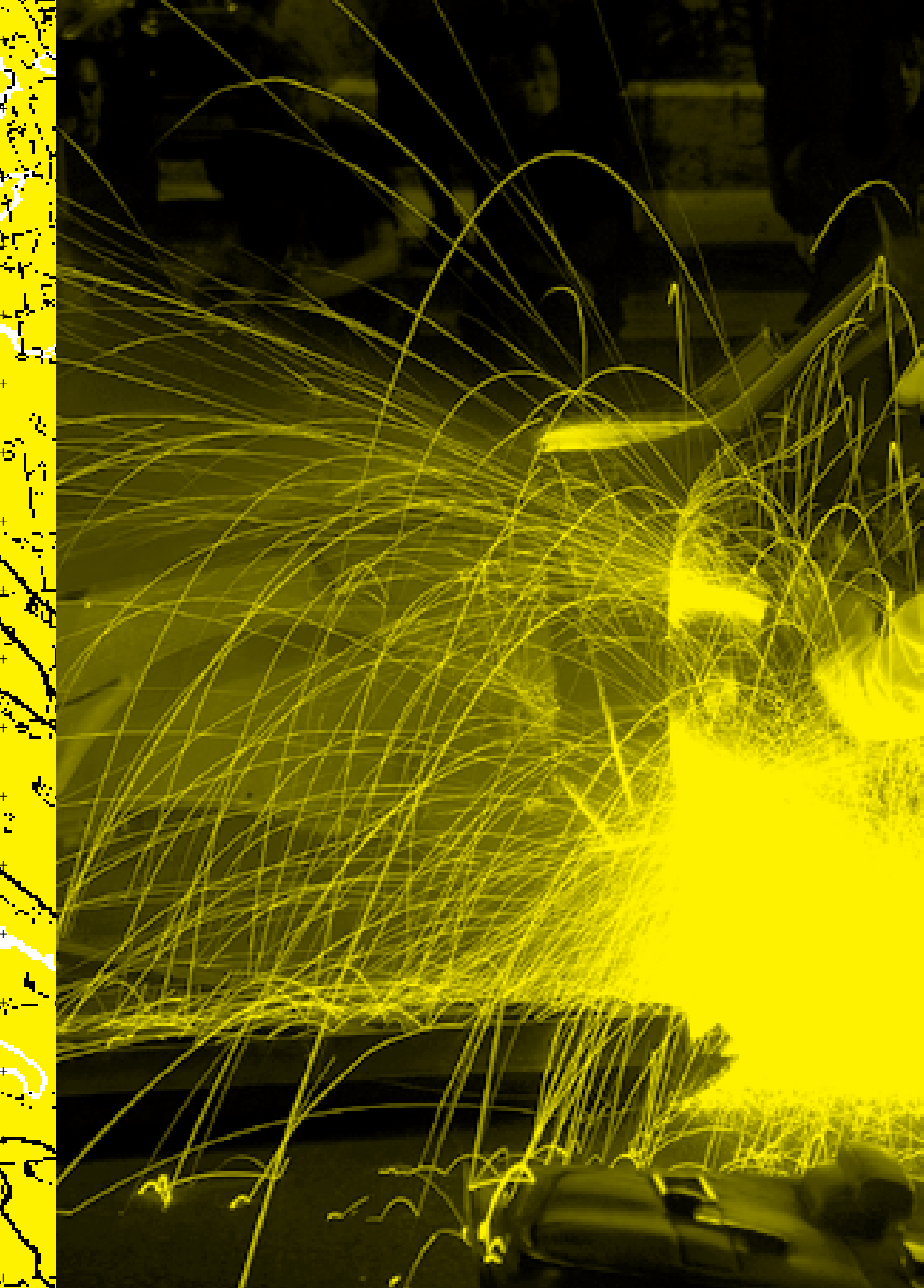
- 09** Željeznička mreža tere-tnih veza koja obuhvaća infrastrukturu Slovenije, Hrvatske i Srbije što je započela s redovitim prometom u listopadu 2010., a čiji je naziv deriviran iz imena Države Slovenaca, Hrvata i Srba nastale 1918. godine kao preteča svim oblicima državnih zajednica Južnih Slavena.
- 10** U listopadu 2004. TV sapunica *Villa Maria* započela se usporedno prikazivati u Hrvatskoj i Srbiji. Otad su zajednički projekti u produkciji televizijskih zabavnih formata uobičajeni, a među njima osobito su popularni različiti *reality* programi, poput *Big brothera* ili oblici produkcije poznati kao *talent show*.
- 11** To se odnosi na fenomen rasta popularnosti turbo-folk glazbe u Hrvatskoj i Sloveniji, premda je stajalište šire javnosti tih zemalja, a osobito u Hrvatskoj, negativno prema turbo-folku.
- 12** Relativno nov primjer koji svjedoči o angažmanu Slovenije na području međunarodne kulturne suradnje je uvođenje regionalne kontaktne točke BIFC, osnovane uz podršku Ministarstva kulture Republike Slovenije 2010. godine putem Platforme za Jugoistočnu Europu, a čijim radom koordinira Asociacija (<http://www.asociacija.si>), slovenska mreža nezavisnih kulturnih organizacija, inicijativa i umjetnika. BIFC – *Balkan Incentive Fund for Culture* osnovan je 2006. godine, na inicijativu Europske kulturne fondacije – ECF

jedoči i manjak suradničkih pothvata samih institucija koje oblikuju i provode politiku – nadležna ministarstva i tijela regionalnih ili lokalnih uprava. Iznimka je Slovenija, u kojoj se međunarodna suradnja na području regije etablirala kao politički bitno pitanje, što je vezano za specifičan položaj Slovenije, koja je zasad jedina zemlja regije koja je postala članicom Europske unije¹². U Hrvatskoj, čije Ministarstvo kulture financijskim potporama potiče međunarodnu suradnju, suradnja na regionalnoj razini nije među prioritetima¹³, kao ni u ostalim zemljama regije¹⁴, a suradnje se na području regije često realiziraju putem projekata unutar programa *Kultura 2007. – 2013.*¹⁵. Programi suradnje također se realiziraju kroz pretprikladne fondove EU-a¹⁶, kao i kroz druge programe, poput programa *Europa za građane*¹⁷ ili programa za cjeloživotno učenje¹⁸. Iako se približavanjem zemalja regije prostoru EU-a širi krug mogućnosti za ostvarivanje suradnje, one se još uvijek ne realiziraju u onom broju, ni onoliko kompleksno i trajno koliko bi to bilo moguće i poželjno.

Činjenica da u zemljama regije postoje slični okviri uređenja kulturnih politika, kao i dijelovi infrastrukture koji su opstali unatoč ratovima i zahlađenju odnosa potvrđuju postojanje snažnih potencijala za razvijanje velikog broja dugotrajnih i po strukturi složenih suradničkih projekata na području kulture.

Očit jaz između istodobnih stremljenja integraciji i dezintegraciji postjugoslavenskog prostora dio je konteksta koji seže duboko u prošlost Jugoslavije, tj. u temelje unutrašnjeg pravno-političkog poretka, posebice nakon donošenja Ustava iz 1974.¹⁹, koji je u širokoj javnosti prihvaćen kao institucionalni temelj raspada. Jaz je i u velikoj mjeri određen i izravnim ratnim zbivanjima u devedesetima, u kojima su stradali mnogi nedužni na ovim prostorima. I u razdoblju nakon izravnih konflikata političke elite zemalja bivše Jugoslavije vodile su politiku temeljenu uglavnom na izolacionizmu, a početak normalizacije odnosa između tih zemalja obilježen je prijelazom u novo desetljeće. No, usprkos miru inormalizaciji, linije podjele na prostor regije donosi širenje Europske unije, kojoj se zemlje u regiji pridružuju različitim dinamikom²⁰. Danas možemo razmatrati bitne korake u međusobnom približavanju tih zemalja, no vijesti o tome u najvećem su broju slučajeva zanemarene, ili senzacionalistički predstavljene javnosti.

Sasvim se sigurno može zaključiti da je prostor bivše Jugoslavije prostor uvjetovane integracije – istodobno je obilježen zajedničkom prošlošću i brojnim drugim sličnostima u sociokulturnim obilježjima, no i mnoštvom izazova koje donosi postkonfliktno i tranzicijsko razdoblje. Bitno je napomenuti da je kulturna produkcija kao dio širih društvenih kretanja u zemljama bivše Jugoslavije već od kraja 60-tih godina prošlog stoljeća, a osobito od kraja 70-

Performans Zid Buke, festival Media Mediterranea, Pula

i partnera HIVOS i Instituta Otvoreno društvo. Danas rad BIFC-a osim ECF-a podržava Institut Otvoreno društvo, fondacije Sorosa na Kosovu, u Makedoniji i Srbiji, kao i Ministarstvo vanjskih poslova Republike Slovenije i Ministarstvo kulture Republike Slovenije. Više na: <http://www.bifchub.eu/>

13 Izdvajanja Ministarstva kulture RH na području međunarodne suradnje u regiji u 2009. i 2010. godini iznosila su svega 10 - 11% od ukupnih sredstava izdvojenih za međunarodnu suradnju.

14 Prema navodima Darke Radosavljević, u tekstu objavljenom u ovoj publikaciji, u Srbiji ne postoji podrška koja bi omogućila sigurnost i razvoj kapaciteta organizacija nezavisnog kulturnog sektora, što bi potaknulo češću međunarodnu suradnju. U Bosni i Hercegovini, prema navodima Marka Tomáša, sredstva u kulturi se ponajprije izdvajaju za financiranje megalomanskih (uglavnom politički sponzoriranih) festivala, dok o situaciji u Makedoniji Iskra Geshoska kaže da se umjetnost i kultura koriste kao sredstva manipulacije u prljavim političkim igrama.

15 Kultura 2007. – 2013. program je Europske unije kojim se podupire suradnja u kulturnom sektoru, a njezini su osnovni ciljevi: promicanje prekogranične mobilnosti umjetnika, producenata, menadžera i drugih zaposlenika u kulturi, poticanje transnacionalne cirkulacije kulturnih i umjetničkih proizvoda, kao i poticanje interkulturnog dijaloga. Od početka 2011., gotovo sve zemlje regije (osim

Kosova) mogu sudjelovati u provedbi programa Kultura. Bosna i Hercegovina potpisala je 21. prosinca 2010. Memorandum o razumijevanju. Više na: http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc411_en.htm

16 IPA – pretpristupni instrument EU-a objedinjuje niz različitih programa koji, između ostalog, omogućuju provođenje suradničkih kulturnih projekata. Prekogranična i međuregionalna suradnja najčešći su oblici kulturne suradnje kroz IPA-u. Godine 2010. Opća uprava za proširenje (DG Enlargement) objavila je poziv za prijavu projekata kojima se potiče suradnja kulturnih organizacija na području regije i drugih zemalja korisnica sredstava iz IPA-e, te suradnja s organizacijama iz EU-a putem kojeg je sufinancirano deset regionalnih projekata: <http://sites.google.com/site/ipa129799/home>

17 http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/index_en.php

18 http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc78_en.htm i <http://www.mobilnost.hr/>

19 O Jugoslaviji – pitanjima koja su uvelike odredila raspad bivše državne zajednice, korisno bi bilo pročitati knjigu Dejana Jovića: *Jugoslavija, država koja je odumrla*, Prometej, Zagreb, 2003. Autor kritički razmatra načela ustroja kardeljevske Jugoslavije te analizira posljednje razdoblje jugoslavenske državnosti (1974. – 1991.).

20 Perspektivu članstva u EU širokim su konsenzusom prihvatile političke elite svih zemalja u regiji, a

prva se EU još 2004. godine pridružila Slovenija, u valu zadnjeg velikog proširenja, zajedno s još devet zemalja, od kojih su sedam zemlje bivšeg Istočnog bloka, a preostale dvije (Cipar i Malta) mediteranski otoci. Nakon proširenja prostora Unije na Bugarsku i Rumunjsku u 2007., prostor bivše Jugoslavije okružen je EU-om. Hrvatska je zatvorila pristupne pregovore započete 2005. godine, status službene kandidatkinje ima i Makedonija, koja još nije započela pristupne pregovore. Ostale zemlje u regiji imaju status potencijalnih kandidata.

21 Ovdje je nužno napomenuti da je ipak manje-više bila riječ o emancipaciji pod kontrolom države, dakle o okviru unutar kojeg je bilo dopušteno relativno slobodno djelovanje, ali koje je i dalje bilo uvjetovano okvirom postojećih institucija sustava, ali ne i izvan njega.

22 Katja Praznik u tekstu objavljenom u ovoj publikaciji citira Vesnu Čopić, koja piše kako su kulturne institucije dosad zadržale svoje oblike provincijskih institucija osmišljenih za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, ne mijenjajući obilježja u jugoslavenskim oblicima državne zajednice sve do danas. Darka Radosavljević - Vasiljević piše kako su u Srbiji donositeljima odluka u kulturi prioritet glomazne i spore institucije s uspavanim kadrovima.

23 Pogon – Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade je mješovita/hibridna ustanova za kulturu utemeljena civilno-javnim partnerstvom. Osnovani su ga zagrebačka platforma, koja okuplja organizacije

nezavisne kulture i mladih, Savez udruga Operacija grad (<http://savezacentar.wordpress.com/>) i Grad Zagreb. Pogon nudi osnovne servise i upravljanje infrastrukturom za kulturne programe te programe mladih i za mlade. Svaka udruga, umjetnička organizacija i neformalna grupa može se koristiti resursima Centra za programe na području suvremene umjetnosti i kulture, kao i različite aktivnosti za mlade. Prostori, oprema i privremeni ured mogu se besplatno rabiti za sve neprofitne aktivnosti. Više na: www.upogoni.org

- 24** Zaklada Kultura Nova nastala je inicijativom i višegodišnjim zagovaranjem organizacija nezavisne kulturne scene kako bi se unaprijedio položaj organizacija civilnog društva u suvremenoj kulturi i umjetnosti te osigurala stručna i financijska potpora njihovim programima. Prijedlog Zakona o Zakladi Kultura Nova prihvaćen je na sjednici Hrvatskog Sabora održanoj krajem svibnja 2011.: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=39119> te je upućen u završnu proceduru.

tih nadalje pokazivala velik zamah emancipacije od tada dominantnih kulturnih obrazaca²¹ (što je najuočljivije u kulturnoj produkciji 80-tih, koje su posljednja i najdekadentnija jugoslavenska dekada), postajući daleko slobodnijom, demokratičnijom i kritičnijom nego što je to bilo moguće u bilo kojoj drugoj zemlji u kojoj je vladao jednopartijski sistem marksističkog predznaka. Momenti liberalizacije i emancipacije kulture iz prevladavajućeg obrasca preduvjeti su koji su postavili temelj stvaranju nezavisnih kulturnih scena u zemljama regije koje poznajemo danas.

Kulturne politike vođene u Jugoslaviji, kao i u svim zemljama sljednicama jugoslavenske federacije nakon njezina raspada, temelje se na servisiranju brojnih javnih kulturnih institucija²². Unutar tih sustava u posljednjih dvadeset godina događaju se polagane i ne osobito vidljive promjene, među kojima je iz ove perspektive veoma bitno financiranje programa nezavisnih organizacija. Zbog toga se u pojedinim zemljama regije pojavljuju nove ideje i zahtjevi za reformama i uvođenjem konkretnih mjera kulturne politike. Veoma rijetko i tek povremeno ti zahtjevi dolaze iz samog sustava, a glavni su protagonisti zagovaranja promjena najčešće upravo organizacije i pojedinci aktivni na sceni nezavisne kulture. Osim šireg i dubljeg opsega zahtjeva koje je najčešće vrlo teško ostvariti, nezavisna scena često inicira mjere za premošćivanje jaza između nezavisne produkcije i one unutar sustava javnih institucija. Primjerice u Hrvatskoj su upravo te organizacije inicirale osnivanje hibridnih institucija koje osiguravaju osnovne prostorne resurse za realizaciju programa (POGON²³), uspostavljanje fondova namijenjenih razvoju organizacija civilnog društva koje djeluju na području suvremene umjetnosti i kulture (zaklada Kultura Nova²⁴) te osnovale mrežu koja uspješno ostvaruje decentralizaciju kulturne ponude (mreža Clubture).

Rezultati provođenja kulturnih politika u posljednjim desetljećima jugoslavenske zajednice te nedostatak reformi kulturnih institucija tijekom devedesetih uvelike su usporili razvoj kulture u zemljama regije. Zbog toga je kultura ostala za sada relativno zaštićena od udara globalnih neoliberalnih trendova instrumentalizacije i komercijalizacije javnih dobara koji su nastupili s tranzicijom i okretanja prevladavajućoj paradigmi deklarativno otvorenog, a zapravo kontroliranog tržišta.

25 Rat u Sloveniji (1991.), rat u Hrvatskoj (1991.-1995.), rat u BiH (1992. – 1995.), rat na Kosovu i NATO-ovo bombardiranje na području Srbije (1998. – 1999.).

26 Prema navodima Siniše Maleševića, autora knjige: *Ideologija, legitimnost i nova država*, koji opisujući utjecaj dominantne ideologije na stvaranje hrvatske kulture i nacije citira primjere iz HDZ-ova programa iz 1993. godine, prema kojem se kulturna politika Hrvatske "treba temeljiti na našoj trinaeststoljetnoj civilizacijskoj baštini koja ima korijene u kršćansko-mediteransko-zapadno europskom kulturnom krugu". Položaj hrvatske kulture koja nastaje iz, kako Malešević navodi, univerzalnog stanja pokazuje pokušaje brisanja veza s prošlošću jugoslavenskih republika, kao i vraćanje u duboku povijest, u traganju za kulturnim identitetom. Za više, vidi: S. Malešević, *Ideologija, legitimnost i nova država*, Jugoslavija, Srbija i Hrvatska (Jesenski i Turk / Fabrika knjiga, 2004.).

27 Prema Jimu McGuiganu instrumentalizam u kulturnoj politici postavlja ekonomsku logiku (proizvodnja profita) iznad svakog drugog argumenta, a slijedi ga društveni racio (proizvodnja društvenih vrijednosti) – u tim kategorijama kultura se zasniva na temeljima izvan kulturnog polja, njezine intrinzične vrijednosti su zanemarene ili sekundarne. Vidjeti, J. McGuigan, *Rethinking Cultural policy*, Open University Press, 2004.

28 Prema tekstu K. Praznik, u Sloveniji, koja kroz devedesete nije zabilježila

Devedesete godine: oficijelna kultura u službi nacionalizama i pojava alternativa

Raspad zajedničke države, koji je kulminirao nizom ratova vođenih od 1991. do 1999.²⁵ godine, te teško razdoblje ratne i poslijeratne zbilje obilježene ekonomskim kolapsom, rastom autoritarnih tendencija te drugim manifestacijama tranzicije, donosi hibernaciju u kulturno-umjetničkoj proizvodnji u regiji. S obzirom na to da u devedesetim godinama dolazi do dubokih rascjepa u postjugoslavenskim društvima i stvaranja novih dominantnih obrazaca u kulturi koji su zasnovani na načelima etabliranja nacionalnih identiteta, veoma je teško govoriti o bilo kakvim oblicima suradnje na području kulture između zemalja regije u tom razdoblju.

Kulturna dezintegracija provodila se revitalizacijom simbola koji su duboko povezani s artikulacijom pojedinačnih nacionalnih identiteta. Za tim se simbolima posegnulo u daleku prošlost ne bi li se ponudila afirmacija mitologije, popraćena sistematskim brisanjem svih elemenata zajedničke kulturne prošlosti među jugoslavenskim narodima²⁶. U tim uvjetima kultura je na prostoru regije zloupotrebjavana u krajnjim funkcijama instrumentalizma, ali ne onako kako bismo to razmatrali danas²⁷, već je njezina primarna funkcija bila osvještavanje i jačanje nacionalnih identiteta, i to nauštrb izravno suprotstavljenih, drugih i forsirano drukčijih identiteta na području regije – unutar i izvan granica pojedinih država. Takva situacija prisutna je u svim zemljama regije, a očituje se i u onim zemljama koje nisu bile zahvaćene najtežom vrstom ratnih razaranja, kakvoj su bile izložene Bosna i Hercegovina te Hrvatska²⁸.

No, uz ohrabrujuće uspjehe u organiziranju civilnog društva, krajem devedesetih u cijeloj regiji započinje val demokratizacije. Tada nastaje veći broj inicijativa koje eksperimentiraju s različitim oblicima kulturnog djelovanja – i to u okviru neprofitnih organizacija, najčešće osnovanih kao udruženja građana. U većini slučajeva riječ je podjednako o angažmanu pojedinaca i organizacija koji su nastavili već prije započete aktivnosti, ali i o sasvim novim akterima, koji su započeli s djelovanjem u novim okolnostima, nastalim na antiratnoj i antinacionalističkoj poziciji te u valovima demokratizacije cjelokupnih sustava. Te organizacije djeluju u svim suvremenim kulturno-umjetničkim disciplinama poput glazbe, dramskih umjetnosti i plesa, vizualnih umjetnosti, videa i filma, arhitekture i dizajna, književnosti, stripa i različitih novih medija. Njihov je pristup u najvećem broju slučajeva interdisciplinaran i eksperimentalan. U aktivnostima tih organizacija susreću se suvremena umjetnost, popularna kultura, nove tehnologije i novi mediji, teorija i društveni angažman. Mnoge od njih teže oblicima

tip sloma prisutan u većini drugih zemalja regije, pronalazak nacionalnog identiteta ostao je osnovni konceptualni problem Slovenaca, pa je u skladu s tim kreirana i kulturna politika od devedesetih naovamo. Na drugom kraju regije, u Makedoniji, modeli kulturne politike izravan su proizvod monopolicizacije, kako navodi I. Geshoska, odnosno elitizacije i getoizacije kulture, usmjerene na jačanje etničko-nacionalnog koncepta.

29 Na samoodređenje područja nezavisne kulture osvrće se Davor Mišković u tekstu objavljenom u ovoj publikaciji. O tome detaljnije saznajte iz prethodnih izdanja mreže Clubture: *Clubture – Kultura kao proces razmjene 2002. – 2007.* (ur. Vidović, et.al.); *Kulturne politike odozdo, Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj*, ur. Višnić, *Policies for Culture, Amsterdam / Bukurešt / Zagreb, 2008.*; *Dizajn i nezavisna kultura*, str. 20.-21.; ur. Vidović, Mrduljaš; *SU Klubtura, UPI-2m, Kurziv, Zagreb, 2010.*

30 U ovom je kontekstu posebna uloga američkog financijera i filantropa Georgea Sorosa, čije se fondacije početkom devedesetih osnivaju u svim zemljama regije. Osim Soroseva Instituta Otvoreno društvo, koji je nedavno ponovno prisutan u čitavoj regiji sa svojim tzv. Kriznim fondom, pojavljuje se čitav niz međunarodnih institucija koje su financijski pomogle razvoj nezavisnoga kulturnog sektora. Prema navodima Marka Tomaša u tekstu objavljenom u ovoj publikaciji, na području Bosne i Hercegovine većina udruga

samoorganiziranja kroz zajednički rad i odlučivanje te su fleksibilne i dinamične. Proaktivan odnos prema lokalnoj zajednici čini ih bitnim faktorom živuće kulture u brojnim zajednicama²⁹.

U razvoju civilnog društva, pa tako i nezavisne kulture, veoma je bitna pojava međunarodnih fondacija, koje su omogućile inicijalne pomake u okupljanju nezavisnih kulturnih scena u zemljama regije³⁰. Općenito možemo zaključiti da je ta faza bitno određena pojmom alternative dominantnim društvenim i kulturnim vrijednostima. Kako navodi Davor Mišković u ovoj publikaciji: "Alternativa je kao pojam proširen do tih granica da je obilježavao estetiku, ukus i vrijednosti koje su nastale u otporu prema dominantnim vrijednostima, a događaji su interpretirani u odnosu na količinu izraženog otpora"³¹.

Izlazak iz terminološkog određenja alternativne kulturne proizvodnje u prostor samoodređenja definiran prije svega formalno i strukturno nazivom nezavisna kultura³² odražava prekretnicu u razvoju nezavisne kulturne scene, o čemu Mišković kaže: "...ključna promjena do koje je došlo na prelasku u novi milenij nije bio veći broj događaja, pojava novih prostora, organizacija i programa, nego je ključna bila promjena govora o događajima, promjena diskursa, promjena iz alternative u nezavisnu kulturu. Ta promjena ne znači promjenu brenda, etikete, nego promjenu odnosa prema vlastitoj proizvodnji, vrijednostima, publici. Do te promjene nije došlo slučajno, ona je bitna posljedica prebivanja u kulturno-političkom diskursu". Izravan ulazak nezavisnih aktera u kulturno-političko područje i njihov angažman u redefiniranju kulturnog sustava bitna je odrednica kojom se definira nezavisna kulturna scena.

Put do promjena - odozdo

S dolaskom novog desetljeća u svim zemljama regije raste broj organizacija na području nezavisne kulture, čime se nezavisna kulturna scena širi u smislu diversifikacije kulturno-umjetničke prakse i u smislu oblika organiziranja. S razvojem sadržaja i porastom broja organizacija potreba za permanentnom suradnjom postaje sve veća. Načelo umrežavanja koje teži uspostavi zajedničkog modela djelovanja prema okvirima kulturnih politika razvija se u Zagrebu³³, te se širi osnivanjem mreže Clubture, čije se aktivnosti i danas vode istim načelima osmišljavanja i prakticiranja sudioničkih modela kulturnih politika umrežavanjem nezavisnih kulturnih organizacija i njihovim pozicioniranjem kao relevantnih aktera na kulturno-političkoj mapi.

Mladi grade Centar, Cvjetni trg, Zagreb, 2009 / photo by Tomislav Medak

osnovanih nakon rata bavila se isključivo kulturnom produkcijom.

- 31** Prema Andreji Zlatar-Volić, najčešće korištenje termina alternativna kultura rezultat je procjene njezinih 'estetskih osobina, stupnja inovativnosti, uvođenja drugačijih umjetničkih praksi, itd.' 'Kultura i tranzicija: Od strategije kulturnog razvitka do menadžmenta u kulturi', Sarajevske sveske, br. 27–28 (Sarajevo: Mediacentar Sarajevo, 2010.).
- 32** Osobito je bitno istaknuti pokretanje Multimedijskog instituta [mi2] u Zagrebu 1999., koji nastaje odvajanjem Instituta Otvoreno društvo Hrvatska od programa koji su započeti u njegovu okviru. Multimedijski institut inicijator je brojnih projekata na hrvatskoj i regionalnoj sceni, pa je i mreža Clubture nastala 2002. godine na inicijativu te organizacije. Više o [mi2] možete pročitati u razgovoru koji je s predsjednikom [mi2] Tomislavom Medakom vodila Dea Vidović za portal Kulturpunkt: <http://www.kulturpunkt.hr/i/kulturoskop/397/>
- 33** POLICY-FORUM, Clubture i Zagreb Kulturni kapital Evrope 3000 prve su platforme organizacija u kojima se razvijaju temelji suradničkih modela, a koje su iznimno aktivne u posljednjih deset godina. Više o tome možete vidjeti u: Kulturne politike odozdo, Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj, ur. Višnić, Polices for Culture, Amsterdam / Bukurešt / Zagreb, 2008.
- 34** Od 2005. mreža Clubture provodila je više različitih edukacijskih programa za

Mreža Clubture nastaje povezivanjem nezavisnih kulturnih organizacija u Hrvatskoj. Ona razvija model programske razmjene i suradnje koji se temelji na horizontalnom, participativnom načinu odlučivanja, koji je temelj njezina djelovanja i postojanja. S vremenom Clubture razvija niz drugih programa usmjerenih na jačanje kapaciteta organizacija (putem edukacijskih i rezidencijalnih programa³⁴) i na povećanje njihove prisutnosti u javnosti (putem medijskih projekata³⁵). Osim toga, mreža je provodila niz zagovaračkih aktivnosti s ciljem unapređenja kulturne politike³⁶. Osnovna uloga mreže Clubture u Hrvatskoj je okupljanje nezavisnih organizacija u stabilnu suradničku platformu.

Logika povezivanja kulturnih organizacija u živu programsku strukturu izgradila je u Hrvatskoj trajne rezultate te potom omogućila otvaranje regionalne perspektive. Iskorak mreže Clubture prema djelovanju u regiji prirodan je put mreže s obzirom na činjenicu da su se u svim zemljama regije posljednjih godina razvile scene sličnih obilježja. Regionalna inicijativa mreže Clubture prvi je put omogućila razmjenu programa nezavisne produkcije između različitih organizacija, u različitim sredinama u regiji te otvorila vrata širenju načela aktivne suradnje u okvirima utjecaja na kulturne politike.

Sredinom listopada 2004. održan je inicijalni sastanak mreže Clubture i partnera iz regije, a okupio je više od četrdeset organizacija iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije i Srbije. Svrha sastanka bila je mapiranje stanja u regiji, kao i detektiranje potrebe za suradnjom, te osmišljavanje mogućih okvira za njezinu provedbu. Tim je sastankom započet proces okupljanja u mrežu iz koje će se razviti Regionalna inicijativa Clubturea. Cilj osnivanja inicijative bio je izgradnja samostalne mreže na području regije i suradničke platforme temeljene na programskoj razmjeni i suradnji. Tijekom 2005. obavljene su sve pripreme u smislu mapiranja i inicijalnog povezivanja organizacija, osmišljavanja konkretnih pojedinosti modela suradnje, poziva za predlaganje i namicanja sredstava za provođenje suradničkih projekata, a u 2006. godini započeta je realizacija programa.

Tako je već u prvoj fazi razvoja Regionalna inicijativa okupila devetnaest organizacija u neformalnu suradničku platformu, a osnovana je i Radna grupa³⁷ mješovitog sastava koju čine predstavnici iz svih zemalja regije uključenih u proces, a koja je pratila realizaciju suradničkih programa te utvrđivala strateške smjernice za njezin budući razvoj.

Prva faza Regionalne inicijative Clubturea obilježena je snažnim entuzijazmom svih koji su sudjelovali u počecima ostvarivanja programske suradnje. Nikako se ne smije zanemariti činjenica da je kulturna suradnja u regiji tada još uvijek bila prava rijetkost.

razvijanje kapaciteta organizacija, a među njima se ističu: Organizacijski razvoj i strateško planiranje u neprofitnim kulturnim organizacijama (2005.); Projektno planiranje i namicanje sredstava (2006.); Jačanje kapaciteta nezavisnog kulturnog sektora za proces pridruživanja EU (2007.). Godine 2005. pokrenut je program *Organizers in residence*, koji je omogućavao izravan prijenos konkretnih znanja i iskustava između predstavnika različitih organizacija putem jednostavnog modela organizacijskih gostovanja.

- 35 04 – Magazin za hakiranje stvarnosti (2004. – 2007.) te portal www.kulturpunkt.hr (pokrenut 2005.) medijski su projekti mreže Clulture.
- 36 Mreža Clulture provodila je program *Kultura Aktiva 2005. – 2007.* u kojemu je realiziran je niz aktivnosti u različitim krajevima Hrvatske s ciljem jačanja kapaciteta lokalnih aktera u kreiranju i praćenju provedbe kulturne i drugih srodnih javnih politika, kao što je urbana politika, politika za mlade itd. Osim programskim aktivnostima, Mreža je provodila niz drugih zagovaračkih akcija kojima je zauzimala aktivan odnos prema postojećim okvirima kulturne politike.
- 37 U aktivnostima Radne grupe od 2006. do 2008. sudjelovali su predstavnici sljedećih organizacija: Akcija (Sarajevo, BiH); NVO Tochka i Multimedia (Skopje, Makedonija); Multimedijalni institut [mi2] (Zagreb, Hrvatska); Kulturni centar REX / Fond B92, Belgrade Yard Sound System – BYSS i TkH – Teorija koja hoda (Beograd, Srbija).

Mnoge organizacije u to vrijeme još nisu ostvarile veći broj relevantnih kontakata, niti imale priliku informirati se o tadašnjim zbivanjima u drugim gradovima i zemljama. Osim toga, nakon nekoliko godina razvijanja programske suradnje na području Hrvatske, širenje na područje regije bilo je za mrežu Clulture bitan iskorak u organizacijskom smislu.

Iako se model programske razmjene i suradnje u regiji temeljio na već razvijenom modelu osmišljenom za Clulture-HR razmjenu programa, razvijao se specifično s obzirom na pojedinosti suradnje u regiji.

Pilot-program programske razmjene i suradnje (2006. – 2007.)

Regionalni program ostvario je bitne rezultate na području povezivanja organizacija, distribucije kulturno-umjetničkih sadržaja u različite sredine i pred različite publike. Tako je kroz platformu u pilot-fazi 2006.– 2007. provedeno osam različitih suradničkih programa: *Explicit Music Session*, eksperimentalni glazbeni program koji su zajednički proveli *Multimedijalni institut [mi2]* iz Zagreba i *Chinch* iz Beograda; *Device Art*, promovirao je umjetnost inspiriranu novim tehnologijama, a proveli su ga zajedno *KONTEJNER – Biro suvremene umjetničke prakse iz Zagreba*, *O3ONE* iz Beograda i *Galerija Kapelica* iz Ljubljane. Program *The Fama* temeljio se na suvremenoj praksi u izvedbenim umjetnostima, a proveli su ga *Centar za dramsku umjetnost – CDU* iz Zagreba, *Maska* iz Ljubljane i *Teorija koja hoda – TkH* iz Beograda. *Ukradena ideja*, program koji je promovirao suradnju hrvatskih i srpskih vizualnih umjetnika, zajedno su organizirali *Galerija Močvara / Udruženje za razvoj kulture – URK*, Zagreb i *Remont* iz Beograda. *Electronic.Pact.2005. Tour* promovirao je elektroničku glazbu, a proveli su ga *[mamatro-nic] – Multimedijalni institut [mi2]* iz Zagreba s partnerima: KUD-om *Kataman* iz Ljubljane i inicijativom *Belgradeyard Soundsystem / Dis-patch* iz Beograda. Koalicija druga mladih – *KUM* iz Splita, s partnerima *Međunarodni centar za djecu i omladinu Novo Sarajevo* iz Sarajeva i *KUD Mreža* iz Ljubljane proveli su program pod nazivom *S—S*, gdje su se primarno povezali splitsku i sarajevsku nezavisnu kulturnu scenu. Agencija za informiranje – *AGI*, iz Osijeka i *Digital Culture* iz Subotice zajedno su provele program *Platforma Renesansa – Korak 2*, unutar kojeg su organizirale različite sadržaje na područjima ekološkog aktivizma te omogućile razmjenu nezavisnih scena gradova Subotice i Osijeka. *Human Rights Film Festival / Festival filma o ljudskim pravima – Regionalna platforma* zajednički su proveli *Udruženje za razvoj kulture – URK* i

Multimedijalni institut [mi2] iz Zagreba te *Slobodna zona / B92* iz Beograda. Osim navedenih partnera, sudjelovale su i druge organizacije u brojnim gradovima kao domaćini programa. Javna događanja odvijala u su se devet različitih gradova u zemljama regije: Zagreb, Valpovo, Dubrovnik, Split (Hrvatska); Beograd, Subotica (Srbija); Sarajevo, Mostar (Bosna i Hercegovina), te Ljubljana (Slovenija).

Regionalni program mreže *Clubture* vrijedan je iskorak u promicanju kulturne suradnje u regiji. Njegova provedba zahvatila je široko i raznoliko područje različitih sadržaja, oblika organiziranja i geografskog određenja. Zajedničkim radom u toj platformi uključene organizacije razvile su suradničke potencijale ili unaprijedile postojeću suradnju. Na taj su način transferirane vrijednosti i načela programskog umrežavanja, koji su prvi put zaživjeli u praksi unutar organizacija iz više zemalja. Razmjenom informacija, znanja i konkretnih vještina te osvježavanjem vlastitih ideja doprinosima iz različitih drugih sredina *Regionalna inicijativa Clubturea* ohrabrila je mnoge na proaktivno djelovanje u lokalnim sredinama te inspirirala okupljanje drugih pojedinaca i kulturnih organizacija u mreže ili platforme.

Premda s uspješnim rezultatima, faza provedbe pilot-programa omogućila je uvid u problematiku koja stvarala trajne prepreke pronalasku stabilnog i održivog modela financiranja platforme. Nakon inicijalnog povlačenja većine međunarodnih aktera koji su početkom 2000-tih podržavali razvoj različitih civilnih i kulturnih inicijativa na području regije, nezavisna kulturna scena regije suočila se s izazovom osiguravanja financijskih resursa za održavanje i razvoj programa razmjene i suradnje. Unatoč naporima nezavisne kulturne scene u smislu zagovaranja vrijednosti programske razmjene pred institucijama javne vlasti, on nije stekao uporište u obliku relevantne financijske potpore. Nedostatak realne političke volje uz slabo razvijene instrumente kulturne politike znatno su utjecali na smjer kretanja Regionalne inicijative, koja će po završetku provedbe pilot-programa razmjene i suradnje preusmjeriti djelovanje na zagovaranje reformi i stvaranja povoljnog okruženja za razvoj regionalne suradnje na nezavisnoj kulturnoj sceni. Tako je od kraja 2007. mreža organizirala niz susreta regionalnih partnera koji su neprestano održavali međusobnu komunikaciju kako bi pronašli zajednička stajališta i zagovaračke metode koje bi otvorile put razvoju održivog i stabilnog modela suradnje na području regije, kao i put ka uključivanju organizacija nezavisne kulture u trenutačne procese na kulturno-političkoj sceni Europske unije.

Exit Europe proces

38 To se, dakako, ne odnosi u potpunosti na Sloveniju, koja je već integrirana u EU, ali zbog povijesnog konteksta koji dijeli s ostalim zemljama regije, kao i zbog činjenice da je novopridružena članica Unije, Slovenija ima specifičan položaj, kojim istodobno predvodi integracijske procese, no njezin kulturno-politički sustav još uvijek zadržava mnoga obilježja karakteristična za uređenje sustava ostalih zemalja regije.

39 Program Kultura 2000. nastaje kombiniranjem triju prethodnih programa EU-a: "Raphaël", "Kaleidoscope" i "Ariane". Njegov temeljni cilj odnosio se na razvoj zajedničkog kulturnog prostora kroz promociju kulturnog dijaloga, kao i promociju znanja o zajedničkoj prošlosti, promociju kulturne kreacije i diseminacije kulturnih proizvoda, poticanja mobilnosti umjetnika i umjetničkih djela, promociju europske kulturne baštine, promociju novih formi u kulturnog izraza i poticanja socioekonomskih vrijednosti kulture. Kultura 2000. podupirala je i međunarodne projekte koji su uključivali umjetnike, profesionalce u kulturi i kulturne institucije. http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29006_en.htm

40 Načelo supsidijarnosti temeljno je načelo Prava EU, utvrđeno 1992. Ugovorom iz Maastrichta, po kojem je Uniji dopušteno djelovanje (zakonskim aktima i drugim instrumentima) isključivo u prilikama kada je samostalno djelovanje država članica ili nižih administrativnih razina nedostatan u smislu oblikovanja i provedbe javnih politika.

Novu fazu kretanja regionalne platforme određuju vanjske okolnosti vezane za pristupanje zemalja regije u EU, kao i procesi koji se odvijaju u okvirima oblikovanja i provođenja kulturnih politika na razini te ekonomske i političke zajednice. Činjenica je da je regija, za razliku od zemalja koje su već unutar EU-a, svojevrsan brisani prostor, uvjetovan obećanjem integracije³⁸. To obećanje budi nadu za ostvarivanjem potencijala jače međusobne povezanosti, kao i reintegracije u širi europski kontekst, no u realnosti stvara nove podjele s obzirom na status u procesima pridruživanja tih zemalja. U toj fazi dolazi do povećanja broja pojedinačnih suradnji organizacija iz regije s različitim partnerima iz EU-a i

iz drugih europskih zemalja, a one se u velikoj mjeri provode putem sudjelovanja u Programu Kultura³⁹. Europska Agenda za kulturu, donesena u svibnju 2007. otvara put promjenama u kreiranju i provedbi kulturnih politika na razini EU-a. Njome se prvi put na području kulture u zemljama EU-a djelomično reducira načelo supsidijarnosti⁴⁰, a njezino je donošenje izravan pokušaj kulturnog integriranja prostora Unije, opterećenog različitim problematičnim aspektima procesa širenja, kao i drugim otegotnim okolnostima⁴¹. Osim toga, ona je iskaz instrumentalizma u procesima oblikovanja i provedbe kulturnih politika, što se osobito odnosi na dijelove Agende vezane za kulturne industrije, odnosno koji potenciraju ulogu kulture u promicanju europske ekonomske konkurentnosti.

Osim tim dualizmom, ona je obilježena još dvama bitnim aspektima, od kojih je jedan jačanje uloge kulture u međunarodnim odnosima Unije, a drugi uspostava Strukturnog dijaloga s civilnim društvom, i općenito kulturnim sektorom radi provedbe ciljeva same Agende. Primjena Strukturnog dijaloga, mehanizma djelovanja unutar Unije, u teoriji je pozitivan pomak u smislu izgradnje sudioničkog pristupa oblikovanju kulturnih politika, no u praksi često stvara privid sudjelovanja koji ostavlja veoma malo opipljivih mogućnosti utjecaja kulturnog sektora na kreiranje i provedbu politika. Tako su kroz strukturni dijalog aktivirane platforme za suradnju s civilnim društvom: za pristup kulturi (*Access to Culture*) i kreativne industrije (*Potential of Culture and Creative Industries*)⁴², a nešto kasnije i Platforma za interkulturalni dijalog – sada Platforma za interkulturnu Europu (*Platform for Intercultural Europe*)⁴³. Od sve tri platforme samo je Platforma za interkulturnu Europu pokrenuta 'odozdo', inicijativom civilnog društva, dok je druge dvije platforme inicirala Europska komisija u procesu prijave i biranja.

41 Sam naslov: *European agenda for Culture in a globalized world – Europska Agenda za kulturu u globaliziranom svijetu*, govori o nastojanjima konsolidacije europskog projekta na temeljima izgradnje interkulturalnog dijaloga i promicanja kulturne raznolikosti. Europska unija je nakon posljednjih valova proširenja opterećena tzv. zamorom proširenja (*Enlargement fatigue*), kao i brojnim drugim socio-ekonomskim faktorima koji uzrokuju potrebu za intervencijom, poput destabilizacije monetarne unije, općenitog pada ekonomske konkurentnosti pred brzo rastućim azijskim tigrovima, starenja europskog stanovništva, itd. Pojedinih o oblikovanju kulturne politike na razini EU dostupne su na službenim stranicama Opće uprave za obrazovanje i kulturu Europske komisije: http://ec.europa.eu/culture/index_en.htm

42 http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc1199_en.htm

43 Platformu za interkulturalni dijalog pokrenuli su 2006. godine ECF i CAE. Godine 2008. Platforma je izradila *policy* dokument pod nazivom *Rainbow Paper*, koji sadržava analizu potreba suvremene Europe po pitanjima kulturne raznolikosti. Više o Platformi za interkulturalnu Europu: <http://www.intercultural-europe.org/>

44 Strategija europskog ekonomskog rasta za sljedeće desetljeće: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

45 Različiti primjeri platformi i udruživanja prisutni su i u drugim zemljama, poput već spomenute Asocijacije

Europska unija u razdoblju nakon Agende razmatra ulogu kulture unutar tzv. Europske strategije 2020⁴⁴ i daljnje korake u provođenju kulturnih politika, istodobno se šireći na prostor regije. Kako su zemlje u regiji većinom u fazama pripreme pristupanja Uniji, većina njih provodi reforme unutar tih procesa. No, iako se faze pristupanja, reformski zahvati i njihovi učinci razlikuju po zemljama, mogu se naći zajednički nazivnici u nedovoljnoj brzini i nedostatku političke volje.

S druge strane, usprkos teškim uvjetima, mnogo se organizacija nezavisne kulture u regiji znatno programski i organizacijski razvilo i ostvarilo vidljive rezultate oslanjajući se na vlastite kapacitete i volonterski angažman u velikom broju slučajeva. Značajni su rezultati ostvareni zahvaljujući naporima zagrebačkih organizacija koje vode dugogodišnji proces s ciljem poticanja reformi i uspostave novih modela u upravljanju javnim kulturnim resursima. Istodobno, one su u partnerstvu s organizacijama mladih, a onda i s drugim organizacijama civilnog društva, inicirale široku građansku zagovaračku platformu zahtijevajući zaštitu javnog prostora kao javnog dobra i odgovorno upravljanje javnim resursima na širem društvenom području⁴⁵. Zagrebačka je scena okupljena u Savez udruga Operacija grad⁴⁶ od 2005. putem različitih aktivnosti zagovarala osnivanje ustanove POGON - Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade. Centar je osnovan na samom kraju 2008. godine kao javna ustanova hibridnog, mješovitog tipa, čiji su osnivači Operacija grad i Grad Zagreb. Model upravljanja centrom te model koordinacije programa primjeri su angažmana zagrebačke scene u upravljanju javnom infrastrukturom otvorenom za programe nezavisne scene, koji je primjenjiv ne samo drugdje u zemlji, nego i unutar sličnih sustava širom regije⁴⁷. Osim toga, zagrebačka se scena paralelno uvelike angažirala na širem području u kojem se susreću kulturne i prostorne politike, pokrenuvši s drugim partnerima Inicijativu Pravo na grad⁴⁸ sredinom 2006. godine. Pravo na grad i Zelena akcija⁴⁹, s kojom djeluje u suradnji, okupili su u proteklom razdoblju mnogo aktivista i građana u zaštiti javnih resursa od sprege korumpirane vlasti i krupnog kapitala. Pravo na grad jedna je od najvidljivijih civilnih inicijativa u posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj (ali i šire u regiji) koja se istaknula brojnim akcijama, organizacijom prosvjeda, kao i drugim oblicima javnog djelovanja.

Unatoč razvoju i sve većoj prisutnosti nezavisne kulturne scene u javnosti, javna joj vlast još uvijek ne daje dovoljno pozornosti ni podrške, što se snažno reflektira na području regionalne suradnje, a osobito u izgradnji mreže koja bi omogućila trajnu i stabilnu provedbu suradničkih projekata. Kao što je već navedeno, nedostatak mogućnosti za ostvarivanje potpora iz drugih izvora,

u Sloveniji, beogradske platforme Druga Scena: <http://www.drugascena.org/>, novosadske Inicijative za kulturne politike: <http://www.zakulturnepolitike.net/>, skopske inicijative Ploštad Sloboda, kao i brojnih drugih manje ili više strukturiranih inicijativa kojima su organizacije nezavisne kulture širom regije zagovarale i još uvijek zagovaraju promjene unutar kulturno-političkog okvira.

- 46** Mreža Clulture jedna je od osnivača zagrebačkog Saveza Operacija grad (bivšeg Saveza za centar za nezavisnu kulturu i mlade) koji okuplja zagrebačke organizacije u suradničku i zagovaračku platformu. Više o Savezu: <http://savezcentar.wordpress.com/>
- 47** POGON je primjer javno-civilnog partnerstva, jedan od rijetkih takvih sustava u europskim okvirima. Više o tome: <http://www.upogoni.org>
- 48** <http://pravonagrad.org/>
- 49** Zelena akcija najveća je udruga za zaštitu okoliša u Hrvatskoj, osnovana 1990. godine. Više na: <http://zelenaakcija.hr>
- 50** Mreža je pokrenula proces u suradnji sa zagrebačkom zagovaračkom platformom Savez udruga Operacija grad, regionalnim partnerima: Kontrapunkt, Skopje, Makedonija; organizacijama SCCA/pro.ba i Akcija, Sarajevo, BiH, te ostalim organizacijama okupljenim u Regionalnu inicijativu. Regionalni partneri su u suradnji s mrežom Clulture osmišljavali programe pretkonferencijskih događanja u Skopju i Sarajevu, te su ih organizirali u svojim gradovi-

uzrokovano odsustvom međunarodnih organizacija koje su svojim djelovanjem u prošlosti podupirale scenu, stvara prepreke njezinu napredovanju, kao i jačanju kapaciteta za provođenje suradničkih programa.

Mreža Clulture nastoji proaktivno djelovati i zagovarati pozitivne promjene. Stoga pokreće *Exit Europe proces*. Osim samih organizacija, on uključuje brojne stručnjake različitih profila aktivne u kulturnim politikama zemalja regije i ostatka Europe te širu javnost. Bitan aspekt provođenja procesa udruživanje je s partnerskim organizacijama⁵⁰, među kojima veliku ulogu ima *Culture Action Europe* – krovna europska zagovaračka mreža na području kulture⁵¹. Njezina uloga u procesu odnosila se na povezivanje organizacija iz zemalja regije s kontekstom EU-a i konkretnim mjerama koje se provode u okviru europskih kulturnih politika. CAE je partnerski pridonijela prikupljanju bitnih dokumenata, sudjelovala u pripremi programa i odabiru govornika međunarodne konferencije *Exit Europe*, te u izradi Pozicijskog dokumenta s *policy* preporukama.

U prosincu 2008. u Zagrebu je održan sastanak Regionalne inicijative Clulturea i partnerskih organizacija u sklopu međunarodne konferencije Poprišta Neoliberalizma⁵², na kojemu su definirane strateške smjernice *Exit Europe procesa*. Tom su se prigodom inicijativi pridružile brojne nove organizacije s područja regije, a broj aktera uključenih u proces rastao je putem organiziranja različitih aktivnosti. Tako je osnovan i uži tim suradnika iz različitih zemalja zainteresiranih za razvijanje strategije, okupljen u Regionalnu *policy* grupu⁵³.

Središnje događanje u okviru procesa bila je međunarodna konferencija *Exit Europe – Nove geografije kulture*⁵⁴, održana u Zagrebu u studenom 2009. godine. Njoj su prethodila dva pretkonferencijska događanja organizirana u Sarajevu i Skopju u listopadu iste godine. Na tim su se događanjima u opširnoj raspravi kritički razmatrali paralelni procesi definiranja europskih kulturnih politika i proširenja Unije na prostor regije iz perspektive nezavisne kulturne scene. Okupilo se više od sedamdeset organizacija nezavisne kulture iz regije, predstavnici različitih kulturnih institucija i drugih oblika organiziranja u kulturi, donositelji odluka na lokalnoj razini i nacionalnim razinama iz različitih zemalja, te predstavnici administracije EU-a. Velik doprinos uspjehu konferencije i pretkonferencijskih događanja dali su stručnjaci, teoretičari, umjetnici i aktivisti različitih profila iz različitih zemalja, čiji je angažman na predavanjima, okruglim stolovima i tribinama okupio brojne građane te omogućio uvid u širi društveni, politički i kulturni kontekst koji zaokružuje *Exit Europe proces*. Održan je i niz konzultacijskih sastanaka užeg tima projektnih partnera, kao

ma. Zagrebački partneri zajedno su osmišljavali i organizirali program konferencije Exit Europe.

51 Culture Action Europe, nekadašnji EFAH (European Forum for the Arts and Heritage), krovna je zagovaračka i lobistička mreža kulturnih organizacija sa sjedištem u Bruxellesu. Mreža je osnovana 1992. godine, a okuplja više od 100 organizacija članica iz različitih područja i disciplina kulturnog djelovanja i umjetničkog stvaralaštva. Mreža Clubture članica je CAE od 2007. godine, a Emina Višnić, dugogodišnja predsjednica i koordinatorica Mreže Clubture, sada članica Upravnog odbora, članica je Izvršnog odbora te organizacije. Više na: <http://www.cultureactioneurope.org/>

52 Konferencija koju su zajednički organizirale partnerske organizacije (Multimedijalni Institut – [mi2], Platforma 9.81 – Institut za istraživanja u arhitekturi, Blok – Lokalna baza za osvježavanje kulture, Savez udruga Operacija grad i Mreža Clubture) u Zagrebu krajem 2008., a tematizirala je kroz različite formate borbu za javne resurse u galopirajućim tendencijama privatizacije javnoga i razvlaštenja javnosti od javnih dobara.

53 Regionalnu grupu *policy* sačinjavali su predstavnici deset organizacija iz regije: SCCA/bro.ba, Sarajevo, BiH; Udruga za promicanje kulture – Kulturreger, Mreža Clubture, Zagreb, Hrvatska; NGO Kontrapunkt, Skopje, Makedonija; Galerija Alkatraz, Ljubljana; Multimedijски center Kibla, Pekarna Magdalenske Mreže, Maribor, Slovenija; Kiosk – Platforma za savremene

i onih šireg opsega⁵⁵, kojima su se utvrđivali daljnji koraci u provođenju procesa, a najbitniji produkt zajedničkih nastojanja odnosi se na izradu i zagovaranje Pozicijskog dokumenta *policy* preporuka⁵⁶, koje su usmjerene donositeljima odluka u kulturi na razini EU-a, nacionalnim i lokalnim razinama. Njima je nezavisna kulturna scena ukazala na potrebu donošenja mjera kojima bi se potaknuo kulturni razvoj zemalja u regiji i pospješila njihova reintegracija u zajednički europski prostor. Isto tako, preporuke nude niz konkretnih prijedloga čija bi primjena omogućila razvoj nezavisne kulture te potaknula ostvarivanje suradničkih projekata, kao i trajnih partnerstava između organizacija u regiji, a i s partnerima iz ostatka Europe.

Preporuke čine prvu koordiniranu inicijativu širih razmjera koju provode regionalne kulturne organizacije i partneri iz EU-a prema europskim institucijama u kulturi. Tako su organizacije nezavisne kulture pokazale spremnost na proaktivno djelovanje prema novim određujućim faktorima kulturnih politika koji su potrebni za ulazak zemalja regije u kulturni kontekst EU-a. Preporuke su promovirane u Bruxellesu u listopadu 2010. u sklopu konferencije *The Time is Now*⁵⁷, kojom je mreža *Culture Action Europe* pokrenula kampanju *We are more*⁵⁸, koja je usmjerena bitnim pitanjima poput kreiranja novih smjernica za sljedeće izdanje Programa Kultura (2014. – 2020.), izdvajanja za kulturu u sklopu zajedničkog proračuna EU-a, kao i izdvajanja za kulturu unutar strukturnih fondova EU-a⁵⁹.

Perspektive regionalne suradnje nezavisne kulture

Iniciranjem procesa koji je paralelno vođen u zemljama regije i u EU, mreža Clubture je razvila vlastite potencijale za okupljanje i povezivanje organizacija iz zemalja regije te otvorila novo poglavlje u razvoju zagovaračkog djelovanja. No, širenjem prostora djelovanja otvaraju se i novi izazovi zbog kompleksnosti europskog projekta, koji se iz regionalne perspektive još uvijek doima dalek i veoma apstraktan. Postoje brojne prepreke s kojima se zemlje regije susreću u pridruživanju Uniji, od kojih je jedna slaba upoznatost građana tih zemalja s funkcioniranjem institucija EU-a i procedurama oblikovanja politika.

Velik broj kulturnih djelatnika također još uvijek nije dovoljno upoznat s okvirom funkcioniranja Unije, ni s pojedinostima provedbe kulturnih politika. Nadalje, mehanizmi kojima EU potiče sudjelovanje kulturnog sektora u donošenju odluka često ostavljaju dojam formalnosti, umjesto da omogućuju ostvarivanje opipljivog utjecaja. Europska unija opterećena je snažnim unutarnjim

nu umetnost, Kulturni centar REX / Fond B92, TkH – Teorija koja hoda, Beograd, Srbija.

54 <http://exiteurope.net/>

55 Sastanci i brojne konzultacije održavani su u protekle dvije godine u Sarajevu (BiH), Mariboru i Ljubljani (Slovenija); Zagrebu (Hrvatska); Beogradu (Srbija); Ohridu, Skopju (Makedonija); Bruxellesu (Belgija) i korištenjem različitih on-line alata (*mailing*-liste, internetski socijalni servisi, etc.).

56 Pozicijski dokument – *policy* preporuke dio su ove publikacije, a tiskane su i kao poseban dokument. U fazi njihova detaljnog definiranja i finaliziranja intenzivno se priključuje Asociacija, slovenska mreža nezavisnih kulturnih organizacija, inicijativa i umjetnika s kojom mreža Clulture razvija partnerski odnos, koji se proteže i u druge zajedničke aktivnosti.

57 <http://www.cultureactioneuropeconference.eu/>

58 <http://www.wearemore.eu>

59 Strukturni fondovi instrumenti su kojima EU provodi osnovne ciljeve regionalne politike: smanjivanje ekonomskih i socijalnih razlika između dvadeset i sedam članica država, što čini oko 500 milijuna građana. Ciljevi se postižu putem investiranja triju fondova: Europski fond za regionalni razvoj (ERDF), Europski socijalni fond (ESF) i Europski kohezijski fond (ECF). Područje regionalne politike jedno je od vitalnih područja djelovanja EU-a. Više o funkcioniranju regionalne politike EU-a: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.htm

previranjima, a s dolaskom globalne recesije i krize mnoga su od njih dodatno potencirana. Unija je trenutačno u posljednjim fazama usvajanja punog paketa mjera na području ekonomskog upravljanja čiji je cilj poticanje konkurentnosti, zapošljavanje te osiguravanje održivih javnih financija EU-a. Te mjere obuhvaćaju restriktivne odredbe o nužnosti smanjivanja državnih deficita i javnih dugova članica Unije fleksibilizacijom socijalnih politika, među ostalim⁶⁰. Uvođenje tih mjera već se uvelike negativno odrazilo na proračune za kulturu mnogih zemalja članica, što je oprečno argumentaciji kojom se kultura tretira nominalno kao nezamjenjiv faktor ekonomskog rasta i socijalne kohezije. U tijeku su i pregovori za sljedeće razdoblje provedbe programa Kultura, odnosno proračuna kojim će se raspolagati unutar programa u budućnosti, u sklopu procesa usvajanja ukupnog proračuna Unije za razdoblje 2014. – 2020. Prijedlog budžeta⁶¹ komisija je objavila samim krajem lipnja 2011., a on zahtjeva povećanje ukupnog budžeta Unije u odnosu na proteklo razdoblje za 4,8%. Budžet je u prvoj liniji usmjeren ka ispunjavanju ciljeva strategije Europe 2020, odnosno ka poticanju održivog ekonomskog rasta i rasta u zapošljavanju. Unutar ukupnog rasta predviđen je i rast sredstava investiranih u obrazovanje i kulturu, s naznakom kako u ovom trenutku nije izgledno na koji će način sredstva biti raspodijeljena, budući da još nisu izrađeni detaljni proračuni – kao ni određeni strateški i prioriteti po pojedinim programima. Ono što je u ovom trenutku je izgledno spajanje je programa Kultura i Media u program Kreativna Europa, koji bi funkcionirao kao cjelina s odvojenim programskim shemama i izvorima financiranja – ali u službi istih ciljeva. Snažnija pozicija kulture unutar europskih linija financiranja u narednom razdoblju pred mnogim je izazovima. Osim što će prijedlog povećanja budžeta sigurno naići na otpor zemalja članica, bit će potrebno uložiti i dodatne napore kako bi se osim kulturnih industrija, čiji je rast izravno povezan s ciljevima EU strategije 2020, podupiralo kulturne aktivnosti kojima poticanje ekonomskog rasta nije primarna funkcija. Osim navedenog, od velike je važnosti za kulturu u narednom periodu i definiranje njezine buduće uloge unutar Strukturnih fondova, prvenstveno Europskog socijalnog fonda u kojem bi kultura trebala biti uvažena kao element razvoja različitih sredina.

S približavanjem i skorim ulaskom zemalja regije EU, bit će potrebno oprezno pristupiti izazovima koje uzrokovala kriza, kao i zahvatima koje Unija provodi radi oporavka, a koji tvore smjernice za politike Unije u perspektivi široj od nekoliko mjeseci ili godina.

Kriza je također ostavila negativne posljedice i u svim zemljama regije, ugrozivši programsko djelovanje i stabilnost mnogih organizacija nezavisne kulture, osobito u pojedinim lokalnim sredi-

60 Paket EU mjera za očuvanje financijske stabilnosti i paket za poticanje konkurentnosti potezi su Unije koji interveniraju u najvažnije unutarnje politike zemalja članica, a potaknuti su potresima Eurozone u posljednjim mjesecima, kao i zabrinjavajućim stanjem financija u nekim zemljama članicama. Više o mjerama s izvještaja Proljetnog europskog summita Vijeća EU-a, održanog krajem ožujka 2011.: <http://www.european-council.europa.eu/home-page/highlights/deal-on-reinforced-economic-governance.aspx?lang=en>

61 <http://ec.europa.eu/budget/reform/>

62 Max Weber, Politika kao poziv, Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.

nama. Ona je u zemljama regije potencirala trajne nedostatke unutar kulturno-političkih sustava koji se trebaju mijenjati, a pritom prioriteta svakako moraju biti pozitivne promjene koje bi potaknule razvoj suradnje i partnerskih odnosa između svih bitnih aktera u kulturi na prostoru regije. One bi se trebale odnositi i na same donositelje odluka i na kulturne institucije, kao i razne druge oblike organiziranja u umjetnosti i kulturi. Iz perspektive nezavisne kulture naglašena je potreba za stabilizacijom i nastavkom jačanja samih organizacija i nezavisnih kulturnih scena u svakoj od zemalja. Također, unapređenje suradnje i partnerstava među organizacijama, kao i potreba za osnivanjem mreže koja bi omogućila stabilnu i trajnu programsku suradnju i razmjenu sadržaja ostaju najveći izazovi nezavisnoj kulturnoj sceni na razini regije.

U kriznim vremena pojavljuju se jedinstvene prilike za provođenje reformi koje ne bi bilo moguće provesti u uvjetima blagostanja. Kriza ima izniman potencijal za emancipaciju, primjenjiv na sve birokratizirane strukture, pa tako i na kulturne sustave svake od zemalja regije. Međutim, u razdoblju krize treba oprezno provoditi reformu kako bi se očuvali njezini temelji. U sustave kulturnih politika u regiji nužno je implementirati inovativna i održiva rješenja koja otvaraju put svladavanju izazova, bilo da su oni trajno udomaćene pojave ili posljedice udara globalne krize. Treba naglasiti da je za svaku reformu, pa i onu na području kulture, potrebno financijsko ulaganje da bi bila uspješna i kako bi omogućila kvalitetnije umjetničke, kulturne, društvene pa i financijske rezultate u budućnosti. Organizacije nezavisne kulture nude modele organiziranja koji željenim i kontinuiranim rezultatima mogu trajno pridonositi kulturnom razvoju pojedinačnih zajednica, ali i regije u cjelini, te pridonijeti jačanju njezine uloge u europskom kontekstu.

Zbog toga je i *Exit Europe proces* doprinos kulturnom razvoju, a njegovi potencijali širi su od same nezavisne scene. Modeli zajedničkog djelovanja u oblicima kulturno-umjetničke prakse, kao i inicijative na području kulturnih politika kakve su izgradile te organizacije primjenjivi su i na druge planove u regiji, osobito u pogledu suradnje različitih profila organizacija civilnog društva. Dakako, za nastavak uspjeha ovog procesa bit će potrebno ulagati dodatne napore imajući na umu da je on, kao i svaki drugi pothvat u politici, dugo i uporno bušenje tvrdih dasaka, istodobno sa strašću i mjerom⁶².

Okvir za sliku njegove budućnosti odredit će niz elemenata koji se razvijaju na više razina, poput unutrašnje dinamike organizacija i scena u pojedinim zemljama te pomaka unutar kulturnih sustava tih zemalja. Ostali elementi koji će utjecati na

budući razvoj procesa su okolnosti integriranja zemalja regije u EU, kao i okviri politika koje će Unija definirati za nadolazeći ciklus od 2014. do 2020. godine. Jedno je sigurno, *Exit Europe proces* nastavit će pridonositi sudjelovanju nezavisne kulturne scene u kulturnim politikama lokalnih i nacionalnih aktera, kao i onih koji djeluju na međunarodnoj razini.

Organizacije uključene u aktivnosti Regionalne inicijative Clulturea

Academica - Akademska grupa, Beograd, Srbija
Agencija za informiranje – AGI, Osijek, Hrvatska
Akcija - Agencija za kulturni razvoj, Sarajevo, BiH
AKTO - фестивал за современи уметности, Bitola, Makedonija
Alter Art, Travnik, BiH
Kulturno udruženje AMBROSIA, Sarajevo, BiH
Art radionica Lazareti – ARL, Dubrovnik, Hrvatska
ArtKlinika, Novi Sad, Srbija
Asociacija - Društvo nevladinih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju umetnosti in kulture, Ljubljana, Slovenija
Asocijacija za demokratske inicijative – ADI, Sarajevo, BiH
Udruga Attack!, Zagreb, Hrvatska
Autonomni centar Čakovec – ACT, Čakovec, Hrvatska
Autonomni kulturni center Metelkova mesto - AKC Metelkova, Ljubljana, Slovenija
Udruga Vacači sjenki, Zagreb, Hrvatska
BADco, Zagreb, Zagreb, Hrvatska
Belgrade Yard Sound System –BYSS, Beograd, Srbija
Blok - Lokalna baza za osvježavanje kulture, Zagreb, Hrvatska
Bunker / Stara Elektrarna, Ljubljana, Slovenija
Centar za dramsku umjetnost – CDU, Zagreb, Hrvatska
Centar za mlade Novo Sarajevo, Sarajevo, BiH
Centar za savremenu umetnost, SCCA Beograd, Srbija
Centar za savremenu umjetnost, SCCA Sarajevo, BiH
Centar za savremeni umetnosti, SCCA Skopje, Skopje, Makedonija
Centre for Balkan Cooperation Loja, Tetovo, Makedonija
ЦЕНТАР ЗА ДРАМСКИ УМЕТНОСТИ Т-ХАУС, Skopje, Makedonija
Community Art, Zagreb, Hrvatska
Udruženje ČINČ - Inicijativa za istraživanje i produkciju savremene muzike, Beograd, Srbija
Dispatch, Beograd, Srbija
Domaći - Udruga za kreativni razvoj, Karlovac, Hrvatska
Udruga Domino, Zagreb, Hrvatska
Udruga Drugo more, Rijeka, Hrvatska
Druga Scena, Beograd, Srbija
Evropski Centar za Kulturu i Debatu GRAD / Kulturni front, Beograd, Srbija
Fondacija za razvoj zajednica Mozaik, Sarajevo, BiH
ФРИК - Формација за Развој на Иницијативи во Културата, Skopje, Makedonija
Galerija Alkatraz, Ljubljana, Slovenija
Galerija ElektriKa Kulturnog centra, Pančevo, Srbia
Galerija Kapelica / Zavod K 6/4, Ljubljana, Slovenija
Galerija Kontekst, Beograd, Srbija
Gradsko pozorište Jazavac, Banja Luka, BiH
Hrvatska glazbena mladež, Zagreb, Hrvatska
Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo, BiH
Institut za međunarodne odnose, Zagreb, Hrvatska
Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje, Makedonija
Kiberpipa, Ljubljana, Slovenija
KIOSK - platforma za savremenu umetnost, Beograd, Srbija
Koalicija udruga mladih – KUM, Split, Hrvatska
Udruga Komikaze, Zagreb, Hrvatska
Kontejner - Biro suvremene umjetničke prakse, Zagreb, Hrvatska
NGO Kontrapunkt, Skopje, Makedonija
KUD Kataman, Ljubljana, Slovenija
KUD Mreža, Ljubljana, Slovenija
Udruženje za promociju vizuelne kulture KULT zona, Sarajevo, BiH
Kulturen centar – CK, Skopje, Makedonija

Kulturen centar Media Artes, Ohrid, Makedonija
Kulturni centar REX / FOND B92, Beograd, Srbija
Udruga za promicanje kulture Kulturtreger, Zagreb, Hrvatska
Labin Art Express – LAE, Labin, Hrvatska
Line Initiative and Movement, Skopje, Makedonija
Lokomotiva – Centar za Novi Inicijativi vo Umetnosta i Kulturata, Skopje, Makedonija
MASSO, Skopje, Makedonija
Mediacentar, Sarajevo, BiH
Udruga Metamedij, Pula, Hrvatska
Mirovni inštitut – Inštitut za sodobne družbene in političke studije, Ljubljana, Slovenija
Mladinski center Brežice, Brežice, Slovenija
Mladinski center Podlaga, Sežana, Slovenija
Mladinski informativni in kulturni klub – MIKK, Murska Sobota, Slovenija
Udruga Moj Kvart, Zagreb, Hrvatska
Udruga Monteparadiso, Pula, Hrvatska
Multimedijalni institut – mi2, Zagreb, Hrvatska
Multimedijški center KIBLA, Maribor, Slovenia
Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, Srbija
Neformalna grupa Švenk, Tuzla, BiH
NVO pokret Novi Optimizam, Zrenjanin, Srbija
UG Novi Put, Bihać, BiH
Odbor za građansku inicijativu – OGI, Niš, Srbija
Omladinska organizacija Kvart, Kraljevo, Srbija
Omladinski centar Crna kuća 13 – CK 13, Novi Sad, Srbija
Omladinski kulturni centar Abrašević – OKC Abrašević, Mostar, BiH
Otvoreni univerzitet, Subotica, Srbija
Ozone Art Space– o3one, Beograd, Srbija
Partnerski omladinski pokret – POP, Banja Luka, BiH
Pekarna Magdalenske mreže – Pekarna, Maribor, Slovenia
Performing Arts Center Multimedia – PAC Multimedia, Skopje, Makedonija
Platforma 9.81 – Institut za istraživanja u arhitekturi, Zagreb, Hrvatska
UG Pravo ljudski, Sarajevo, BiH
Prelom kolektiv, Beograd, Srbija
Press to Exit Project Space, Skopje, Makedonija
Protok – centar za vizuelnu komunikaciju, Banja Luka, BiH
Public ROOM, Skopje, Makedonija
Udruga Romb, Split, Hrvatska
Remont – Nezavisna umetnička asocijacija, Beograd, Srbija
Savez udruga Molekula, Rijeka, Hrvatska
Savjet mladih Srebrenice, Srebrenica, BiH
SeeCult portal, Beograd, Srbija
Shoqata e Botuesve Shqiptarë, Skopje, Makedonija
Udruga građana Spirit, Rijeka, Hrvatska
Slobodna kultura, Beograd, Srbija
Stanica – Servis za savremeni ples, Beograd, Srbija
Što, kako i za koga? – WHW, Zagreb, Hrvatska
Studentska asocijacija Fakulteta tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija
Teatri i pavarur ODA, Priština, Kosovo
Tehne, Beograd, Srbija
Teorija koja hoda – TkH, Beograd, Srbija
Tetar Videlo, Skopje, Makedonija
Udruženje za razvoj kulture – URK, Zagreb, Hrvatska
ÚJ21 – Novosadska urbanistička laboratorija, Novi Sad, Srbija
Zavod EXODOS, Ljubljana, Slovenija
Inicijativa Za kulturne politike – politika kulture, Novi Sad, Srbija
Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, Srbija

Stvarnja svih tradicionalnih vrednosti
 u novim vrednostima, konvencijama i shvatanjima
 u. Način umetničkog izražavanja
 nije trebalo novo patiti društvenosti,
 nego umetnički, kao društveni projekat
 projekat sa koji smo se odvojili, čiji je
 cilj, tako široko, tako stvarnim. Stvaraj je
 jedna stvar na koje postojela umetnički
 aspekt, kao kao autonomni, stvarajući,
 sa koji se estetikom kao samo implikacija

Dunja Matković

PARADOKS

U ovom delu knjige se odvijaju razgovori između autora i učesnika izložbe u Beogradu, jer je to mesto iz kojeg se najviše razvijaju i najviše se razvijaju. U ovom delu se odvijaju razgovori između autora i učesnika izložbe u Beogradu, jer je to mesto iz kojeg se najviše razvijaju i najviše se razvijaju. U ovom delu se odvijaju razgovori između autora i učesnika izložbe u Beogradu, jer je to mesto iz kojeg se najviše razvijaju i najviše se razvijaju.

Kata...

Kanalizacija i elektrifikacija ne rješavaju problem arhitekture.

Josip Perić

Arhitekti govore o tome da su materijal.
 Pred nama stojimo od 19. i 20. stoleća.
 To znači od tog vremena nastaje novi
 Po ovom smislu ovaj časopis i časopis ovesti
 i istovremeno (kao što je)
 Sada možemo videti da
 a Sada to znači kao po
 svi zajedno smo jedni
 a ovaj časopis ovesti
 Vredno čitati što znači
 Inženjerski duha po
 Mi se bavimo
 a ovaj časopis ovesti

U ovom delu knjige se odvijaju razgovori između autora i učesnika izložbe u Beogradu, jer je to mesto iz kojeg se najviše razvijaju i najviše se razvijaju. U ovom delu se odvijaju razgovori između autora i učesnika izložbe u Beogradu, jer je to mesto iz kojeg se najviše razvijaju i najviše se razvijaju.

... JE OPŠTI UVJET POSTOJANJA.

ZENIT

Novi umetnički
povećani i snopi
ili čak i tako su
strukture, jer
jednostavno je
analitički, ili.

Uzročnici su uopće nepoznati i nedostupni. Proučavanje i istraživanje
umjetnosti treba biti otvoreno, bez ograničenja i bez prepreka. Umjetnik
treba biti slobodan i nezavisan. Umjetnik treba biti slobodan i nezavisan.
Umjetnik treba biti slobodan i nezavisan. Umjetnik treba biti slobodan i nezavisan.

—

Boje su za mene strahovito umjetnički, a prava po

—

—

—

—

Marko Tomaš

Utopija ili svjetlo na kraju tunela, skica za portret nezavisne kulture u Bosni i Hercegovini

U datim okolnostima, ponekad se bavljenje kulturom čini i potpuno besmislenim. Naprosto, koliko god to fatalistički i patetično zvučalo, teško je ignorirati mračnu bosanskohercegovačku svakodnevicu. U tom smislu perspektive nezavisne kulture prilično su maglovite i jedino što ih može razbistriti jeste regionalna suradnja. Ta suradnja, prije svega, može smanjiti klaustrofobiju i osjećaj odsječenosti od ostatka svijeta te dati novi smisao naporima BH kulturnih aktivista, jer se poslijeratni entuzijizam iscrpio u naporima da se stvore kakve takve platforme na kojima se može izgraditi buduća scena.

Korijeni nezavisne kulture u Bosni i Hercegovini protežu se u drugu polovicu osamdesetih godina prošlog stoljeća i usko su povezani sa tadašnjom underground glazbenom i fanzinskom scenom SFRJ. Riječ je, uglavnom, o neformalnim umjetničkim grupama, prije svega glazbenim i teatarskim, koje su djelovale mimo ustaljenih tokova tadašnje oficijelne kulture. U Mostaru i Sarajevu te su inicijative bile okupljene oko HC i eksperimentalnih bendova, Ženevski dekret i SCH, a u Tuzli oko benda Rupa u zidu. Mostarski teatar mladih i Lutkarsko pozorište Mostar tih su godina djelovali mimo uobičajenih kazališnih praksi te se i u njihovom radu mogu tražiti začeci nezavisne kulture u BiH. Umjetnici, performer i poput Jusufa Hadžifejzovića svojim su radom u osamdesetim godinama utrli put budućim inicijativama, koje možemo smjestiti u okvire nezavisne kulture.

Ova "scena", ako se o sceni kao takvoj može govoriti, jer posrijedi je bila tek nekolicina autorskih, umjetničkih inicijativa, nije imala prirodan razvoj, a razlog možemo direktno povezati s ratom, koji je, u periodu od 1992. do 1995. godine, potpuno razorio Bosnu i Hercegovinu. Tek nakon završetka rata kreće obnova kulturne i ineastruktura, a uz tu obnovu stidljivo se javljaju i prve nezavisne kulturne inicijative, koje se nisu direktno naslanjale na naslijeđe osamdesetih godina. Mnogi od umjetnika, koji su u predratnoj BH bili označavani kao nositelji nezavisne umjetničke i kulturne scene (Nebojša Šerić Šoba, Jusuf Hadžifejzović, Milomir Kovačević Strašni, Isidora Bjelica i sl.), kroz rat su postali etablirana imena, neki su zalutali u agit prop agresivnih državnih politika, a veliki dio njih raselio se diljem svijeta i prestao sa umjetničkim djelovanjem. Budući nisu imali čvrstu i jasnu poveznicu sa predratnom umjetničkom scenom, umjetnici i kulturni aktivisti u poslijeratnoj BiH više su se naslanjali na opća mjesta svjetske popularne kulture. Također, nepostojanje bilo kakve zadanosti, otvorilo je ogroman prostor u kojem se moglo djelovati na potpuno slobodan način, bez ikakvih ograničenja. Sustav se, u svakom smislu, morao stvoriti iz početka. Olakotna okolnost za nezavisnu kulturu bilo je i nepostojanje državne, oficijelne kulture, koja se također dizala iz pepela te je nezavisna kultura, u prvim poslijeratnim godinama, imala, skoro u potpunosti, jednaku javnu percepciju kao i "oficijelna".

Tokom rata u Sarajevu i Mostaru djelovala je nekakva, podrumska, dakle doslovno underground, glazbena i teatarska scena nastala iz bazične potrebe za opstankom zrna zdravog razuma. Ona, naravno, nije imala jasnu koncepciju i bila je, sasvim prirodno, duboko zakopana u ratnu stvarnost.

na
a za

Folklor i nacionalizam su dva glavna obilježja dominantne oficijelne kulture u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini. Takva kultura svoje korijene traži daleko u prošlosti, u fabriciranoj tradiciji i mitomaniji. Ona pokušava biti potpuno odvojena od zajedničke prošlosti svih bosanskohercegovačkih naroda te tragajući za svojim identitetom glavinja kroz povijest tražeći se u bespućima velikih imperija. Temelj svoje, nacionalne kulture, bosanskohercegovački Hrvati vide u Austrougarskoj monarhiji i NDH, Srbi u Kraljevini SHS, a Bošnjaci u Otomanskoj imperiji. Svakako, jedno od glavnih obilježja ovih kultura jeste duboka povezanost sa zvaničnim religijama, koje čine glavnu razliku među tri BH naroda te se kao takve često stavljaju u prvi plan. Sve što se u poslijeratnoj BIH kulturi događalo izvan ovog konteksta možemo svrstati u nezavisnu kulturu.

Mnogobrojne međunarodne fondacije i organizacije (Fond otvoreno društvo, Schueler Helfen Leben, Pro Helvetia, CCF – Francuski kulturni centri), koje su nakon rata počele djelovati u Bosni i Hercegovini, doprinijele su, prije svega, razvoju nevladinog sektora. Razvoj nezavisne kulture u BIH direktno je povezan sa razvojem nevladinog sektora. Štoviše, većina nevladinih udruga osnovanih nakon rata bavile su se isključivo kulturnom produkcijom. Međutim, stalna promjena smjernica i nedosljednost u strategiji međunarodne politike u BIH, od poslijeratnih kulturnih aktivista stvorila je NGO činovnike, koji srž svog djelovanja mijenjaju iz godine u godinu prema smjernicama međunarodnih fondacija. Većina udruga i nevladinih aktivista odavno je prešla u vode političkog aktivizma te se bave podizanjem političke i demokratske svijesti u Bosni i Hercegovini. Okosnicu onoga što bismo mogli nazvati nezavisnom kulturnom scenom u BIH od rata naovamo uglavnom sačinjava nekolicina istih entuzijasta. Oni su okupljeni oko udruge GETO u Banja Luci, Alter Arta u Travniku, SCCA i Media centra u Sarajevu i OKC Abraševića u Mostaru. Ostale udruge, koje nisu mijenjale svoju djelatnost, ili su nestale s lica zemlje ili su komercijalizirale svoje djelovanje te danas funkcioniraju kao privatne kompanije.

Zanimljivo je da je stupanj suradnje navedenih organizacija bio puno veći netom nakon rata nego danas. Jednim dijelom, razlog leži u različitom profiliranju pojedinih organizacija. S druge strane nemogućnost financiranja određenih projekata (Dani adolescenata u Travniku, Mostarski interkulturni festival, Futura u Sarajevu), koji su bili mjesto susreta i činili srž suradnje između ovih organizacija dovela je do smanjenog stupnja suradnje.

Djelovanje ovih udruga uglavnom je vezano uz organizaciju različitih glazbenih festivala i koncerata, što je i iznjedrilo kakvu takvu "alternativnu" glazbenu scenu. Udruge, koje su često surađivale na organizaciji glazbenih i kulturnih festivala tijekom poslijeratnih godina bile su Akcija iz Sarajeva (festival elektronske glazbe FUTURE), Alternativni Institut iz Mostara (Mostarski interkulturni Festival i BETON), Alter Art iz Travnika (Dani adolescenata) i Geto iz Banja Luke (EX YU ROCKS). Ljudi, koji su pokrenuli udruge i organizirali ove evente su i danas istaknuti umjetnici i kulturni aktivisti poput Ljiljane Predragović i Dragana Vukovića (Geto, BL), Nedima Čišića (Alternativni institut, Mostar), Darka Saračevića (AlterArt, Travnik; Darko je izuzetno bitan i kao pedagog, koji je odgojio nekoliko generacija travničkih glazbenika i jedan je od najzaslužnijih ljudi što gradić poput Travnika ima najživlju glazbenu scenu u Bosni i Hercegovini.) te Aide Kalender i Adija Sarajlića (Akcija, Sarajevo).

Pored glazbe, glavna preokupacija kulturnih aktivista u BIH jeste razvoj alternativnih/novih medija. Na tom polju projekti Media centra u Sarajevu i OKC Abraševića u Mostaru učinili su značajne korake. Sarajevski Media Centar organizirao je niz seminara i predavanja na temu novih medija i uradio projekt digitalizacije arhiva legendarnog splitskog političkog tjednika Feral Tribune. AbrašMedia centar pri OKC Abraševiću u Mostaru pokrenuo je društveno angažirani news portal abrasmedia.info te prvi internetski radio u BIH, a trenutno radi na osnivanju nezavisne video produkcije, L-Ab. Ovi programi potpomognuti su od različitih kulturnih fondacija pri inozemnim ambasadama u Bosni i Hercegovini. (Sjajan primjer lokalne suradnje ogleđa se u radu na osnivanju nezavisne video produkcije između LDA (Local Democratic Agency) i OKC Abraševića u Mostaru, koji su školu video novinarstva i osnivanje produkcije pokrenuli uz potporu talijanske regije Venecija - Friuli.) Osobe zaslužne za razvoj ovih programa su Aida Kalender i Boro Kontić iz Media Centra te Robert Jandrić, Husein Oručević i Kathryn Hampton iz AbrašMedia centra. Naravno, organizacija različitih kulturnih programa je jedna od glavnih preokupacija ovih udruga. Puno pažnje je posvećeno razvoju suvremene vizualne i performance umjetnosti te književnosti. Izvrstan primjer vezan uz ovaj segment jeste projekt "Indivudualne utopije" sarajevskog SCCA, koji se od performansa umjetnice Lale Raščić razvio u projekt, koji, osim performansa, izložbe, video i audio instalacija uključuje i produkciju književnog fanzina KOLAPS te se razvija kao svojevrsan "work in progress" u koji su uključeni umjetnici raznih profila. Također, umjetnička produkcija AbArt iz

MEMORIAL
DE LA VICTOIRE
ET DE LA PAIX

SOUS CETTE PIERRE
IL Y A UN MONUMENT AUX VICTIMES
DE LA GUERRE ET DE LA GUERRE FROIDE

Mostara uradila je sjajan multimedijalni projekt "Umjetnost u podijeljenim gradovima". Ovaj program je razvijen u suradnji sa neformalnim umjetničkim grupama i udrugama iz Bejruta, Kosovske Mitrovice i Berlina. Za realizaciju ovih inicijativa uglavnom imamo zahvaliti kulturnim aktivisticama i povjesničarkama umjetnosti iz Sarajeva i Mostara, Dunji Blažević, Asji Hafner, Amili Puzić, Anji Bogojević i Meli Žuljević.

Festivali za mazanje očiju

Teško je procijeniti koliko nezavisna kultura utječe na bosansko-hercegovačku stvarnost. Zastupljenost nezavisne kulture u medijima je prilično visoka, no pitanje je koliko ta činjenica doprinosi utjecaju nezavisne kulture na BH društvo. Svakako da je krug konzumenata, s dolaskom novih generacija, iz godine u godinu širi. No, stoji i činjenica da je sve teže financijski opstati. Gro sredstava iz gradskih, kantonalnih i državnih budžeta namijenjenih kulturi, koji bi po prirodi stvari dijelom trebali sufinancirati nezavisnu kulturu, odlazi na organiziranje megalomanskih (uglavnom politički sponzoriranih) festivala, koji iscrpljuju i sredstva potencijalnih komercijalnih sponzora. Festivalizacija kulture u BIH govori o nepostojanju bilo kakve kulturne politike i strategije, jer festivali su puki privid kulture, nešto čime se potencijalnom konzumentu kulture zamažu oči. Isto tako, možemo ustvrditi da i nezavisna kultura u BIH djeluje poprilično stihijski i bez jasne strategije razvoja. Ipak, ona zorno svjedoči o postojanju četvrte strane u bosanskohercegovačkoj političkoj i društvenoj stvarnosti. Ta četvrta strana nalazi svoj prostor izvan nacionalističkih političkih i kulturnih obrazaca i jedini je dokaz postojanja kakvog takvog građanskog društva u BIH. No, teško da možemo govoriti o postojanju nezavisne kulturne scene u BIH. Jedino što sa sigurnošću možemo kazati jeste da postoji nekoliko oaza, otočića nezavisne kulture u Bosni i Hercegovini. A to, ipak, ne čini scenu. Ovakvu situaciju možemo pravdati nedostatkom, prije svega, ljudskih resursa, jer cijela priča počiva na plećima tek nekoliko ljudi, koji pokušavaju pokriti različita područja djelovanja i time iscrpljuju vlastite kapacitete. U takvoj situaciji teško da se može stvoriti jasna strategija i koncepcija razvoja nezavisne kulture.

BIH je bremenita političkim i ekonomskim problemima. Teško naslijede rata nikako ne popušta, zemlja sve više tone u podijele, najveći BH gradovi žive potpuno drugačije stvarnosti i u mnogim stvarima situaciju u BIH možemo nazvati tapkanjem u mjestu, ako ne i koraćanjem unazad. Ti problemi utiču i na razvoj nezavisne kulture. Pitanje je, kome je u BIH uopće stalo do kulture, osim kulturnim djelatnicima i aktivistima. Bilo kakvo bavljenje kulturom danas i ovdje, u najmanju ruku, možemo nazvati Sizifovskim poslom. U datim okolnostima, ponekad se bavljenje kulturom čini i potpuno besmislenim. Naprosto, koliko god to fatalistički i patetično zvučalo, teško je ignorirati mračnu bosanskohercegovačku svakodnevicu. U tom smislu perspektive nezavisne kulture prilično su maglovite i jedino što ih može razbistriti jeste regionalna suradnja. Ta suradnja, prije svega, može smanjiti klaustrofobiju i osjećaj odsječenosti od ostatka svijeta te dati novi smisao naporima BH kulturnih aktivista, jer se poslijeratni entuzijazam iscrpio u naporima da se stvore kakve takve platforme na kojima se može izgraditi buduća scena. Regionalna suradnja konkretne obrise dobija tek u proteklih godinu dana. Jedan od razloga su svakako programi inozemnih fondacija (ECF, Švicarski fond za kulturu i sl.), koji žele potaknuti umrežavanje te razmjenu i suradnju između aktera nezavisne scene u regionu. Do sada se govorilo tek o mogućnostima, i sve dosadašnje inicijative te vrste možemo nazvati tek ispitivanjem terena. Mišljenja sam da u Bosni i Hercegovini, unatoč svim navedenim poteškoćama, postoji potencijal iskoristiv za uspostavljanje kvalitetne kulturne razmjene i suradnje. Konkretni projekti tek su u začetku. Uz pametno regionalno umrežavanje i jasnu strategiju mogućnosti su beskonačne. Prije svega, bitno je izbjeći megalomaniju potaknutu početnim entuzijazmom aktera te stvarati mrežu i razvijati program korak po korak, nekakvim logičkim slijedom, a kako potencijal i entuzijazam ne bi iscrpili već u samom začetku te kako, na koncu, ne bi došlo do situacije u kojoj cijelu stvar vuče tek nekoliko ljudi. Ostaje nam da vidimo što će se iz toga izroditi.

Marko Tomaš je rođen u Ljubljani 1978. godine. Jedan je od pokretača i urednika časopisa *Ko-laps* i pripadajuće biblioteke. Novinske tekstove objavljivao u *BH Danima*, *Glasu Istre* i *Feral tribuneu*. Novinar je news portala *zurnal.info*. Poeziju i prozu objavljivao u bosanskohercegovačkoj, hrvatskoj i srpskoj periodici. Pjesme su mu prevođene na Talijanski, Poljski, Njemački i Engleski jezik. Živio je i radio u Sarajevu, Zagrebu i Splitu. Trenutno živi u Mostaru i radi kao glasnogovornik i voditelj kluba OKC Abraševića.

Dodatak: priča o OKC Abraševiću

Na lokalnom nivou sjajan primjer umrežavanja i suradnje imamo u korijenima mostarskog OKC Abraševića, koji je nastao kao asocijacija udruga i neformalnih umjetničkih skupina. Kroz desetak godina, koliko je prošlo od prvih inicijativa za dobijanjem autonomnog kulturnog prostora za mlade, OKC Abrašević je izrastao u kulturni centar visokog potencijala. Od dana kada je skvotirana ruševina bivšeg RKUD Abrašević do danas, stvoreno je mnoštvo različitih platformi, koje svoj dom imaju u Abraševiću. Dio zgrade je obnovljen te je u funkciju stavljena višenamjenska dvorana.

Abrašević danas organizira redovite mjesečne glazbene, književne, teatarske, filmske i programe vezane uz suvremenu umjetnost. Osnovan je medijski centar pri kojem djeluju internetski radio i news portal. U fazi osnivanja je i nezavisna video produkcija. Umjetnička produkcija *AbArt*, nakon programa "Umjetnost u podijeljenim gradovima", nastavlja razvijati druge umjetničke programe vezane, za sada, uz urbanizam kao formu kroz koju se najviše ogleda društveni kontekst u kojem živimo.

No, za sve to bio je potreban višegodišnji angažman zasnovan, uglavnom, na entuzijazmu mostarskih kulturnih aktivista. Neophodno je bilo i političko angažiranje te organiziranje pritiska na lokalnu vlast kako bi prostor RKUD Abraševića bio dodijeljen asocijaciji nevladinih udruga i neformalnih grupa. U tom političkom segmentu veliku ulogu odigrale su institucije međunarodne zajednice u BiH, prije svega Ured visokog predstavnika, Francuska, Američka, Španjolska, i Njemačka ambasada.

U trenutku osnivanja OKC Abrašević činile su grupe *ŠkartArt* Mostar, *Alternativni institut*, *Mladi most*, nekolicina mladih umjetnika i kulturnih aktivista te međunarodna asocijacija udruga *MIFOC*, koja se bavila organiziranjem Mostarskog interkulturnog festivala. Asocijaciju *MIFOC* činili su pojedinci i različite udruge iz Mostara te udruge iz francuskih gradova *Grenoblea* i *Toulousea*, *Drugi most* i *Guernica ADPE*.

Abrašević danas predstavlja jedini centar ove vrste u Bosni i Hercegovini. Tek nakon 5 godina djelovanja u svom prostoru dobio je jasne obrise onoga u što bi se jedan takav prostor trebao razviti, a to je prostor sa snažnom tehničkom i medijskom infrastrukturom otvoren za različite umjetničke i ine inicijative svih mladih ljudi.

Projekat INDIVIDUALNE UTOPIJE NEKAD I SAD

Centar za savremenu umjetnost / pro.ba, Sarajevo
www.pro.ba/utopije

Mediacentar, Sarajevo
www.media.ba

Omladinski kulturni centar ABRAŠEVIĆ, Mostar
www.okcabrasevic.org

Abraš Media Radio, Mostar
<http://radio.abrasmedia.info>

Abrašević Media centar, Mostar
www.abrasmedia.info

U.G. Alternativni Institut, Mostar
Kolaps Production
www.kolaps.org

Festival umjetnosti u podijeljenim gradovima
www.artindicities.org

UNS GETO
www.myspace.com/unsgeto

Ženevski Dekret
www.myspace.com/genevedecree

SCCA, Centar za savremenu umjetnost, Sarajevo
<http://www.scca.ba/>

Agencija Lokalne Demokratije (LDA), Mostar
<http://www.ldamostar.org/>

Davor Mišković

Prebivanje u kulturnoj politici

Davor Mišković

Prebivanje u kultu
politici

Ključna promjena do koje je došlo na prelasku u novi milenij nije bio veći broj događaja, pojava novih prostora, organizacija i programa, nego je ključna bila promjena govora o događajima, promjena diskursa, promjena iz alternative u nezavisnu kulturu. Ta promjena ne znači promjenu brenda, etikete, nego promjenu odnosa prema vlastitoj proizvodnji, vrijednostima, publici. Do te promjene nije došlo slučajno, ona je bitna posljedica prebivanja u kulturno-političkom diskursu.

urnoj

Ključna promjena
milenij nije bio v
organizacija i pr
govora o događa

a do koje je došlo na prelasku
eći broj događaja, pojava novih
ograma, nego je ključna bila pr
tima, promjena diskursa, prom

- 01** Mišković, D. (2006.) *Nezavisna kulturna scena u Rijeci* u Molekula, Drugo more, Rijeka.
- 02** Vidi Vidović, D. (2007.) *Razvoj hrvatske nezavisne kulturne scene (1990. – 2002.) ili što sve prethodi mreži Clubture* u Clubture – Kultura kao proces razmjene 2002 – 2007, Savez udruga Klultura, Zagreb i Višnić, E. (2008.) *Kulturne politike odozdo – Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj*, Policies for cultures, Amsterdam/Bukurešt/Zagreb.
- 03** McGuigan, J. (2004.) *Re-thinking Cultural Policy*, Open University Press, London.
- 04** Foucault, M. (1971./1994.) *Poredak diskursa* u Znanje i moć, Globus, Zagreb.
- 05** Foucault, M. (1976./1994.) *Volja za znanjem* u Znanje i moć, Globus, Zagreb.
- 06** Mnogi ljudi koji su djelovali u Antiratnoj kampanji i Arkzinu ili su bili okupljeni oko tadašnjeg Instituta Otvoreno društvo, ili se pak okupljali u ATTACK-u u Heinzelovoj još uvijek su aktivni na području nezavisne kulture.

G

otovo svaki tekst o nezavisnoj kulturnoj sceni kreće od pokušaja određenja što bi ta scena bila. Uzmimo npr. određenje iz mementa Molekula⁰¹, prema kojemu se nezavisna kultura može definirati vrijednostima (poštivanje manjinskih prava, ekoloških standarda, vrednovanje kreativnosti i individualizma, zagovaranje participacijskih modela odlučivanja, itd.), metodama rada (suradnički modeli, interdisciplinarnost, itd.), tema (čiji izbor predstavlja reakciju na društvenu stvarnost, a pristup temi u pravilu je aktivan) i odnosom prema vremenu (suvremenost tj. određenost suvremenim društvenim i kulturnim kontekstom). Ta četiri elementa čine okosnicu programa nezavisne kulture, ali što je još i važnije, govora o nezavisnoj kulturi u Hrvatskoj⁰². Čini se da ta četiri elementa upućuju na činjenicu da se nezavisna kultura udobno smjestila u *kulturno-politički* diskurs, odnosno da samu sebe vidi u kategorijama kulturne politike.

Kulturna je politika vrlo nestabilan koncept, a prvi razlog tome proizlazi iz samog određenja kulture, koje je veoma neprecizno i rastezljivo. Iako vrlo često uključuje i medijske politike i uopće cijeli prostor komunikacije, kulturna je politika u praksi određena nečim što bismo mogli zvati umjetničkom politikom jer su njezini objekti smješteni u prostor estetike, afektivnoga, ukusa i simboličke vrijednosti⁰³. Ako prihvatimo činjenicu da je prostor kulturne politike diskurzivno određen, onda treba imati na umu da je diskurs određen izvanjskim i unutarnjim procedurama⁰⁴ koje ga održavaju i koje omeđuju prostor kulturne politike, kao što jezik kod Wittgensteina određuje granice našeg svijeta. Procedure o kojima govorimo izraz su moći koju ne treba tražiti u nekom jedinstvenom žarištu, npr. Ministarstvu kulture, jer nije riječ o instituciji ili strukturi koja generira diskurs, nego o određenoj situaciji u našem društvu. Tu situaciju održava moć koju je moguće pronaći i u potpuno perifernim točkama. Sve zamislive točke u prostoru onoga što zovemo kulturnom politikom održavaju taj poredak ili mu se pak opiru⁰⁵. Tako je polje kulturne politike određeno kao klasifikacijski sustav unutar kojega se zbivaju određeni događaji čije je značenje određeno s obzirom na položaj koji zauzimaju unutar tog sustava. Društvo se prema tom polju djelovanja odnosi kao prema jedinstvenom prostoru – to je kultura, umjetnost – koje ima svoja pravila i zakonitosti.

Nezavisna kulturna scena nastaje zahvaljujući ljudima koji su u 90-ima činili civilno-društvenu scenu⁰⁶, u prvom redu u Zagrebu. Njihovi afiniteti presudno su utjecali na područje djelovanja čitavog niza organizacija koje krajem 90-ih godina prošlog stoljeća i u prvom desetljeću 21. stoljeća čine nezavisnu kulturnu scenu. To se prije svega odnosi na estetsko-socijalnu fuziju različitih glazbe-

u novi
n prostora,
romjena
niena iz

07 Prvim Zakonom o kulturnim vijećima iz 2001. nije bilo predviđeno osnivanje kulturnih vijeća u jedinicama lokalne samouprave, dok je izmjenama Zakona u 2004. godini predviđeno osnivanje kulturnih vijeća u svim gradovima koji imaju više od 30.000 stanovnika. Sama izmjena tog zakona izazvala je mnoge polemike. Nemoguće je sada ulaziti u meritum tih polemika, no za potrebe ovog teksta bitno je napomenuti da je predviđeno ukidanje Vijeća za nove medijske kulture spriječeno akcijama organiziranim na nezavisnoj kulturnoj sceni.

08 Nova medijska kultura pojam je koji obuhvaća novomedijsku umjetnost, aktivnu interakciju socijalnog i kulturnog djelovanja u suvremenom kulturnom kontekstu (kontrakulture, subkulture, umrežavanja, međusektorske suradnje, itd.), te interdisciplinarnu i intermedijalnu kulturnu produkciju; riječ je o vrlo širokoj definiciji, koju je odredilo samo Vijeće za nove medijske kulture pokušavajući obuhvatiti za pravo djelatnost nezavisne kulturne scene.

nih i umjetničkih usmjerenja, filozofskih i političkih koncepcija te oblika djelovanja. No dok se civilno-društvena scena 90-ih izgradila na otporu šovinističkoj vlasti i afirmaciji vrijednosti civilnog društva, nezavisna kulturna scena bavi se stvaranjem uvjeta za kolektivno djelovanje na području kulture i afirmacijom estetske dimenzije, koja zapravo rastače nacionalističku kulturu, koja i dalje dominira kao kulturna paradigma. Naravno, nacionalističku kulturu 90-ih mnogo je ozbiljnije transformirala opća trivijalizacija kulture u Hrvata. No, za nezavisnu kulturu bitna je činjenica da ju je postojeća organizacija kulturnog sustava dovela u paradoksalnu situaciju u kojoj se istodobno suočava s *ideološkim državnim aparatom* oličenim u kazalištima i muzejima i neoliberalnom koncepcijom civilnog društva kao *uslužnog* sektora. Iako umjesto institucionalnog modela uređenja kulture nudi projektnu organizaciju i privatno udruživanje, nezavisna kulturna scena ne zahtijeva ukidanje institucija. Naprotiv, traži se njihovo redefiniranje, odnosno redefiniranje cjelokupne organizacije kulturnog sektora. Do tog redefiniranja do sada nije došlo. Unatoč tome, unutar kulturnog sektora otvoren je prostor za djelovanje organizacija koje veže etiketa nezavisne kulturne scene.

To što se nezavisna kultura smjestila u kulturno polje djelovanja povlači određene posljedice. Najvažnija posljedica odnosi se na činjenicu da se institucije i drugi akteri unutar tog polja djelovanja na neki način odnose prema aktivnostima nezavisne kulture. Djelovanje tih organizacija na razini je događaja, a ne klasifikacijskog načela, što znači da se ne prepoznaje u totalu kao neka zasebna kategorija, nego se realizirani događaji klasificiraju u odnosu na već postojeći sustav klasifikacije. No, u to je načelo klasifikacije nezavisna kultura smjestila jednu kategoriju koja se uglavnom odnosi na nju samu. Radi se o kategoriji nove medijske kulture koja se rjeđe, uglavnom u Zagrebu, naziva i urbanom kulturom. Iako se isprva djelovanje nezavisne kulture vezalo za mlade kao neki oblik generacijski određenoga kulturnog djelovanja, s vremenom je dobilo legitimitet zasebnog područja, imanentnoga kulturnog djelovanja, dakle onog koje nije nužno vezati za izvanjske kriterije u odnosu na kulturu. Sada je nova medijska kultura područje koje ima vlastito kulturno vijeće u Ministarstvu kulture i nekolicini gradova i županija, te u većini većih gradova članove u kulturnim vijećima⁰⁷ koji se imenuju iz područja nove medijske kulture⁰⁸.

Nova medijska kultura je kao zasebna klasa unutar područja kulturne politike zanimljiva pojava. Ona se u samom svom semantičkom izvoru veže za medije i tehnologiju, a kao klasa obuhvaća većinom događaje koje vrlo malo toga povezuje s (novim) medijima i tehnologijom. To je kao kad bi u zoologiji imali klasu

- 09 Alexander, V. D. (2003.): *Sociology of the Arts – Exploring Fine and Popular Forms*, Blackwell Publishing.
- 10 Mogući su i drugi kriteriji za klasifikaciju kulture, a u kulturi je, kao i u drugim područjima djelovanja, dugo dominirao kriterij društvenog statusa, pa smo imali primjerice kraljevsko i pučko kazalište.

dvonošci koja bi većinom obuhvaćala četveroonošce. Razlog toj zbruci s kategorijom nove medijske kulture leži u činjenici da se klase unutar klasifikacijskog sustava prije svega odnose jedne prema drugima. Taj je sustav konstrukcija koja nam omogućuje da shvatimo zbilju, ali je pritom ne odražava. Područje kulturne djelatnosti klasificira se polazeći od produkcije ili od recepcije tj. načina na koji se proizvode kulturni događaji ili djela, ili polazeći od toga kako ih doživljavamo i interpretiramo⁰⁹. U postojećem sustavu klasifikacije, u kojem imamo izvedbenu, vizualnu, glazbenu, umjetnost i sl. polazište za klasifikaciju je kombinacija tih dvaju kriterija. Uzmimo npr. vizualnu umjetnost, koja je određena putem recepcije, ali već se u sljedećoj potkategoriji – slikarstvo, kiparstvo, grafika, itd. – prelazi na određenje putem načina proizvodnje. Dakle, sustav se razvija na temelju više kriterija koji nisu nužno usklađeni. Nova medijska kultura je kategorija stvorena na temelju dvaju temeljnih kriterija, produkcija/recepcija¹⁰, koji dominiraju prostorom kulturne djelatnosti i kao takva uklapa se u ukupnu shemu klasifikacije. Što će konkretno biti obuhvaćeno tom klasom problem je druge vrste. To je problem interpretacije i elaboracije, povezivanja konkretnog događaja i klase.

Čini se da je ključni razlog zašto je nova medijska kultura uopće nastala kao klasa koja obuhvaća uglavnom nezavisnu kulturu bio taj što su se pojedinci i organizacije koji čine jezgru onoga što je obuhvaćeno tom etiketom prometnuli u bitne aktere u proizvodnji diskursa o kulturnoj politici. Sudjelujući u proizvodnji tog diskursa, oni su pomaknuli sustav u smjeru u kojem je kulturno polje djelovanja obuhvatilo i njihovo djelovanje, u kojem su vrijednosti koje oni zastupaju postale i vrijednosti cijelog sustava, u kojem su njihove metode rada i teme kojima se bave priznate kao legitimne u području kulture. Baveći se kulturnom politikom, ostvarili su mogućnost bavljenja kulturom. S obzirom na to da sve organizacije na nezavisnoj kulturnoj sceni djeluju u tjeskobnim uvjetima financijske, organizacijske i profesionalne deprivilegiranosti, njihovo je postignuće iznimno. Tim više jer treba imati na umu činjenicu da one i dalje kontinuirano sudjeluju u održavanju kulturno-političkog diskursa, posebno se baveći elaboracijom sadržaja novomedijske kulture tj. povezivanjem konkretnih događaja (umjetničkih radova, manifestacija) i struktura (klubova, medija, organizacija) s cijelim kulturnim poljem djelovanja i smještajući ga unutar postojećega klasifikacijskog sustava u pripadajuće klase, a da im to uopće nije primarna aktivnost. One se ipak primarno bave produkcijom programa, proizvodnjom sadržaja.

Pripadanje kulturnom polju djelovanja samo po sebi znači izjednačivanje statusa s drugim kulturnim djelatnostima unutar tog polja djelovanja, iako ne nužno i ostvarivanje svih pogodnosti

11 Pojam statusa ima više značenja, a u ovom se tekstu koristi kao pojam koji označava relativan položaj određenog aktera na javno priznatoj ljestvici društvene vrijednosti.

12 Upravo je ta nezavisnost izvor termina nezavisna kultura. Nije riječ o nekoj političkoj ili financijskoj nezavisnosti, kako se često pogrešno tumači. Riječ je o nezavisnosti u izboru preferencije, onoga čime će se akter baviti. Iako je i ta nezavisnost uvjetovana (osobito u nekom apsolutnom smislu) estetikom, ukusom, vrijednostima, ona je to neizravno, za razliku od aktera unutar hijerarhijskog modela, čija je uvjetovanost izravna, određena njihovom ulogom.

koje proizlaze iz tog statusa. To je u Hrvatskoj evidentno. Nitko festivalu *Queer Zagreb* ili klubu *Mama* neće osporiti pripadnost kulturnom polju, ali istodobno oni neće uživati ista prava kao neki drugi akteri koji mu pripadaju. Zašto? Odgovor na to pitanje opet valja potražiti u kriterijima. Naime, klasifikacijski sustav koji dominira na kulturnom polju djelovanja nije ujedno i izvorište društvenog statusa¹¹ kulturnih organizacija. Dakle, imamo cijeli jedan klasifikacijski sustav koji određuje što i kako pripada kulturnom polju djelovanja, a taj sustav ipak nije ujedno osnova za određivanje društvenog statusa aktera u kulturi. Iako se čini paradoksalnom, ta situacija i nije tako neuobičajena jer je osnova za rangiranje u društvu dominantni sustav vrijednosti, neka opća društvena paradigma. Ta paradigma određuje vrijednost cijelog polja djelovanja, a često izravno određuje i vrijednost pojedinih aktera u tom polju bez obzira na klasifikacijski sustav koji vlada samim poljem djelovanja. To konkretno znači da neka institucija, npr. HNK u Zagrebu, može imati iznimno nizak status unutar kulturnog polja jer proizvodi loše predstave, a iznimno visoki status u društvu jer njime odzvanja *U boj, u boj*, što se uklapa u dominantnu paradigmu izgradnje nacionalnog identiteta.

Društveni je status udaljena osnova za organizaciju kulturnog polja djelovanja koje je u Hrvatskoj organizirano kao javna služba. Hijerarhijski model organizacije kulturnog sustava danas pretpostavlja birokratski sustav u kojem su jasno definirane uloge svih aktera u sustavu, a ljudi unutar tog sustava imaju status službenika (državnih, gradskih, općinskih). U hijerarhijskom modelu ključna je uloga, funkcija koju obavlja svaki akter. Ta ga uloga vodi u odnos sa svim drugim akterima. Tako je npr. u organizaciji sustava muzeja jasno određeno područje rada svakog muzeja, i to s obzirom na vrstu građe, teme i prostor istraživanja. Te su uloge definirane s obzirom na potrebe posla. Problem nezavisne kulture je što se ne uklapa u hijerarhijski model. Ona nije dio hijerarhijske organizacije kulturnog polja djelovanja, ali nije ni izvan sustava kulturne politike jer on osim hijerarhija/države obuhvaća tržište i civilno društvo. Promatrano iz organizacijske perspektive, svi se modeli organizacije društvenih odnosa mogu svesti na dva osnovna modela, hijerarhiju i tržište, a Powell dopušta mogućnost da su mreže treći model. Organizacije civilnog društva iz organizacijske perspektive zaista nemaju neku osobitost. One su dobrovoljna udruženja u kojima su članovi udruženja vlasnici organizacije. Normativna osnova njihovog poslovanja su ugovori i ugovorni odnosi, nezavisne su u izboru preferencija¹², forma njihovog djelovanja se ponavlja, kao i transakcije koje obavljaju. Uglavnom su vrlo fleksibilne. Gotovo identične osobine imaju i akteri na tržištu, ali razlikuju ih dva ključna obilježja. Akteri na tržištu prije svega ko-

13 Powell, W. W. (1990./2003.): *Neither Market nor Hierarchy – Network Forms Of Organization u The Sociology of Organizations*, Sage Publications.

municiraju cijenama, a posvećenost članova organizaciji uglavnom je mala. Za razliku od toga, udruge prije svega komuniciraju rutinama (kao i akteri unutar hijerarhija), a posvećenost članova organizaciji uglavnom je velika. Za razliku od tržišnih aktera, akteri unutar hijerarhijskog sustava imaju više različitih obilježja u odnosu na udruge. Prije svega, normativna osnova njihovog djelovanja je služba (zaposlenje za precizno određeni posao), izbor preferencija ovisi o cjelini (hijerarhiji), a organizacije su krute, vrlo formalne i birokratske. Razina posvećenosti članova organizacije je srednja (prema velikoj)¹³. Dakle, organizacije se razlikuju ovisno o modelu organizacije cijelog sustava.

Nezavisna kultura sastoji se velikom većinom od udruga ili umjetničkih organizacija, tj. dobrovoljnih udruženja. Postojeća kulturna politika različito uređuje različite djelatnosti unutar kulturnog polja, pa su tako audiovizualne djelatnosti posve drukčije uređene od vizualnih i izvedbenih umjetnosti. Razlike su posljedica procjene o najboljem načinu uređenja pojedine djelatnosti s ob-

14 Šuvaković, M. (2005.): *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb.

zirom na potrebe građana i društva. Nezavisna kultura je samonikla, nastala u proteklih desetak godina, iako djelovanje pojedinih organizacija, i posebno pojedinaca, seže i mnogo dalje u prošlost. Upravo je ta prošlost bitna za shvaćanje sadašnjeg statusa nezavisne kulture. Prije su se događaji koje bismo danas svrstali pod etiketu nezavisne kulture interpretirali kao alternativa. Alternativa je imala dva izvorišta: umjetničke alternative, umjetnost koja se temelji na kritici, podrivanju, destrukciji i parodiranju dominante umjetnosti, kulture i ideologije¹⁴, i, političke alternative, koje su kritizirale i podrivale dominantni politički sustav. Alternativa je kao pojam proširen do tih granica da je obilježavao estetiku, ukus i vrijednosti koje su nastale u otporu prema dominantnim vrijednostima, a događaji su interpretirani u odnosu na količinu izraženog otpora. Naravno, alternativa je imala svoje mjesto u klasifikacijskom sustavu kulturnog polja djelovanja, ali ne kao zasebna klasa, nego kao objekt procedura održavanja postojećeg diskursa, kao ono što dominantni diskurs isključuje ili apsorbira

unutar već postojećeg sustava klasifikacije. U tom je smislu alternativa prilično različito poimana od današnje nezavisne kulture, iako je riječ o vrlo sličnom tipu događaja. Alternativa je bila bliža dominantnom diskursu jer nije dovela u pitanje sam klasifikacijski sustav, ali je s tim diskursom bila i u stalnom konfliktu jer je dovela u pitanje vrijednosti na kojima počiva. Alternativa nije dovela u pitanje formu, nego vrijednosti. Pitanja forme za nju su bila sekundarna. Nezavisna se kultura pak daleko više bavi formom, samim sustavom. Bavi se i vrijednostima, ali ne tako da ulazi u sukob s dominantnim vrijednostima, nego samostalno razvija vlastiti sustav vrijednosti. Dok je alternativa otporom nastojala promijeniti odnose unutar cijelog sustava, nezavisna kultura do promjene dolazi oslobađanjem prostora od dominantnih vrijednosti i u tom prostoru gradi vlastiti sustav. Dok god je metajezik kulturnih događaja bila alternativa, kulturne politike nisu imale potrebu za reorganizacijom sustava, ionako su se temeljni konflikti odvijali u prostoru ideja. Sada, kada je metajezik istih do-

15 Zakladu Kultura nova osniva Ministarstvo kulture RH, koje na taj način odgovora na potrebe nezavisne kulturne scene. Zaklada je u osnivanju, (listopad 2010.) s ciljem da se podignu kapaciteti i osiguraju kvalitetniji uvjeti za djelovanje nezavisne kulturne scene. Ona se ne bavi programima, nego strukturom.

16 Specifičnost Pogona je da se radi o instituciji kojoj su osnivači Grad Zagreb tj. jedinica lokalne samouprave i Savez udruga Operacija grad. Riječ je o hibridnoj instituciji, jedin-stvenoj u Hrvatskoj, koja pripada hijerarhijskom sustavu uz očuvanje nezavisnosti u izboru područja djelovanja. Budući da je institucija osnovana krajem 2008. godine, još je nemoguće procjenjivati njezin rad, ali je već prema prvim potezima vidljivo da Pogon neće biti uključen u hijerarhijski poredak na način na koji su uključene druge institucije, što je od početka bila intencija jednog od osnivača – Grada Zagreba. To podvrgavanje hijerarhijskom poretku uvijek se odvija putem podvrgavanja procedurama, pravilnicima i drugim mikropravilima u kojima je sadržana fizika moći.

17 Bourdieu, P. (1979./1984.): *Distinction – A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press.

gađaja nezavisna kultura, reorganizacija sustava je temeljni zahtjev jer bez nje neće ni biti prostora za razvijanje ideja.

Dakle, ključna promjena do koje je došlo na prelasku u novi milenij nije bio veći broj događaja, pojava novih prostora, organizacija i programa, nego je ključna bila promjena govora o događajima, promjena diskursa, promjena iz alternative u nezavisnu kulturu. Ta promjena ne znači promjenu brenda, etikete, nego promjenu odnosa prema vlastitoj proizvodnji, vrijednostima, publici. Do te promjene nije došlo slučajno, ona je bitna posljedica prebivanja u kulturno-političkom diskursu. Uvid u kulturnu politiku odredio je potrebu redefiniranja vlastitog djelovanja i donio zahtjeve koji su se odnosili na uvođenje nove klase u klasifikacijski sustav same kulturne politike i sada, logično, slijedi rad na statusnom priznanju i uključivanju u organizacijski sustav kulturnog polja. To uključivanje velik je izazov za kulturnu politiku jer ona uobičajeno kulturno polje djelatnosti uređuje putem hijerarhija ili tržištem. Ministarstvo kulture, kao i neki gradovi, već su priznali specifičnost nezavisne kulture priznavajući neprogramske troškove projekata i na taj način su uveli novu praksu. No, to je i dalje nedovoljno za opstanak nezavisne kulture, u kojoj organizacije nastoje postići status institucija, sa svim pripadajućim materijalnim pravima, a istodobno očuvati nezavisnost. Da bi se u tome uspjelo, potrebno je uvoditi nove prakse u kulturnu politiku, a na tome se i radi (npr. prijedlog Zakona o zakladi Kultura nova¹⁵ i osnivanje zagrebačkog centra za nezavisnu kulturu i mlade – Pogon¹⁶).

Socijalni markeri¹⁷ odnosno asocijativni niz koji se u društvu veže za nezavisnu kulturu ovisan je o nizu čimbenika čija izmjena nije moguća na području kulturne produkcije, nego isključivo na području kulturne politike. Osobitost hrvatske nezavisne kulture je nastanjanje tog prostora, i čini se da se u njemu vrlo ugodno osjeća.

Davor Mišković je kulturni radnik iz Rijeke. Trenutno radi u neprofitnoj organizaciji Drugo more gdje se njegov posao sastoji od selekcije programa, izvršne produkcije, fundraisinga i PR-a. Također radi kao istraživač kulturnog sektora, aktivno sudjelujući u kreiranju kulturnih politika i u upravljanju kulturnim institucijama i mrežama. Po obrazovanju, trenutno je na doktorskom studiju sociologije na Sveučilištu u Zagrebu. Predavao je organizacijsku kulturu i kulturni menadžment na kulturalnim studijima na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Radio je sedam godina u Ministarstvu kulture i bio je vanjskih suradnik više kulturnih organizacija, agencija za istraživanje tržišta, novina i časopisa.

Savez udruga Klubtura / Mreža Clubture, Zagreb
www.clubture.org

Savez udruga Operacija Grad, Zagreb
<http://savezacentar.wordpress.com/>

Autonomni centar - ACT, Čakovec
<http://actnow.hr>

Art radionica Lazareti - ARL, Dubrovnik
<http://www.arl.hr>

Udruga Attack!, Zagreb
<http://www.attack.hr>

Autonomni kulturni centar Medika, Zagreb
<http://www.pierottijeva11.org>

Autonomna Tvornica Kulture - ATK, Zagreb
<http://www.jedinstvo.hr/pmwiki/pmwiki.php>

Udruga Bacači sjenki, Zagreb
<http://shadowcasters.blogspot.com>

BADco., Zagreb
<http://badco.hr>

Centar za dramsku umjetnost - CDU, Zagreb
<http://www.cdu.hr/news/index.php>

DeLve - Institut za trajanje, mjesto i varijable, Zagreb
<http://www.delve.hr>

Domaći - Udruga za kreativni razvoj / Centar za mlade na Gazi, Karlovac
<http://www.domachi.hr>

Udruga Domino, Zagreb
Queer Zagreb Festival
<http://www.queerzagreb.org>
Perforacije - tjedan izvedbenih umjetnosti
<http://www.perforacije.org>

Udruga Drugo More, Rijeka
<http://www.drugo-more.hr/wordpress/>

Društveni centar Kino Mosor, Zagreb
<http://kino-mosor.org/>

Udruga Far, Zagreb
Revija amaterskog filma
<http://www.revijaamaterskogfilma.hr/>

Fantastično Dobra Institucija - FADE iN, Zagreb
<http://www.fadein.hr/>

Građanska organizacija za kulturu - Gokul, Zabok
Tabor Film Festival
<http://www.taborfilmfestival.com>

JAZZart – Udruga za promicanje jazz glazbe i kulture, Zagreb
<http://www.jazzart.hr>

Udruga Komikaze, Zagreb
<http://www.komikaze.hr/>

Konfuzija – udruga za promicanje audio-vizualnih umjetnosti, Zagreb
<http://www.illectricity.com/>

KONTEJNER | biro suvremene umjetničke prakse, Zagreb
<http://www.kontejner.org>

Kurziv - Platforma za pitanja kulture, medija i društva, Zagreb
Portal Kulturpunkt
<http://kulturpunkt.hr>

Udruga K.V.A.R.K., Križevci
<http://www.udruga-kvark.hr>

Klub kulture Križevci
<http://www.klubkulture.org/>

Udruga za promicanje kulture - Kulturtreger, Zagreb
Klub Booksa
www.booksa.hr

Udruga Labin Art Express, Labin
<http://www.lae.hr/>

[BLOK]- Lokalna baza za osvježavanje kulture, Zagreb
<http://www.urbanfestival.hr>

Mala performerska scena, Zagreb
<http://www.cirkus.hr/>

[mi2] - Multimedijalni institut, Zagreb
<http://www.mi2.hr>

Nemeza – Udruga za razvoj neprofitnih medija, Zagreb
<http://www.nemeza.hr>

Platforma 9.81 - Institut za istraživanja u arhitekturi
P.P. 630, 10000 Zagreb - e: sancanin@platforma981.hr
Kliška 15, 21000 Split - e: dinko@platforma981.hr

Test! – Teater studentima, Zagreb
<http://www.test.hr/>

Udruga Restart, Zagreb
<http://www.restarted.hr/>

Udruga Filmaktiv, Rijeka
<http://www.filmaktiv.org/>

Udruga Spirit, Rijeka
<http://www.spirit-ri.hr/>

Udruga Metamedij, Pula
<http://metamedia.hr/>

Mladi:Akcija:Kultura - Udruga za promicanje kultura i prava mladih, Varaždin
<http://mladiakcijakultura.hr/>

Udruga mladih Orlando, Dubrovnik
<http://www.klub-orlando.com/>

Udruga Monte Paradiso, Pula
<http://www.myspace.com/monteparadisopula>

Udruga Otopotom, Zagreb
Bogišićeva 18, 10000 Zagreb - e: slave.lukarov@gmail.com

Prostor rodne i medijske kulture - K-Zona, Zagreb
<http://www.voxfeminae.net/>

Udruženje za razvoj kulture - URK, Zagreb
Klub Močvara - <http://mochvara.hr/>

Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade – Pogon
<http://www.upogoni.org>

Studio Artless, Zagreb
<http://www.studio-artless.hr/>

Studio za suvremeni ples, Zagreb
<http://www.ssp.hr/>

Udruga UKE - Urbana kultura i edukacija, Križevci
<http://www.uke.hr/>

Što, kako i za koga - WHW, Zagreb
<http://www.whw.hr/>

Plesni centar Tala, Zagreb
<http://www.tala.hr/>

Udruga Zadar snova, Zadar
<http://www.zadarsnova.hr/>

Udruga Krija ustvari, Zagreb
<http://www.ususur.org/>

Udruga Manifest, Zagreb
<http://manifest.blog.hr>

Udruga za promicanje kulture i umjetnosti - Kurs, Split
<http://www.kurs.hr>

Udruga Katapult, Rijeka
<http://www.katapult.com.hr>

Udruga mladih Poluga, Karlovac
<http://poluga.hr>

Vrbovečka udruga mladih, Vrbovec
<http://www.vum.hr>

Dani otvorenog performancea u Splitu – Dopust
<http://dopust.blogspot.com/>

International Working Group
 No. 1

WORKSHOP

1. THE WORKING GROUP

2. THE WORKING GROUP

3. THE WORKING GROUP

4. THE WORKING GROUP

5. THE WORKING GROUP

6. THE WORKING GROUP

7. THE WORKING GROUP

8. THE WORKING GROUP

9. THE WORKING GROUP

10. THE WORKING GROUP

11. THE WORKING GROUP

12. THE WORKING GROUP

13. THE WORKING GROUP

14. THE WORKING GROUP

15. THE WORKING GROUP

16. THE WORKING GROUP

17. THE WORKING GROUP

18. THE WORKING GROUP

19. THE WORKING GROUP

20. THE WORKING GROUP

21. THE WORKING GROUP

22. THE WORKING GROUP

23. THE WORKING GROUP

24. THE WORKING GROUP

25. THE WORKING GROUP

26. THE WORKING GROUP

27. THE WORKING GROUP

28. THE WORKING GROUP

29. THE WORKING GROUP

30. THE WORKING GROUP

31. THE WORKING GROUP

32. THE WORKING GROUP

33. THE WORKING GROUP

34. THE WORKING GROUP

35. THE WORKING GROUP

36. THE WORKING GROUP

37. THE WORKING GROUP

38. THE WORKING GROUP

39. THE WORKING GROUP

40. THE WORKING GROUP

41. THE WORKING GROUP

42. THE WORKING GROUP

43. THE WORKING GROUP

44. THE WORKING GROUP

45. THE WORKING GROUP

46. THE WORKING GROUP

47. THE WORKING GROUP

48. THE WORKING GROUP

49. THE WORKING GROUP

50. THE WORKING GROUP

51. THE WORKING GROUP

52. THE WORKING GROUP

53. THE WORKING GROUP

54. THE WORKING GROUP

55. THE WORKING GROUP

56. THE WORKING GROUP

57. THE WORKING GROUP

58. THE WORKING GROUP

59. THE WORKING GROUP

60. THE WORKING GROUP

61. THE WORKING GROUP

62. THE WORKING GROUP

63. THE WORKING GROUP

64. THE WORKING GROUP

65. THE WORKING GROUP

66. THE WORKING GROUP

67. THE WORKING GROUP

68. THE WORKING GROUP

69. THE WORKING GROUP

70. THE WORKING GROUP

71. THE WORKING GROUP

72. THE WORKING GROUP

73. THE WORKING GROUP

74. THE WORKING GROUP

75. THE WORKING GROUP

76. THE WORKING GROUP

77. THE WORKING GROUP

78. THE WORKING GROUP

79. THE WORKING GROUP

80. THE WORKING GROUP

81. THE WORKING GROUP

82. THE WORKING GROUP

83. THE WORKING GROUP

84. THE WORKING GROUP

85. THE WORKING GROUP

86. THE WORKING GROUP

87. THE WORKING GROUP

88. THE WORKING GROUP

89. THE WORKING GROUP

90. THE WORKING GROUP

91. THE WORKING GROUP

92. THE WORKING GROUP

93. THE WORKING GROUP

94. THE WORKING GROUP

95. THE WORKING GROUP

96. THE WORKING GROUP

97. THE WORKING GROUP

98. THE WORKING GROUP

99. THE WORKING GROUP

100. THE WORKING GROUP

Flaka Haliti: Als ich ein Kind war, wollte ich Künstlerin werden, installation view, press to exit project space, 2010; photo by Lepa Georgievska
 photo courtesy: press to exit project space.

Искра Гешоска

Ткаење на невидлива мрежа

Кои се капацитетите на независната културна сцена? Дали има јасно дефинирано “кралство” во кое ќе може да преиспитува и да ги презема како одговорност развојните стратегии и ретроградните потреси? Дали има доволно јасна стратегија? Дали има опасност да западне во лоботомизирана позиција на жртва? Дали има сериозен партнер *vis a vis*, кој ќе се постави дијалошки и ќе дејствува? И токму сите овие прашања, дилеми и сознанија, ме тераат да се прашам кој е сонот на независната културна сцена, која е нејзината позиција во политичкиот контекст во кој треба да дејствува.

Искра Гешоска

Ткаење на невидл
мрежа

01 “(...)Збогум.
Твој за навек, најмила
госпоѓице,
Сè додека чука оваа
машина.(...)” *Хамлет*,
Вилијам Шекспир (Втор
чин, Слика прва)

бвиени сме со лесна магла. Правиме една нестварна територија. Имам уште само малку слобода. Ги собрав сите паднати ливченца и им дадов за-мав да пливаат. Тука ќе ставам све-

тилник и ќе го занимавам темниот леген за моите бродови да тргнат по брановите.” *Вирџинија Вулф, Бранови*

Обидувајќи се да ги најдам вистинските зборови што би го опишале во сета своја конструктивност немирот кој е импликација на практикувањето мој во една пост-транзициска земја каква што е Македонија, не би можела да не направам паралела во однос на она што треба да го означува независната културна сцена и она што во себе го носи Хамлет како знак. Тој е оној кој со својата неуморна и неповторлива потреба за поставување прашања, за критичко и љубопитно истражување и реагирање во однос на согледаното, утврденото, даденото, со своето сознание дека зад острастениот и, веќе, историски банализираниот грч за владеење и мој се крие немоќта да се реализира копнежот по некоја нова, повеќезначна стабилност, упатува на тоа дека револуцијата е “илузија на политиката”, која, пак, делува реално благодарение на илузијата на историјата. Но Хамлет, за разлика од нашите “принцови” и “принцези” знаел дека во неговите гради наместо срце машина некоја отчукува⁰¹, и воопшто немал илузија дека ќе може да владее без да расчисти со “историјата на фантомите” и без да ја вклучи правосмукалката, која ќе ги вшмука сите сеништа под чиј плашт се кријат фактите за можната пропаст на “гнилото кралство”. Хамлет знае да направи храбра вивисекција на мигот и истиот конструктивно да го деконструира, создавајќи од гнилоста плодна почва за храбра реформа. Не се плаши да загина. Да го снема. Затоа што знае дека неговата смрт всушност раѓање се вика – тој умирајќи ги раѓа совеста и одговорноста кон животот, кон политичката, колективната и индивидуалната интеракција со реалноста на “кралството”.

Контрадикции и значења

Значењето на независната културна сцена е комплексно и, во некоја смисла, контрадикторно. Па, оттаму, секако дека тоа, во земји како Македонија, ќе стане или само предмет на значајни историски и теориски дискусии, или ќе заземе одредена семантичка позиција, која треба да произведе некои значајни, критички вредности. Видливоста и важноста на ваквиот процес во Македонија се наоѓа во самиот зачеток и се одвива без стратеш-

Ива

ки воспоставена динамика, иако организирани групи, поединци, невладини организации и здруженија, низ периодот од 1993, па, до денес, се обдуваат да ги практикуваат само-организираните формати и формации на дејствување и да ги трансформираат читањата на културата. Не станува збор за целосна промена на содржините туку за своевидно стихийно, реактивно реструктурирање на моделите и практиките на културата како политички дискурс. Кога ја употребуваме јазичната сложенка “независна културна сцена”, во општествено-политичкиот и во дискурзивниот културен контекст во кој Македонија се препелка во изминатите 19 години самостојност, можеме да кажеме дека сè уште станува збор повеќе за теориски конструкт отколку за реал-политичко-општествен фактор.

Кроки на еден пејзаж

Една од клучните замки која подмолно се провлекува низ независна Македонија е монополизацијата не само на политичките и економските ресурси туку и на културните. Тоа подразбира затворање на културата, нејзина гетоизација и елитизација. Јавниот културен простор се смета за луксуз, култ, ескапизам, државен монопол или област само за привилегираните, израз на нечија класна свест, или продукт на културните индустрии. Сведочиме на силна централизираност, при што Министерството за култура ја презема улогата на главен арбитар и финансиер. Не постои реална децентрализација на моќта и дистрибуција на средствата. Независната културна сцена не се третира во ниту еден слој, од административниот корпус, за јадро во кое треба да се инвестира и со кое треба да се воспостави стратешко партнерство.

Уметноста, културата кај нас сè повеќе стануваат само средство за манипулација на валканите политички натпревари и на уште повалканите натпреварувачки тимови во политиката. Се најдовме во забалото на политичката глад за смољубие и грабеж. Не само материјална туку и етичка. Со лажните манири и невкусот на мислата добивме забрзување во празно, одигрување на веќе одиграните сценарија, слики кои ја репродуцираат фаталната рамнодушност не само на конкретните протагонисти и автори на говорите туку и на консументите. Државата, наследството, татковината не постојат за себе и по себе. Колективната приказна е составена од фракталите на индивидуалните, мали приказни. Имајќи го ова на ум, чинам дека Македонија стана земја на ислучителна семнатичка слоевитост која на некој начин збунето, но воедно и прагматично, трага по своите референтни точки,

упорно практикувајќи го менталитетот на расчекор и на раскол. Возбудливо, но истоштувачко патување. Нашата историја упатува на тоа дека Државата е симболичка практика, а не само општествено наследство. Тоа, ние во Македонија, многу добро го знаеме низ вековите. И токму ова нè држи во постојана напрегнатост, тензија и борба. Клучното прашање за мене е како во оваа сеопшта склероза, амнезија на транзициското општество да се воспостави и практикува “анархичната одговорност” кон она што го бираме за сопствен идентитет.

Задачи – простор без граници

Она што е клучна одлика на културата во Македонија е нејзината хетерогеност по национална, етничка, основа но и по уметничка, идеолошка позиција. Токму во оваа точка независната културна сцена треба да има одговорна улога на семантичко отворање, особено кога станува збор за едно мултикултурно општество. Затоа, таа не смее никако да биде фиксиран идентитет. Таа треба да биде фабрика во која постојано ќе се прозиведуваат нови значења, знаци и вредности, и во која постојано ќе се преиспитуваат и рedefинираат постоечките. Од неа се очекува да создаде политички легитимитет на пошироката заедница, а не само на доминантната нарација на групата која владее. Независната културна сцена е текст кој е исткаен од различни нишки. Во тој текст се оцртуваат различни истории. Тери Иглтон, предлага дека можеби е подобро ваквите различни “лози” добро и храбро да се селектираат, да се “разврстат”, одговорно да процениме што вреди, а која прачка е гнилежна, и никако да не ги спојуваме во некоја голема нарација, важечка за сите. Она што се очекува внатре самата сцена и во рамки на потребите на контекстот е да создава сопствени модели на комуникација, сопствени модели за социјализација на креативната работна снага.

Во Македонија, генерално се доведени под прашање облиците на независно дејствување и здружување. Слободата и суверенитетот можат да бидат нешто повеќе од чинот да се биде заедно. Она што е клучна дилема при обидите за соработка, здружување, обединето солидарно дејствување на актерите од независната културна сцена, која е фрагментирана и неконзистентна околу своите цели и модели на дејствување, е дали ни е потребно органско единство или стратешко партнерство. Досегашните искуства, се чини, создадоа фобија од кој било облик на консолидација. И тоа има оправдување – бидејќи најмоќниот модел на здружено дејствување, се чини партискиот, кој воедно е парадигма за тоталитарна и авторитарна нарација. А тој модел

се пресликува од горе надолу. Во услови на декоративна, но не и на функционална видливост на независната културна сцена, можеме да заклучиме дека постои огромен празен простор во кој нејзините актери треба да маневрираат за да станат општествено релевантен политички фактор.

Еден од поголемите товари за независната културна сцена е што наместо со оперативност таа сè уште треба да се бави со демистификација и критика на доминантниот политички дискурс. Освен продукцијата, во нејзините приоритети треба да биде креирањето културни политики, кои ќе ја подигнат свеста за некакви поинакви културни практики.

Не многуте организации кои дејствуваат во просторот на независниот ангажман во општеството и културата имаат навистина сложена задача. Освен што секој би требало да ги развива спецификите на своите интереси, актерите на независната културна сцена ја имаат мисијата да се бават и со обезбедување на пошироко прифатлив амбиент за дејствување. Независните јадра во сферата на културата се оние кои во изминативе години создаваа приказни низ кои се “читаат” урбаните феномени, феноменот на културата сфатена како канал низ кој се процесуираат новите, живи, дијалогски комуникативни вредности на општеството и преку кои се развиваат културните потреби. Актерите кои во овој период се обидуваа да дејствуваат преку формацијата наречена независна културна сцена ја промовираа културата како динамична, хетерогена, променлива, нешто што не постои како изолирана област, независна во однос на динамиката на општествениот, психолошкиот, економскиот, политичкиот, емотивниот и имажинарниот живот на луѓето. Се обидуваат да реагираат на актуелното, да ги следат настаните, процесите, да реагираат на разни општествени теми, да укажат на тоа дека не може да постои хомогенизација, стандардизација и унификација на културата.

И покрај речиси целосната негација (се разбира не од публиката туку од центрите на моќ), се покажа дека независната културна сцена, не вмрежена, со мал капацитет за меѓусебна соработка составена пред сè од поединци со визија и ентузијазам, не е само некаква утописка, ескапистичка иманентност на некои групи и граѓани. Напротив, таа станува сè посигурно, многу повеќе од сон, таа е нешто што постојано и тивко покренува нова битка, секогаш кога ќе се насети изневерување на претходната битка. Она што се сведува под заедничкиот именител “независна културна сцена”, вклучуваќи го нејзиниот иманентен граѓански знак, можеби е една од ретките општествени формации кои експлицитно стојат наспрема наездата на неолиберализмот – се разбира не негирајќи го како *modus vivendi* туку рedefинирајќи ги неговите предзнаци.

Прашања

Кои се капацитетите на независната културна сцена? Дали има јасно дефинирано “кралство” во кое ќе може да преиспитува и да ги презема како одговорност развојните стратегии и ретроградните потреси? Дали има доволно јасна стратегија? Дали има опасност да западне во лоботомизирана позиција на жртва? Дали има сериозен партнер *vis a vis*, кој ќе се постави дијалогски и ќе дејствува? И токму сите овие прашања, дилеми и сознанија, ме тераат да се прашам кој е сонот на независната културна сцена, која е нејзината позиција во политичкиот контекст во кој треба да дејствува. Важен е мигот на прекршување во рамки на одреден поредок, кога старите правци на размислување ќе се прекинат, кога старите констелации го губат своето значење, а елементите, стари и нови, се организираат околу поинакви теми и премиси. Кои се тие теми и премиси? Независната културна сцена во настанатите општествено-политички промени значајно треба да ја промени природата на поставување прашања, и природата на форматите во кои тие прашања се поставуваат, како и начинот на кој може адекватно да се одговори. И сметам дека во Македонија, каде што “акциите” се одвиваат на маргините на општествената битност, каде што ниту еден центар на моќ не го промислува, барем формално, понатамошниот живот на независните иницијативи, сепак, десетина организации се во постојана будност во однос на хиерархиите на темите, “жанровите” и формите на општествено изразување и дозирано, но се чини правилно го артикулираат поривот за “утописко”, експериментално, интермедиијално, ексцесно. Особено во изминативе десет години, независната културна сцена придонесе за развој на критичката општествена клима. Таа беше иницијалната каписла која отвори многу важни прашања не само во однос на културата туку и пошироко во однос на јавниот простор, и помогна во процесите на разјаснување на општествените, политичките и културните феномени и правци на развој. Акциите на независната културна сцена треба да се наметнат како релевантни за низ нив да се создадат нарации кои ќе ги дадат поинакви толкувања на општествените феномени и услови.

Влијанија

Јасно е дека нужно и итно е консолидирањето на независната културна сцена и артикулирањето на потребите и стратешките цели на колективот. За тоа е потребно дополнително самоорганизирање. Но важно е и искуството на Другиот. Важна е анализа-

Искра Гешоска е извршен директор на ЗГ Контрапункт (Културен центар Точка). Од 1999 година на полето на културни политики, со особена посветеност на независната културна сцена. Консултант е во Министерството за култура во периодот од 2002 – 2006 година. Објавувал есеи и теориски прегледи кои се однесуваат на културните студии и на изведувачките уметности. Во моментот го води тригодишниот регионален проект Расшколувано знаење, во партнерство со ТкХ од Белград. (iskra.geshoska@gmail.com)

та на моделите кои веќе се промовираат, но и на практиките на ниво на содржина и форма на дејствување. Тоа значи дека нам ни е потребен погледот и указот на Другиот во кој ќе ги огледаме сопствените, вистински бои и мерки на дејствување, адекватни за просторот и времето. Потребни ни се комуникациски кодови во кои ќе ги препознаеме прифатливите системи на конструктивна акција. Можноста за таквите рефлексии ни е дадена преку отворањето на различните програми за соработка и поддршка од страна на западно-европската рецепција и, пред сè, со силната регионална блискост и поврзаност. Дали и како се ползуваат ваквите шанси? Не доволно. За жал тешко учиме, прифаќаме и а уште потешко адаптираме. Сепак, регионалната соработка е клучна за да се изнедри сопствен модел.

Мрежа

Во услови на декоративна но не и на функционална видливост на независната културна сцена, можеме да заклучиме дека постои огромен празен простор во кој нејзините актери треба да маневрираат за да станат општествено релевантен политички фактор.

Независната културна сцена во Македонија постои како невидлива мрежа, пајажина која ризоматски се шири низ разни релации со општеството и со своите пријатели. Таа можеме да кажеме се наоѓа сè уште на ниво на симболичка референтна точка, која во одреден простор и во одредено време не е ничија сопственост, припаѓа на секој кој сака да ја (де)конструира и самата неа но и нашата институционална стварност. Сепак, јасно и смело се обидува да укаже на нужноста од епистемолошки анархизам, од отвореност, која значи бришење на границите помеѓу секоја бинарна опозиција, ги исцртуваше маргините на некои поинакви модели на дејствување кои подразбираат голем влог, храброст и будност. Една од најважните траги што ќе ги остави, се надевам, е тоа што сепак покажува некои нови перспективи за читањето на културата. Она што се случуваше, фрагментирано, инцидентно но моќно во рамки на независните иницијативи успеа да го спаси контекстот од карневализација и девастација. Независната културна сцена е оној сегмент од општеството кој треба да ја одигра хамлетовската улога на политичката сцена.

Локомотива – центар за нови иницијативи во уметноста и културата,
Скопје
www.lokomotiva.org.mk

Line Initiative and Movement, Скопје
www.l-i-n-e.org

Press to exit project space, Скопје
www.prestoexit.org.mk

Установа Центар за современи уметности Скопје
www.scca.org.mk

Stotrojka - Zdruzenie na grajani za kulturna inicijativa, Skopje
www.kanal103.com.mk

Формација за развој на иницијативи во културата Ф. Р. И. К., Скопје
www.frik.mk

Уметничка установа, Културен центар Медиа Артеc, Охрид
<http://www.mediaartes.info>

АКТО Фестивал за современа уметност
www.aktofestival.com

Forum Skopje
www.forumskopje.com

Здружение на граѓани Јунона, Скопје
www.culture.in.mk,
www.culture.org.mk

Здружение на граѓани Плоштад слобода, Скопје
www.plostadsloboda.org

Центар За Драмски Уметности Т-Хаус (Културен Центар Цк), Скопје
www.cdathouse.org.mk

Центар за Балканска соработка, Лоја, Тетово
Илинден 18 А, 1200 Тетово, Република Македонија
телефон: +389 (0) 44 352 970 +389 (0) 44 352 970
факс +389 (0) 44 351 971

Центар за изведувачки уметности Мултимедија, Скопје
www.multimedia.org.mk

Младински културен центар, Битола
www.mkcbt.org.mk

Буден театар
Народен фронт 25 / 63, 1000 Скопје, Македонија

Здружение на граѓани Контрапункт (Културен центар Точка), Скопје
www.kontrapunkt-mk.org
www.ngo-kontrapunkt.blogspot.com

A large billboard is the central focus, set against a background of dense tropical vegetation, including palm trees. The billboard has a dark, textured surface and displays the text 'Time for a new state.' in a large, bold, white sans-serif font. Below this, in a smaller white font, is the subtitle 'Some say you can find happiness there'. The billboard is supported by a metal structure with two prominent vertical pillars. The overall scene is bathed in a warm, golden light, suggesting a sunset or sunrise.

Time for a new state.
Some say you can find happiness there

Katja Praznik

Na križpotjih slovenske neodvisne kulturne scene

Treba na neodvisni sceni doseči konsenz in povezano delovanje, saj bo to ključno za dosego in priznanje legitimnosti neodvisne umetniške in kulturne produkcije tako v sistemskem, finančnem in pravnoformalnem smislu kot tudi na ravni kulturne politike. Neodvisna scena je torej pred izzivom definiranja skupne vizije, poslanstva in načinov, kako jih uresničevati.

Katja Praznik

Na križpotjih slovenske neodvisne kulturne scene

01 V tekstu bom izmenično in kot sinonime uporabljala pojme neodvisna kulturna scena, neodvisna umetniška produkcija, nevladne organizacije (NVO) na področju umetnosti in kulture ter nevladni sektor.

02 Eda Čufer, "Naša stvar", v: *Sodobne scenske umetnosti*, Bojana Kunst, Petra Pogorevc (ur.), Maska Ljubljana (zbirka Transformacije), Ljubljana 2006, str. 18–35, str., str 32.

03 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 18.

Neodvisna kulturna scena⁰¹ v Sloveniji je danes nekakšen nenavaden, predvsem pa heterogen skupek organizacij ali ljudi, ki jo na splošni ravni opredeljuje več lastnosti. Ena je zagotovo ta, da nosilci in snovalci nacionalnih kulturnih poli-

tik podcenjujejo vlogo in pomen neodvisne umetniške produkcije in kulture oziroma nevladni sektor na tem področju, zato posledično preskromno vlagajo v njen razvoj in sistemsko urejanje. Ali, kot je zapisala Eda Čufer: "Neodvisna kulturna produkcija je danes v lokalnem okviru odrinjena in obravnavana kot rezervat čudakov brez resnejšega vpliva na dogajanje v družbi, za resnejše uveljavljanje v evropskem in svetovnem okviru pa ni primerno institucionalno, profesionalno opremljena⁰²." Na eni strani so nevladne organizacije (NVO) in posamezniki, ki delujejo v tem sektorju, generator sodobnih trendov v slovenski umetnosti in kulturi, nosilci prepoznavnosti slovenske umetniške produkcije v mednarodnem prostoru ter nosilci kritične refleksije in teoretičnega diskurza o sodobni umetnosti. Za sektor so značilne manjše in prilagodljive organizacije, torej tudi bolj odzivne na aktualna družbena dogajanja. Na drugi strani ima neodvisna kultura tudi "notranje" probleme. Številni so zagotovo povezani z neurejenim sistemskim položajem znotraj kulturne politike ter z neustreznim financiranjem, zaradi katerega NVO-jem nenehno preti organizacijska nestabilnost. Z drugimi besedami: v Sloveniji je NVO menedžment praviloma krizni menedžment. Kot pojasni Vesna Čopič: "Reproduciranje pravic in položajev je nujno prispevalo k temu, da je t. i. neodvisna kultura ostala popolnoma izključena iz rednega sistema javnega financiranja. Cela vrsta kulturnih organizacij, ki se jim je uspelo v teh dvajsetih letih internacionalizirati, prevzeti nove produkcijske modele in se okrepiti z novimi poslovnimi znanji in veščinami, je ostala tujek v sistemu. Programski razpis se ni razvil v strukturno financiranje, ki bi omogočilo obstoj struktur, potrebnih za vsako vzdržno delovanje, ampak se je izrodil v večprojektno financiranje⁰³." Poleg tega so si nevladne organizacije konkurenčne, saj kandidirajo za ista finančna sredstva znotraj neustreznih sistemskih okvirov, torej v sektorju ni zaupanja v skupne pobude, povezovanje pa je šibko. Izrazito značilno za slovensko sceno je, da so partnerska sodelovanja med organizacijami prej izjema kot pravilo, še posebej na nacionalni ravni.

enske
e

04 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 19.

05 Ibid., str. 34.

06 Katarina Pejović, "Nove strukture radovednosti. Pogovor z Draganom Klaićem", <http://www.bifc-hub.eu/interview-sl/intervju-1-sl> (17. 8. 2010.)

Neodvisna kultura na margini kulturnih politik

Druga težava, povezana z dejstvom, da je umetniška produkcija večinoma financirana prek razpisov ministrstva za kulturo, je tudi centralizacija produkcije: zgošča se v glavnem mestu, v Ljubljani, medtem ko periferija ostaja manj razvita. V prestolnici NVO-je podpira še Mestna občina Ljubljana, medtem ko ostale občine v Sloveniji neodvisni umetniški produkciji namenjajo izrazito manj sredstev. Večina proračunskih sredstev na občinskih ravneh gre občinskim javnim zavodom kot tistim, ki zagotavljajo uresničevanje javnega interesa za kulturo, medtem ko so NVO-ji bolj peto kolo in niso strateško vključeni v razvoj kulturne krajine na lokalni ravni. Kot pravi Vesna Čopič: "Nesrečna usoda za kulturo se skriva tudi v reformi lokalne samouprave. Apetiti lokalnih veljakov in politično zlorabljen polarizacija Slovenije na urbano in ruralno so pripeljali do atomizacije na 210 občin, od katerih jih je več kot polovica materialno in opravilno nesposobnih, da bi zagotavljale javne servise svojim občanom. Take občine so tudi za kulturo nevarnost in ne morejo predstavljati priložnosti⁰⁴." Snovalci kulturnih politik in odločevalci ter subjekti z neodvisne scene imajo tako še vedno antagonističen odnos, čeprav se to stanje na nekaterih področjih postopoma izboljšuje. Zlasti v zadnjem letu je bila tako na nacionalni ravni ustanovljena posebna delovna skupina za sistemsko urejanje položaja NVO-jev v kulturi – z ostrim protestom ob objavi enega od večletnih programskih razpisov za umetniško produkcijo jo je iniciralo Društvo Asociacija. Ta delovna skupina predstavlja vstopno točko za vzpostavljanje dialoga med nosilci in oblikovalci politik ter akterji neodvisne scene. Podobno telo obstaja tudi na ravni Mestne občine Ljubljana. Ključni problem pa vendarle ostaja ta, da "kulturna politika slovenske države ni reformirala lastnega vertikalnega sistema, to je splošnih ideoloških parametrov in pravil igre *od zgoraj*, ki bi določali kriterije vrednotenja partikularnosti in s tem omogočali uveljavljanje novih kulturnih dinamik v horizontalnih sistemih *od spodaj*"⁰⁵. Ta trend opaža tudi poznavalec kulturnih politik in teoretik Dragan Klaić: "Na splošno na Balkanu in v drugih postkomunističnih državah Vzhodne in Srednje Evrope ni prišlo do večje, korenite in sistematične revizije kulturnega sistema in politik. To pomeni, da je pri teh spremembah šlo bolj za 'kozmetične popravke'⁰⁶."

Z izjemnim povečanjem kulturne ponudbe in naraščanjem števila NVO-jev, ki se ukvarjajo s produkcijo sodobne umetnosti, se vse bolj kaže tudi določeno pomanjkanje znanj v nevladnem sektorju (kot tudi pri javnih kulturnih institucijah) – denimo na področju razvoja novih občinstev, stikov z javnostmi, marketinga, *fundraisinga*, tj. pridobivanja sredstev, upravljanja s človeškimi

07 Ibid.

08 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 18.

viri ipd. Te deficite se sicer delno blaži s priložnostnimi delavnicami, jasno pa je, da bi v Sloveniji resno potrebovali študij kulturnega menedžmenta. Notranji problemi neodvisne scene pa so, kot poudarja Klaić, tudi v tem, da vsi NVO-ji nimajo iste integritete: "Med NVO-ji prevladuje nekakšen globoko vcepljen oportunistem, ki je posledica njihove lastne šibkosti in omejenega delovanja v kontekstu, v katerega so postavljeni. Poleg tega so močno odvisni od sicer maloštevilnih, a stalnih in vedno istih vlagateljev. Zato so NVO pogosto potisnjeni v vlogo klienta namesto avtonomnega protagonista ali kulturnega akterja. Mnogi niso kos niti svojim lastnim težavam upravljanja, spet druge so ustanovili vplivni posamezniki, ki jih še kar naprej upravljajo sami, s čimer so iz njih ustvarili zasebni poligon namesto družbenega dejavnika⁰⁷."

Transnacionalna perspektiva

Z afirmativnega gledišča so NVO-ji na področju umetnosti in kulture tisti, ki dejansko producirajo inovacije in so na sploh izredno aktivni in propulzivni ter v veliki meri vzpostavljajo tudi kritično držo do sodobne družbene realnosti. Spričo mreže mednarodnih stikov in sodelovanj vzpostavljajo podobo slovenske sodobne umetnosti v mednarodnem kontekstu, zlasti evropskem. Ključni problem je, da se neodvisna scena nenehno bori za drugačen model kulturne in umetniške produkcije, zlasti v razmerju do javnih kulturnih institucij, ki se vse od nastanka države niso prestrukturirale, posodobile, zato ostajajo na ravni konzervativnih meščanskih okvirov ter so kulturnopolitično pogosto še vedno zavezane konceptu ohranjanja nacionalne identitete. "Kljub osamosvojeni Sloveniji in uvedbi demokracije so ostale javne mreže na področju gledališča, muzejstva, galerijstva itd. nedotaknjene ali kar *nedotakljive*. [...] Kulturne ustanove so ostale na ravni deželnih, tako kot so bile zamišljene v avstroogrski monarhiji in tolerirane v Jugoslaviji⁰⁸."

Ne glede na to, da je neodvisna scena tudi ideološko heterogena, je v njej vendarle še vedno moč zaznati transnacionalno univerzalistično perspektivo, torej perspektivo, v kateri umetnost in kultura ne delujeta kot stroj za potrjevanje nacionalne identitete in narodne samobitnosti, temveč sta dojeti kot transverzala, ki preči različna družbena polja in geopolitične kontekste. Značilnost neodvisne umetniške produkcije in kulture vse od njenih zgodovinskih zametkov sta borba za osvobajanje izpod nacionalističnih, narodovo samobitnost potrjujočih elementov ter prizadevanje za vzpostavitev drugačnih modelov produkcije umetnosti in kulture.

Maja Delak, Expensive Darlings, EMANAT 2007, photo by Nada Žgank

09 Primož Kozak, *Peter Klepec v Ameriki*, Mladinska knjiga, Ljubljana 2006, str. 9.

10 Eda Čufer, "Naša stvar", v: *Sodobne scenske umetnosti*, Bojana Kunst, Petra Pogorevc (ur.), Maska Ljubljana (zbirka *Transformacije*), Ljubljana 2006, str. 18–35, str., str 33.

Najprej je bila beseda

Težava, s katero se neodvisna umetniška produkcija v Sloveniji srečuje že od samega začetka, izvira v tem, da sta se slovenska narodna zavest in identiteta vzpostavljali s kulturo, še preden je obstajala država ali nacija – tako je že tradicionalno slovenska kultura zelo povezana s politiko, čeprav je z njo nenehno v antagonističnem odnosu. To je že leta 1971 ugotavljal pomembni slovenski intelektualec in kulturnik Primož Kozak, ko se je spraševal, zakaj se v Sloveniji kultura in politika stalo bojujeta med sabo. Ugotavljal je, da kljub družbenim spremembam, industrializaciji in dvigu življenjskega standarda Slovenci "vendarle ostajamo Slovenci, se pravi, nacionalna skupnost brez prave vodstvene, s tem pa tudi politične tradicije, narod, ki ga je izoblikovala kulturna zavest in ga vzdržujeta zavest kulturnosti in prisega na svoje preroke. Najprej je bila beseda"⁰⁹. Prav slovenska beseda kot temelj nacije in njenega obstoja pa ostaja tisti vedno čaščeni malik, ki pogosto zavira drugačne umetniške izraze ali koncepte, ki segajo izven in nad nacionalistične trende ali jeziku zavezane umetniške prakse. Tako "osnovni konceptualni problem Slovencev v 21. stoletju" še vedno ostaja "redefinicija njihove identitete"¹⁰, ugotavlja Eda Čufer. In res se zdi, da je temeljni problem tiste kulture, ki ji danes pravimo neodvisna, prav to, da pristaja na univerzalizem, tj. da želi artikulirati lokalne subjektivitete ter jih vpeti v transnacionalne registre.

Ker neodvisna kultura nikoli ni ravno sistematično in strukturirano skrbela za svojo lastno zgodovino, je na vprašanje o njenih začetkih verjetno možnih več odgovorov. Prvega bi morda lahko postavili kar v čas pred drugo svetovno vojno, ko vzniknejo avantgardistična gibanja (Avgust Černigoj, Katja in Ferdo Delak, Anton Podbevšek), katerih ideološka pozicija se vzpostavlja v odporu do (malo)meščanske tradicije pa tudi konzervativnih nacionalističnih ter tudi klerikalnih ideologij. Ta avantgarda je brutalno zavrnjena, četudi živci in jedra njenih idej obstajajo še danes. V svoji absolutno utopični zahtevi po avtonomiji, ki zadeva tako političnost kot tudi samo estetiko, ostaja koncept, ki ga s težavo prebavi katerikoli sistem, najsi bo to komunistično-partijski, klerikalno-konzervativni ali neoliberalno-kapitalistični. Naslednji trendi neodvisne kulture se nato pojavijo po drugi svetovni vojni, ki vsekakor predstavlja hudo zarezo v evropsko družbeno zgodovino in katere posledice učinkujejo še danes. Zlasti v 60. in 70. leta lahko lociramo nov začetek ali nadaljevanje vzpostavljanja neodvisne kulture, ki se poraja deloma iz konteksta avantgardističnih idej, a tudi iz *zeitgeista*. Pojavijo se, recimo jim, neoavantgardni trendi (OHO, celjska alternativa, Eksperimentalno gledališče Glej, Pekarna ipd.), s

11 Eda Čufer, "Čustva in teritoriji: Uvod v *Territory 1995, 2006-09*", *Maska* (Umetnost, družbenost in čustvovanje), št. 125-126, let. XXIV, jesen 2009, str. 14-39, str. 34.

katerimi se pričanja trend vzpostavljanja lastnega konteksta izrekanja in borbe za lasten prostor znotraj kulturnega polja in družbe. Naslednja etapa vzpostavljanja neodvisne kulture je povezana z 80. leti, ko se pojavijo pojmi alternativne kulture (med drugimi so jih vzpostavljali ŠKUC, FV, Laibach, Gledališče Ane Monro, Podjetje za proizvodnjo fikcije, Plesni teater Ljubljana in Ksenija Hribar, KUD France Prešeren) ter tudi specifične oblike institucionalne kritike (NSK, Gledališče sester scipon nasice, IRWIN), oboje v navezavi z razpadom Jugoslavije ter vsesplošnimi idejami o osvobajanju civilne družbe izpod togih družbenih okov in komunistično-meščanskih elit. Trend se nadaljuje v 90. leta, ko se ustanovi veliko novih NVO-jev (če naštejemo samo nekatere: EN-KNAP, Bunker, SCCA, Maska, Zavod Projekt Atol, Forum Ljubljana, Plesna izba Maribor, Kibla Maribor, AKC Metelkova, Exodos, Galerija Kapelica oz. Zavod K6/4, Društvo za promocijo žensk v kulturi - Mesto žensk, B 51, Druga godba itd.) in se vzpostavi še danes značilna idejna heterogenost. Nekateri NVO-ji nastanejo tudi kot posledica odpiranja slovenskega geopolitičnega prostora raznim kolonizatorskim idejam, ki imajo poleg pozitivnih tudi svoje negativne učinke. Govorim zlasti o intervencijah in pomoči raznih tujih nacionalnih centrov in fundacij, ki so na eni strani začasno podprli vzpostavljajoče se sisteme neodvisne kulture in NVO-jev, a so botrovali tudi vse večjemu razraščanju neoliberalnih trendov, ki se križajo z lokalno provincialnostjo. Učinki globalizacijske proliferacije mednarodnih umetnostnih sistemov in kulturnih modelov so "v zelo kratkem času razgradili relativno zelo demokratične organizacijske, produkcijske in etične strukture nekdanje t. i. 'alternativne' umetnosti in kulture, ki jih je ta kultura izgradila v zadnjih letih socializma. V mednarodnem umetnostnem sistemu, ki je vdrl na njen teritorij, ta kultura ni našla političnega zaveznika, temveč zgolj distributerja scenarijev in vlog, ki so bile pogosto tuje ali etično nesprejemljive njenim predhodnim demokratizacijskim in liberalizacijskim strategijam"¹¹.

Kulturna politika je še vedno stvar stihije in inercije

Seveda pa kulturne prakse vseskozi (ne glede na to, kateri zgodovinski poriv že štejejo za tisti pravi, prvi ali najbolj relevantni) zaznamuje borba za drugačen model produkcije, drugačen položaj kulture v družbi ter povezovanje v transnacionalne, globalne okvire, ki dopuščajo individualizem sodobnega subjekta. Nedavna zgodovina neodvisne scene je vsekakor zelo pestra, saj je prišlo v tem času do precejšnjih sprememb, povezanih najprej z osamosvojitvijo države, jugoslovansko vojno ter nato z vstopom v EU. Kljub

12 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 18.

13 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 18.

14 Katarina Pejović, "Nove strukture radovednosti. Pogovor z Draganom Klaićem", <http://www.bifc-hub.eu/interview-sl/intervju-1-sl> (17. 8. 2010).

vsem tem spremembam ostaja temeljni problem slovenske kulture odsotnost kulturne politike – kulturna politika je še vedno stvar stihije in inercije, brez resnih strateških vizij. Obstajajo sicer nacionalni programi za kulturo, s katerimi se zbujajo vtis, "da ima Slovenija kulturno strategijo. Pa je nima, ker se je zavestno ali pa po liniji najmanjšega odpora odrekla postavitvi prioritet, hierarhiji ciljev in določitvi kazalcev, ki bi spremljali učinkovitost in uspešnost nacionalne kulturne politike. Tako stanje kaže na dejstva, da je analitska in strateška sestavina kulturne politike slabša, kot je bila leta 1989"¹². S tem posledično je stihiji prepuščena tudi sama neodvisna scena ter NVO-ji na področju umetnosti in kulture, kjer so bila zlasti 90. leta boja za prevlado in uveljavitev določenih idej, pa tudi nenehnih generacijskih bojov, v Sloveniji zaznamovani s tekmovalnostjo, namesto s sinergijo, pa tudi z zatiranjem novih, prihajajočih generacij. Uveljavili so se prej tisti, ki so bili fleksibilni, če se izrazim z evfemizmom, kot pa vizionarsko, strateško razmišljujoči posamezniki. V kaosu razpada nekdanjega političnega sistema in vzpostavljanju novega so v 90. letih v veliki meri izviseli transnacionalni modeli ter individualizem posameznika, ki lahko enakopravno biva v družbi različno mislečih subjektov. Borba za uveljavljanje neodvisne umetniške produkcije pa se je iztekla predvsem v prid rigidnih nacional(istič)nih institucij, ki se danes večinoma utapljuje v neracionalnostih in so na robu funkcionalnosti. "Javni zavodi v kulturi so se skratka sprijaznili s tem, da so ostali ujetniki preživelih produkcijskih vzorcev in trdnjava socialnih pravic v njih zaposlenih javnih uslužbencev"¹³.

Spričo pomanjkanja kulturne politike z vizijo za sodobnost ter spričo abstraktno definiranih skupnih interesov in pomanjkanjem soglasja o načinih, kako jih doseči, neodvisna scena danes stagnira. Akterji so med sabo slabo povezani, združujejo se le v trenutkih najhujše grožnje – tj. kadar želijo oblastniki zmanjšati finančna sredstva. Druga, morda bolj pozitivna sprememba, nastala kot posledica vstopa Slovenije v EU, je vidna v programih podpore za razvoj civilne družbe. Za slovenski kontekst je pomembno, da evropski programi na ideološki ravni podpirajo razvoj civilne družbe in nevladnega sektorja, kamor se v novih časih vsekakor uvrščata tudi neodvisna umetniška produkcija in kultura. Kot poudarja Klaić: "Ko govorimo o evropski integraciji, moramo upoštevati tudi neke standarde delovanja, transparentnost, upravo in vodstveno integriteto."¹⁴ Pozitivni učinki programov za razvoj civilne družbe in nevladnega sektorja so vidni v tem, da so na nacionalni ravni podprte organizacije, ki delujejo mrežno, in sicer horizontalno, regionalno in glede na vsebinsko področje. Ti evropski sistemi z dobršno mero potrpežljivosti, predvsem pa zaradi jasno postavljenih zahtev po kompetentnem in transparentnem delova-

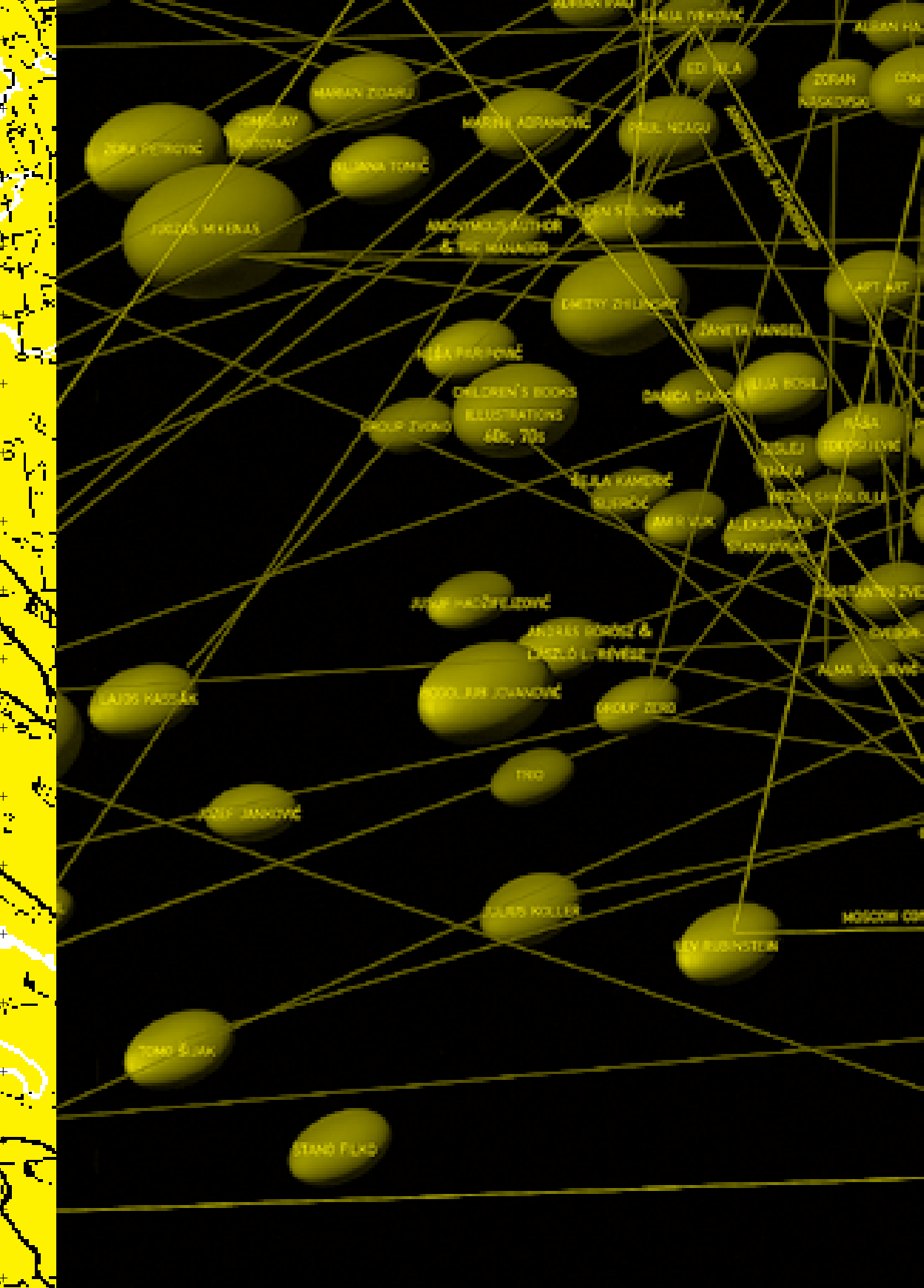
nju omogočajo, da se postavijo strukture, ki bodo spodbujale zvišanje ravni profesionalnosti in kompetentnosti NVO-jev ter strukturiran dialog in kanale za udeležbo in sooblikovanje javnih kulturnih politik.

Oblikovanje družbenega konteksta

Problem pri vzpostavljanju skupne zagovorniške platforme neodvisne umetniške in kulturne produkcije pa se danes kaže morda tudi v tem, da nimata enotnega stališča do oblikovanja družbenega konteksta. Podobno kot kulturna politika oz. kot njeno ogledalo ali pa ogledalo družbe nasploh tudi neodvisna scena še ni pripravljena na dialoško in konsenzualno postavitev jasnih vizij in ciljev svojega razvoja. Oblikovanje družbenega konteksta, ki v neodvisnem sektorju vendarle poteka, torej ni posledica izdelanih strategij, temveč je pogosto odvisno od finančnih iniciativ in prioritet, ki prihajajo z različnih smeri (ministrstva za kulturo, mestnih občin, evropske komisije, mednarodnih fundacij ipd.), zato so programi zelo heterogeni in včasih tudi idejno nekonsistentni. Predvsem še vedno velja, da je osrednji način, kako se neodvisni kulturni sektor udeležuje oblikovanja družbenega konteksta, umetniška produkcija, ki v redkih primerih posega v druge sfere in sektorje. Kadar pa le poseže, jo zanima politika in nosilci oblasti, a ideje o političnosti so izrazito naivne in preproste, krožijo znotraj bolj ali manj zaprtih krogov in elit – v zadnjih letih pa se pridružujejo globalnim trendom politične umetnosti. Podporniki neodvisne kulture in obiskovalci te produkcije so večinoma akterji same scene, določen segment predstavlja tudi mlajše generacije in manjši del kroga intelektualcev, ki pa umetnost in kulturo večinoma podcenjujejo ali opazujejo s cinične distance.

Povezave z zahodom in jugovzhodom

Slovenska neodvisna scena ima po vsem povedanem tako veliko sorodnosti z regijami nekdanjega jugoslovanskega prostora in tudi z geopolitiko vzhodne Evrope, vendar pa so povezave s temi konteksti v sedanosti izkoriščene le deloma. Slovenska neodvisna scena je imela zlasti v 80. letih vodilno vlogo v snovanju določenih umetniških praks, zlasti vplivno je bilo delovanje kolektiva NSK, Pankrtov, Borghesije ipd. V 90. letih so se z izbruhom vojne prekinile številne konstruktivne navezave in stiki z nekdanjim jugoslovanskim prostorom so postali težavni. Pozicija slovenske neodvisne scene je posebna iz dveh razlogov: prvič, Slovenija ni doživela

15 Vesna Čopič, "Talitev zamrznjenega. Kulturna politika – 20 let po osamosvojitvi", *Sobotna priloga, Delo*, 13. februar 2010, str. 18–19, str. 19.

brutalnih družbenih pretresov, tj. vojne in etničnih konfliktov, in drugič, dokaj hitro je postala članica EU, s čimer so se okrepile predvsem vezi z zahodnoevropskim prostorom, kjer tudi zaradi instrumentov financiranja nastajajo številna partnerstva. Sodelovanja, ki so nastala v zadnjih nekaj letih in v katerih je očiten trend ponovnega oživljanja povezav z nekdanjim jugoslovanskim prostorom, so vsekakor omogočili programi, kot so Kultura, predpristopni instrument (IPA) ali podpora zasebnih fundacij. Težnja po sodelovanju pa je bila ves čas inherentna in vidna tudi v posameznih iniciativah, nastalih v 90. letih. Nenazadnje je slovenska država (predvsem ministrstvo za zunanje zadeve in za kulturo) vložila precej sredstev v razvoj kulturnih in drugih sodelovanj med državami nekdanje Jugoslavije. Vsekakor ne gre zanemariti dejstva, da je slovenska kultura sorodna južnoslovanskim, s katerimi jo nenazadnje povezuje tudi skupna zgodovina. Neformalno prihaja do pomembnega mešanja kultur tudi na nivoju ekonomske migracije.

Nova vloga umetnosti in kulture v novi družbeni realnosti

Kot optimisti lahko sklenemo, da imata slovenska neodvisna umetniška produkcija in kultura glede na trenutno družbeno stanje obetavno prihodnost. Zaradi globalne gospodarske krize namreč končno lahko pride do dialoga o slovenski družbeni realnosti, s tem pa tudi o vlogi umetnosti in kulture v njej. Kot pravi Vesna Čopič: "Pred nami je šok terapija, v kateri se lahko zgodi dvoje. Ali se bo kultura spolitizirala in bodo preživeli tisti, ki so dobro povezani s strukturami moči – ali pa se bo kulturni prostor vendarle zazrl v svoje lastno drobovje, opustil dnevne parcialne interese, pozabil na osebne koristi in zamere ter naposled dosegel, kar bi v teh dvajsetih letih že moral doseči?"¹⁵ Še pred dialogom pa bo treba na neodvisni sceni doseči konsenz in povezano delovanje, saj bo to ključno za doseg in priznanje legitimnosti neodvisne umetniške in kulturne produkcije tako v sistemskem, finančnem in pravnoformalnem smislu kot tudi na ravni kulturne politike. Neodvisna scena je torej pred izzivom definiranja skupne vizije, poslanstva in načinov, kako jih uresničevati. Trenutni procesi v Sloveniji denimo omogočajo, da se javne kulturne institucije reformirajo, a brez enakopravnega vključevanja izkušenj in vizij neodvisne kulture ta iniciativa ne bo imela sinergičnega in širšega družbenega učinka. Če je državni sistem petnajst let vztrajal na trdnem ločevanju javnega sektorja in neodvisne kulture, bo za napreden razvoj njuno, da se ta konflikt preseže, predvsem tako, da se prizna, uzakoni in sistemsko uredi trajna podpora za neodvisno kulturo. V

Katja Praznik je magistrirala iz sociologije kulture na Filozofski fakulteti v Ljubljani; deluje kot teoretičarka, dramaturginja in publicistka na področju sodobne umetnosti in kulture. Trenutno vodi različne projekte na Asociaciji, društvu nevladnih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju kulture in umetnosti, ter pripravlja doktorsko disertacijo "Intelektualno gospodarstvo: sodobna umetnost med Vzhodom in Zahodom".

tem smislu slovenska neodvisna scena vstopa v soroden proces, ki se odvija tudi v bivšem jugoslovanskem prostoru, in natančno na tej nevralgični točki obstajajo povezave. Tako povezovanje ima lahko izjemno pozitivne učinke, saj ima prostor bivše Jugoslavije številne idiosinkratične primere dobrih praks povezovanja, ki pa ne potekajo na način, kot jih vidijo nosilci in oblikovalci politik v EU, temveč imajo svojo lastno politično in kulturno zgodovino, ki že med vključevanjem regije v EU ne bi smela biti pozabljena. S skupnimi iniciativami lahko neodvisne scene nekdanjega jugoslovanskega prostora postanejo tudi dejaven politični akter v oblikovanju kulturne politike EU, saj je, sodeč po trendih, v bivšem jugoslovanskem prostoru še vedno izjemno propulzivna umetniška produkcija, produkcija idej, ki jih je evropski kontekst lačen.

Asociacija, društvo nevladnih organizacij in samostojnih ustvarjalcev na področju kulture in umetnosti, Ljubljana
<http://www.asociacija.si>

Glej, Gledališče, Ljubljana
<http://www.glej.si>

Pekarna magdalenske mreže, Maribor
<http://www.pekarna.org>

Društvo ŠKUC, Ljubljana
<http://www.skuc.org>

Akadska in raziskovalna mreža Slovenije, Ljubljana
<http://www2.arnes.si>

Laibach
<http://www.laibach.nsk.si>

Društvo gledališče Ane Moro, Ljubljana
<http://www.anamonro.org>

Plesni teater Ljubljana
<http://ptl.si/wsw/>

KUD France Prešern, Ljubljana
http://www.kud.si/index.php/Glavna_stran

NKS State
<http://www.nskstate.com/>

Zavod EN-KNAP, Ljubljana
<http://www.en-knap.com/>

Neprofitni zavod za izvedbo in organizacijo kulturnih prireditev – Bunker, Ljubljana
<http://www.bunker.si>

SCCA, Zavod za sodobno umetnost, Ljubljana
<http://www.scca-ljubljana.si/>

Maska, zavod za založništvo, kulturno in producentsko dejavnost, Ljubljana
<http://www.maska.si>

Zavod Projekt Atol, Ljubljana
<http://makrolab.ljudmila.org/atol/>

Forum Ljubljana
<http://www.ljudmila.org/forum/>

Kulturno društvo Plesna izba, Maribor
<http://www.plesnaizba.si/sl/>

Kulturno izobraževalno društvo KIBLA, Maribor
<http://www.kibla.org/>

Avtonomi kulturni center Metelkova mesto, Ljubljana
http://www.metelkovamesto.org/?lang=txt_eng&

Zavod Exodos, Ljubljana
<http://www.exodos.si/festival/09/>

Zavod K6/4, Ljubljana
<http://www.k6-4.org/>

Mesto žensk - Društvo za promocijo žensk v kulturi, Ljubljana
<http://www.cityofwomen.org/>

Kulturno društvo B-51, Ljubljana
<http://exponto.net>

Zavod za organizacijo in izvedbo kulturnih prireditev Druga Godba,
Ljubljana
<http://www.drugagodba.si/>

Nezavisna scena u Srbiji

Nesumnjivo je da Snaga nezavisnih kulturnih inicijativa u Srbiji počiva na jednom broju kreativnih i iskusnih nevladinih organizacija, nezavisnih umetničkih organizacija, neformalnih grupa i pojedinaca razvijenih kapaciteta, među kojima mnogi realizuju veliki broj međunarodnih, regionalnih i lokalnih programa i ili kao pojedinci i grupe učestvuju u njima. Na drugoj strani, njihova slabost se ogleda u nejedinstvu, izvesnoj formi izolacije. Izolacija se najpre ogleda u tome što su nezavisne inicijative u ovim prostorima gotovo u potpunosti atomizovane, odnosno što većina organizacija deluje nezavisno jedna od drugih.

Darka Radosavljević Vasiljević

Nezavisna scena u

U

savremenom društvu civilni sektor je osnovi pokazatelj realnih potreba građana i zahteva posebnu društvenu brigu. U oblasti kulture, delovanje civilnog sektora uglavnom je inicirano od mlađe populacije ili slobodnih umetnika i drugih

srodnih profesija. Njegova važna uloga je što stvara prostor za ostvarivanje kreativnih kapaciteta i omogućava osnove za unapređivanje i dalji profesionalni razvoj. Takođe, nezavisni sektor često je prvi implementator novih standarda koji se tek kasnije primenjuju u zvaničnim institucijama.

Razvoj civilnog društva, u savremenom kontekstu, na Zapadnom Balkanu je započeo sa decenijskim zakašnjenjem i ta razlika je još uvek veoma prisutna, posebno na polju kulture.

Ovaj Region je bremenit sukobima i gotovo se može okarakterisati vladavinom anksiokratije, odnosno medijskim i političkim indukovanjem anksioznosti prema svemu i svakome. Mada takva anksioznost nije prisutna u umetničkoj zajednici koja čini osnovu slobodnog kulturnog delovanja, opšta situacija izazvala je bezbroj direktnih i indirektnih posledica. U našem društvu NVO je još uvek veoma sumnjiva i negativna oznaka. Za najširu javnost i političare, nezavisni sektor u kulturi je marginalna pojava koja okuplja manji deo populacije sklone konstantnim zahtevima, bez veće koristi za opštu zajednicu, neumesnim u doba krize. Takođe, nezavisna kultura je marginalizovana i od drugih NVO koje su se neuporedivo veštije međusobno organizovale i prilagodile sadašnjem trenutku.

U Srbiji je danas aktivno osamdesetak formalnih i neformalnih udruženja koja se bave produkcijom i promocijom kulturnih aktivnosti. Koncentrisani su prevashodno u Beogradu (oko 37%) i Novom Sadu (oko 16%), a tek sporadično u drugim gradovima.

Bez obzira na приметnu krizu koja je posledica zamora i odsustva feedback-a, zanimljiva je činjenica da su predstavnici nezavisnog sektora i dalje preovladavajući učesnici međunarodnih i lokalnih konferencija, debata i drugih skupova posvećenim kulturi, više koriste dostupne evropske fondove, neuporedivo bolje poznaju evropske tendencije i profesionalnije realizuju projekte od svojih kolega iz oficijelnog, državnog sistema. Ipak, donosiocima odluka, prioritet su i dalje glomazne i spore institucije sa uspavanim kadrovima.

Istorija

U burnim vremenima skorašnje istorije Srbije, inicijative osnivanja udruženja građana (NVO) koja imaju za cilj produciranje ili promovisanje kulturnih programa i stvaralaštva, mogu se pratiti po

talasima. Tako se početkom 90-tih formira nekoliko grupa koje su i danas aktivne. Neformalne grupe sa jasnim misijama i ciljevima prvo su se pojavile u okviru scenskih delatnosti (Mimart www.teatarmimart.org.rs, Dah teatar, www.dahteatarcentar.com, Plavo pozorište www.plavopozoriste.com, i drugi). Sredinom devedesetih, kada se otvaraju CZKD www.czkd.org (Centar za kulturnu dekontaminaciju) i Cinema Rex www.rex.b92.net, oni, ali i mnoge druge umetničke zajednice, delatnost obavljaju upravo u ovim prostorima koji su u tom periodu bili retke oaze slobodnog mišljenja.

U drugoj polovini i krajem devedesetih gotovo svi i formalno postaju NVO, a pojavljuje ih se još nekoliko: CENPI (Centar za novo pozorište i igru), Centar za savremenu umetnost, Centar za stvaralaštvo mladih, LOW FI, Balkan Kult www.balkankult.org, Remont – nezavisna umetnička asocijacija www.remont.net, (Beograd), Milenijum www.millennium.org.rs (Kragujevac)... Osim Balkan Kulta, Remonta i Milenijuma, koji su još uvek aktivni, sve pomenute organizacije su prestale sa radom nakon 2000. i demokratskih promena, a vodeći ljudi su preuzeli pozicije u oficijelnom sektoru, najčešće kao direktori postojećih institucija kulture.

Sa društvenim promenama, 2000-te godine počinje novi talas osnivanja NVO. Upravo te godine počeli su sa radom Kulturni front www.culturalfront.net; (koji danas vodi Kulturni centar Grad www.gradbeograd.eu), Bura, Punkt, TKH www.tkh-generator.net (Beograd), ART KLINIKA www.ledart.org.rs, Vojvođanka www.vivisectfest.org (Novi Sad), a odmah potom, 2001, i KUDA.ORG www.kuda.org, IZBA www.izba.org.rs (Novi Sad), Kolektiv www.kolektiv.org.rs (Šabac), Kwart www.kwart.weebly.com (Kraljevo), Krug (Čačak)....

Sledeći talas se desio 2005/2006 kada je sa radom zapčelo više trenutno uticajnih organizacija: Dezorg <http://dezorgbgd.wordpress.com>, Prelom www.prelomkolektiv.org, Biro Beograd www.birobeograd.info, Proart org www.proartorg.com, (Beograd), Napon www.napon.org. (Novi Sad), Novi optimizam www.novioptimizam.rs (Zrenjanin)...

Danas je na sceni veoma malo novih, gotovo su neprimetne. Trenutno možemo izdvojiti samo dve beogradske inicijative: internet Radio „Novi Radio Beograd“ www.nrbg.rs i kulturni centar orijentisan ka vizuelnom stvaralaštvu „Treći Beograd“ <http://trecci-beograd.com>. Taj podatak je zabrinjavajući i ukazuje na zamor i stagnaciju. Mnogi postojeći nisu spremni za prestrukturiranje u odnosu na globalne promene, a uz to su i preslabi da se uključe u savremene tokove i partnerske odnose, pa ih većina, mimo Beograda i Novog Sada, deluje lokalno i povremeno.

Vrste , značaj, važni projekti

Uži profili delatnosti organizacija i grupa pokrivaju skoro sve oblasti stvaralaštva: scensku delatnost u širem smislu (teatar, savremeni ples, performans), vizuelnu umetnost, izdavaštvo, strip, film i video, web portale, debate, organizaciju većih i manjih festivala, muzičkih događaja, edukativne aktivnosti...

Malo ko u našem društvu je svestan da iza značajnih međunarodnih festivala i različitih multimedijalnih projekata novih kulturnih tendencija, ozbiljnih edukacija i istraživanja ili međunarodnih konferencija, kao inicijatori i organizatori stoje predstavnici nezavisnog sektora – Kulturni Front: festival *Refrakt*, radio emisija *Cross radio*, *Pozorište šešira*, konferencije *Forum Beograd* i *A Soul for Europe*, i danas već kultno mesto - *Kulturni centar Grad*; *Belgrade Yard Sound System*: festival *Dis-patch* www.dis-patch.com; *NkA*- nezavisna kulturna asocijacija www.real-presence.org; *REAL PRESENCE*-godišnji skup stotinak studenata fakulteta umetnosti iz celog sveta; *Noć muzeja*: *NOĆ MUZEJA* www.nocmuzeja.rs; *Stanica* www.dancestation.org; *Nomad dance academy*; *OGI* www.ogi.org.rs: projekat *Zlatni Rudnik*- izgradnja kapaciteta aktera lokalne kulturne politike u jugoistočnoj Srbiji; *Zalet* www.zalet.org : *Zalet* festival u Zaječaru; *Seecult* www.seecult.org najznačajniji kulturni portal u Regionu; *Biro Beograd* www.birobeograd.info; *2nd Roma Pavilion* – *Call the Witness*, prateći program *Venecijanskog bijenala 2011*...

Bogata ponuda kulturnih programa, obrazovanje, sposobnost, mobilnost, aktivna saradnja sa inostranstvom, veština planiranja kao i mnoge druge pozitivne karakteristike, u potpunom su neskladu sa neophodnom vidljivošću, prisustvom u medijima ili zvaničnom kulturnom politikom. Razlozi za to su mnogobrojni, počev od nerazvijenosti i ekonomske nestabilnosti društva, preko dominantnog kulturnog modela namenjenog širokim masama a koji se propagira putem reality show programa, do toga da je nezavisni sektor koji promovise drugačiji kulturni identitet blizak evropskim standardima, razjedinjen, a samim tim bez uticaja na promenu sopstvenog statusa.

Stanje

Tokom rada na istraživačkom projektu “**Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji**” potvrđeni su mnogobrojni problemi sa kojima se nezavisna scena susreće, ali se moglo primetiti da neki od njih nisu toliko akutni koliko se predpostavljalo. Na primer, u nedostatku sistemske dru-

Remont galerija /zložba Ivane Smiljanić

štvene podrške, mnogi su se oslonili na lične kapacitete i obezbedili osnovne uslove za rad, tako da gotovo trećina anketiranih ima kancelarijski ali i javni prostor za delovanje. Neki od tih prostora su iznajmljeni, a do drugih se došlo partnerskim saradnjama sa postojećim institucijama. Svega je nekoliko primera da su lokalne vlasti na neki način pomogle oko rešavanja problema (npr. CK13 <http://ck13.org> - Novi Sad, Maržik-Kraljevo www.galerijamarzik.com, Kulturni centar Grad - Beograd). Kao poseban, neuspeo slučaj, može se izdvojiti prostor Magacin u Beogradu, koga je Grad Beograd namenio nevladinim organizacijama koje deluju na polju kulture ali danas dobar deo programa u ovom prostoru uređuje gradska institucija Dom omladine pod čijim okriljem Magacin funkcioniše.

No, problemi su i dalje prisutni.

Organizacije su ekonomski nestabilne. U Srbiji na državnom i lokalnom nivou ne postoje javni konkursi namenjeni ovom sektoru. Konkursi su otvoreni ili generalno za kulturne projekte (institucije, NVO, pojedinci) ili za NVO u najširem smislu gde prednost imaju socijalni i ekološki projekti. Nedostatak strategije i akcionog plana je prisutan na celom kulturnom polju, a budžet dostupan pojedinačnim nezavisnim projektima iz kulture, bez obzira na trajanje i obim, je u proseku oko 5.000 eura na godišnjem nivou. O dugoročnoj podršci nevladinom sektoru koja bi obezbedila stabilnost i omogućila razvoj kapaciteta neophodan za veće projekte i međunarodnu saradnju, donosioci odluka ne razmišljaju.

Većina značajnih projekata najvećim delom je finansirana od strane inostranih fondacija. U ovom trenutku najznačajniji fonderi razvijaju drugačije strategije i povlače se iz Regiona, odnosno postavljaju nove uslove saradnje koje, nedovoljno razvijena scena, teško može da prati, a posledice toga će se najviše odraziti na manje organizacije iz unutrašnjosti koje imaju važnu ulogu u decentralizaciji kulture. Novi dostupni fondovi (EU i IPA) donekle bi mogli da umanje ovaj problem ali bi njihovi kreatori morali da imaju u vidu stanje na terenu.

Nesumnjivo je da **Snaga** nezavisnih kulturnih inicijativa u Srbiji počiva na jednom broju kreativnih i iskusnih nevladinih organizacija, nezavisnih umetničkih organizacija, neformalnih grupa i pojedinaca razvijenih kapaciteta, među kojima mnogi realizuju veliki broj međunarodnih, regionalnih i lokalnih programa i ili kao pojedinci i grupe učestvuju u njima. Na drugoj strani, njihova **slabost** se ogleda u nejedinstvu, izvesnoj formi izolacije. Izolacija se najpre ogleda u tome što su nezavisne inicijative u ovim prostorima gotovo u potpunosti atomizovane, odnosno što većina organizacija deluje nezavisno jedna od drugih.

Apsurd je da se ključni akteri scene iz većih gradova veoma dobro poznaju, ali retko saraduju.

Nedavni primer okupljanja oko zajedničkog problema je novosadska inicijativa **Za kulturne politike - politika kulture (ZKP) (www.zakulturnepolitike.net)**

Umetnička i kulturna udruženja, umetnici, radnici u kulturi, nezavisni istraživači i predstavnici trećeg sektora Novog Sada okupili su se juna 2009. godine oko zajedničke platforme **Za kulturne politike - politika kulture (ZKP)** nezadovoljni nemarom i nezainteresovanošću gradske uprave za njihov rad. Neposredan povod za konsolidovanje nezavisne kulturne i umetničke scene bila je neumesna izjava gradonačelnika koja je poravnala i obezvređila njihovu delatnost, smatrajući je nebitnom za formiranje kulturnog identiteta grada.

Nakon intenzivnih aktivnosti tokom 2009. godine (saopštenja, tribine, sastanci sa predstavnicima vlasti), početkom 2010. aktivnosti su se usporile, ali se i dalje organizuju povremene konferencije za štampu. Bez obzira što još uvek nisu razrešeni problemi transparentnosti kulturne politike, sudeći po rezultatima Pokrajinskog i Gradskog konkursa za 2010, akcija je delimično urodila plodom pa je za delatnost trećeg sektora iz budžeta je izdvojeno znatno više nego prethodnih godina.

Na teritoriji Srbije do sada nije postojala ozbiljna inicijativa umrežavanja i zajedničkog delovanja u širem kontekstu. 2006. godine godina osnovana je Druga scena www.drugascena.org, platforma koja okuplja dvadesetak organizacija i pojedinaca iz Beograda, ali osim veoma dinamične mailing liste i web sajta, uz po neko javno saopštenje, Druga scena nije uspela da utiče na razvoj i status sektora. Jedan od uzroka je i to što u rad Druge scene nisu uključeni mnoge uticajne beogradske organizacije poput Rexa, CZKDa, Kulturnog fronta, Kioska www.kioskngo.org, Remonta, Dah teatra, Anonymous saida www.anonymoussaid.org, Balkankulta i sl. a članstvo nije proširivano sa organizacijama iz Srbije.

Šta dalje?

Na osnovu pomenutog istraživanja, svi anketirani (71) su iskazali potrebu i volju za udruživanjem radi ostvarenja osnovnih zajedničkih ciljeva.

Krajem juna 2010. u Beogradu je održana PRVA NACIONALNA KONFERENCIJA NEZAVISNIH KULTURNIH INICIJATIVA. Skupu je prisustvovalo više od pedeset predstavnika formalnih i neformalnih udruženja, od kojih je većina iz unutrašnjosti Srbije.

Na Konferenciji su predstavljeni prvi rezultati istraživanja **“Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji”** koji istovremeno ohrabruju i upozoravaju:

ГРАЂАНИ ЗРЕЊА

АНИНА СА УМЕТНИЦИМ

- godišnja produkcija programa je između 1.200 i 1.500
- nezavisni sektor u kulturi je najkvalifikovaniji društveni sektor – 72% su fakultetski obrazovani, a čak 17% su magistri i doktori nauka.
- u nezavisnom sektoru u kulturi u Srbiji radi aktivno oko 2.500 ljudi, od kojih je svega 60 zaposleno.
- sufinansijeri su uglavnom strane fondacije, pored državnih organa i pojedinih fondacija velikih korporacija, a saradnja sa biznis sektorom gotovo da ne postoji
- partneri većine organizacija i inicijativa u Srbiji su sa prostora bivše Jugoslavije

Na osnovu analize razvijenosti kapaciteta došlo se do zaključka da su dve najslabije karike socijalni (kontakti sa državnim institucijama, biznisom...) i menadžerski resursi, gde je upravo i prostor za napredovanje.

Koordinator projekta Predrag Cvetičanin (OGI/Niš), izneo je tezu da je liberalni period u razvoju NVO sektora u Srbiji završen je i počeo je monopolski proces. To znači da male organizacije nestaju. Dok je za političke takvo ukрупnjavanje dobro, za nevladine organizacije, koje su i najbliže građanima, može biti pogubno. Za oko 15 procenata anketiranih organizacija se može reći da su razvijene ali za isti procenat postoji opasnost da će nestati.

Osim što su se učesnici dogovorili da jedna od prvih aktivnosti bude pokretanja zajedničkog web portala koji bi omogućio uslove za bolju komunikaciju i razmenu programa, definisani su se osnovni zajednički problemi koji su osnova za Deklaracije o razvoju nezavisnog sektora u kulturi.

Nacrt Deklaracije predlaže **reorganizaciju budžetskih linija** u sektoru kulture odvajanjem konkursa za nezavisni sektor od konkursa za javne institucije, kao i otvaranje posebnog konkursa za nezavisni sektor na lokalnom nivou. Predlaže se i formiranje konkursa za dugoročnu institucionalnu podršku (dve-tri godine) na svim nivoima vlasti, kao i da konkursima budu priznati i tekući i investicioni troškovi. Drugi segment se odnosi

na **dostupnost korišćenja poslovnih i drugih javnih prostora** na osnovu konkursa, treći na **poreske olakšice**. **Deklaracija obuhvata** i problematiku **medija**, nedovoljnu zastupljenost posebno na programima **RTS-a**, kao javnog servisa, kao i **uključivanje** kvalitetnih projekata nevladinog sektora u **programe zvanične promocije Srbije van granica**.

Postignuta atmosfera i živa diskusija dale su nadu da je većina aktera scene shvatila da je neophodan lični angažman i međusobna tolerancija različitosti kako bi se uticalo na promenu uslova rada i pozicije ovog sektora. Obzirom na nultu poziciju iz koje za-

Darka Radosavljević Vasiljević, istoričar umetnosti, od 1999. godine vodi Remont-nezavisnu umetničku asocijaciju (www.remont.net). Prve profesionalne korake napravila je u SKCu (1985.), bila urednik za vizuelnu umetnost Beorame (1987. – 1989.), od 1990. do 1999. radila na Radiju B92 kao urednik specijalizovane emisije “Skicen blok”, od 1992., kao urednik redakcije za kulturu, 1994., u okviru Radija B92, pokrenula REX. Autor je mnogobrojnih projekata, kustos izložbi, umetnički direktor međunarodnih manifestacija Oktobarski salon (2005.), BELEF (2007.).

jedničko delovanje počinje, može se reći da se samim okupljanjem nešto važno desilo.

Teatar Mimart, Beograd
www.teatarmimart.org.rs

DAH TEATAR – centar za pozorišna istraživanja, Beograd
www.dahteatarcentar.com

Plavo pozorište – pozorišna laboratorija, Beograd
www.plavopozoriste.com

Centar za kulturnu dekontaminaciju, Paviljon Veljković, Beograd
www.czkd.org

REX kulturni centar, Beograd
www.rex.b92.net

REMONT – nezavisna umetnička asocijacija, Beograd
www.remont.net

Balkankult fondacija, Beograd
www.balkankult.org

Evropski Centar za Kulturu i Debatu GRAD, Beograd
www.gradbeograd.eu

TkH: Teorija koja Hoda, Beograd
www.tkh-generator.net

ART KLINIKA, Novi Sad
www.ledart.org.rs

Centar za nove medije_kuda.org, Novi Sad
www.kuda.org

Umetnička asocijacija DEZ ORG, Beograd
<http://dezorgbgd.wordpress.com>

PRELOM časopis, Beograd
www.prelomkolektiv.org

ProArtOrg (Professional Artists Organization), Belgrade
www.proartorg.com

Napon – Institut za fleksibilne kulture i tehnologije, Novi Sad
www.napon.org

Novi radio Beograd
www.nrbg.rs

Treći Beograd – slobodna umetnička zadruga
<http://trecibeograd.com>

Dis-patch Festival of Cutting-edge Music & Related Art, Belgrade
www.dis-patch.com

Real presence – Workshop for emerging generations of artists,
Belgrade
www.real-presence.org

Noć Muzeja
www.nocmuzeja.rs

STANICA servis za savremeni ples, Beograd
www.dancestation.org

Odbor za građansku inicijativu, Niš
www.ogi.org.rs

See cult portal za kulturu jugoistočne Evrope, Beograd
www.seecult.org

Biro za kulturu i komunikaciju, Beograd
www.birobeograd.info

CK13 omladinski centar, Novi Sad
<http://ck13.org>

Udruženje likovnih umetnika Vladislav Maržik, Kraljevo
www.galerijamarzik.com

Inicijativa Za kulturne politike – politika kulture, Novi Sad
www.zakulturnepolitike.net

Druga scena, Beograd
www.drugascena.org

Anonymous said, Beograd
www.anonymoussaid.org

KIOSK platforma za savremenu umetnost, Beograd
www.kioskngo.org

HRFF: Pravo na grad / photo by Suncića Ostoić

Razgovor
Emina Višnić

Opstanak kulture globalno je pitanje kojeg je važno rješavati lokalnim angažmanom

Emina Višnić ravnateljica je ustanove u kulturi POGON - Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade, koju su zajednički osnovali savez udruga Operacija grad i Grad Zagreb. Pokretačica je i aktivna članica brojnih inicijativa umrežavanja na nezavisnoj kulturnoj sceni u Zagrebu i šire. Vodila je mrežu Clubture i njezin regionalni program u razdoblju od 2002. do 2009. godine. Sada je članica Upravnog odbora mreže. Razgovor s Eminom Višnić daje nam pregled razvoja regionalne platforme od njezinih početaka do danas, s posebnim osvrtom na postojeće okolnosti i procese na području kulture i širem društvenom području, koji su podjednako obilježeni tendencijama posvemašnje neoliberalizacije, kao i zahtjevima nezavisne scene za nužnim reformskim zahvatima unutar cjelokupnog kulturno-političkog sustava.

Katarina Pavić: **Modeli suradnje u neprofitnom kulturnom polju prese-danski su primjer organiziranja u čitavoj Europi, a nji-hov razvoj započeo je u Zagrebu. Zanima me koja ideja stoji u bazi takvog organiziranja? Kakva se scena našla u ovom gradu i kako je razvila potencijale i taj tip djelo-vanja u kulturnom polju?**

Emina Višnić: Teško je to jednoznačno odrediti, pogotovo interpretirati iz pozici-je u kojoj si dio procesa. No ono što vidim kao razliku – pogotovo iz perspektive regije i ostatka Europe, ključni je faktor bio posto-janje organizacije i pojedinaca koji su bili nukleus čitavog procesa. To je bitno na razini promišljanja općeg stanja stvari u društvu i onda u kulturi posljedično, te na razini osmišljavanja, odnosno proizvodnje samih modela. Kao i u svakom drugom procesu koji označava neki društveni pomak, stvar se temeljila na širem i du-goročnom promišljanju mimo primarnih, odnosno izvan osnovnih interesa pojedinca ili pojedine organizacije.

Postojali su ljudi koji su se posvetili tom procesu, koji su za njega prikupili sredstva, znači nisu ih prisvojili ili zadržali, i koji su uložili vrijeme i energiju u komunikaciju s drugima. Jedan od ele-mentata bitnih za uspjeh tih procesa je da od samih početaka, pa ni kasnije, ti akteri nisu polagali pravo na reprezentativnost. Oni nisu nasjeli na klasičnu manipulaciju s idejom zastupanja sektora kakva postoji u bazi razvoja reprezentativne demokracije ili u sin-dikalnim okupljanjima. Umjesto toga, fokus je bio na povezivanju organizacija koje djeluju na sličnom području, koje vežu zajednič-ki interesi, i pritom ne mislim samo na materijalne interese, već i na tematske i društvene interese koje su zajednički gradili. Kako nije bilo usmjerenja ka reprezentativnosti, ideja se nije gradila megalomanski, odnosno nije zamišljena kao najšire moguće oku-pljanje, već se razvijala postupno tzv. metodom koncentričnih krugova. Dakle, riječ je o okupljanju oko određene baze koja se širi tako da oni koji su unutra zovu druge. Sve te platforme bile su otvorene, ali ne apsolutno i ne odmah, nego su se postupno razvi-jale. Treći element je da su na samom početku osmišljena načela i područja rada, kao i vrlo jasna praktična i operativna pravila, pro-cedure, način odlučivanja, način distribucije sredstava itd., sve ono zbog čega se često neki drugi zajednički pothvati, poput nekih mreža ili projekata, raspadnu. Evo u par riječi o unutarnjoj dina-mici i izvanjskim prilikama i opasnostima koje su pogodovale da se takva stvar dogodi: prije svega, početkom 2000-tih, kada je scena u Hrvatskoj proživjela inicijalnu fazu formiranja organizaci-ja, samostalnog djelovanja, koncentriranosti na sebe – formiranja identiteta preko proizvodnje programa i sl., pojavila se potreba za povezivanjem na lokalnoj i nacionalnoj razini jer te veze nisu po-stojale zbog toga što je mnogo toga je bilo koncentrirano u Zagre-

bu, što je i danas slučaj. Jako je dobro što je ta inicijativa krenula iz Zagreba, u smislu da je znala iskoristiti tu situaciju "okrupnjenja" na lokalnoj razini i povezala kroz mrežu Clubture veće i manje organizacije iz svih dijelova Hrvatske. Na isti način kao što su se okupile u platformama Zagreb – Kulturni Kapital Evrope 3000 i kasnije Savez udruga Operacija grad - najprije su se kroz Kulturni Kapital povezale organizacije u konkretnom projektu koji je obuhvaćao čitav niz aktivnosti razmjene znanja, zagovaranja, itd., da bi se zatim organiziralo šire okupljanje nezavisne scene i scene mladih oko vrlo konkretnih zagovaračkih aktivnosti. Sve te platforme od samog su početka imale dvojaku svrhu. Jedna je osnovno okupljanje scene, povezivanje ljudi i organizacija, a druga je okupljanje u radu na konkretnim projektima i programima. Izbjegli smo sastanke koji su sami sebi svrha, okupljanja radi bazične reprezentacije, izmjene informacija, itd. Umjesto toga, članstvo u mreži, a to se osobito vidi na primjeru mreže Clubture, vezano je za aktivnosti, a aktivnosti su zajednička provedba programa. Treći element je uvijek bila svijest i djelovanje prema situaciji sa sektorom, odnosno njegovoj poziciji u lokalnoj zajednici, nacionalnim okvirima kulturnih politika i drugih srodnih politika uz koje su se vezale različite zagovaračke aktivnosti, ili pak u smislu izgradnje unutarnjih kapaciteta, bilo ovih klasično menadžerskih kao što je strateško planiranje, ili onih koje su vezane za zagovaračko djelovanje.

K.P.: **Davor Mišković govori o tome kako najveća promjena s dolaskom u novo desetljeće nije bila zasnovana na estetici, već na promjeni diskursa i pozicioniranju sektora nezavisne kulture kao aktera na kulturno-političkom polju. Možemo li iz tih premisa krenuti prema stvaranju regionalne platforme? Kako je došlo do tog prirodnog puta, kako su te scene pronašle zajednički nazivnik? Možeš li mi reći iz svog iskustva nešto o toj atmosferi iz koje je došlo do stvaranja regionalne platforme?**

E.V.: Moram prije svega reći da nije bilo zajedničkog nazivnika, nije postojala neka prilika, događanje ili povod. Genealogija procesa vrlo je jednostavna. Nakon nekoliko godina razvijanja temeljnih aktivnosti mreže Clubture pokazalo se da je područje djelovanja za organizacije nezavisne kulture u Hrvatskoj, kao i raznolikost sadržaja, relativno skućeno, pogotovo što se tiče razmjene kompleksnijih programa. Uzmimo za primjer koncert ili neki drugi oblik događanja koji je u Zagrebu imao svoju publiku, no već u Splitu, drugom najvećem gradu u RH, nije imao publiku. Radilo se o jednom tipu vrlo konkretnih i pragmatičnih potreba, koje su primarno razvile hrvatske organizacije okupljene u mrežu Clubture i koje

su istupile u ono što se smatra bliskim područjem. Blizinu područja možemo razmatrati iz načina na koji smo definirali pojam regije. Regionalna mreža nije se stvarala zato što je postojala prilika u obliku fonda ili zbog noviteta u geopolitičkim podjelama, već se ponovno širila u koncentričnim krugovima. Hrvatske organizacije pozvale su one koje poznaju i s kojima su povremeno surađivale, iz područja koja su se smatrala bliskima iz kulturnih i povijesnih razloga, budući da se radi o zemljama bivše Jugoslavije. S obzirom na činjenicu da se nismo mogli utrpiti u kategoriju Zapadnog Balkana, u šali smo definirali naše područje djelovanja kao "Zapadni Balkan plus Slovenija minus Albanija". Krajem 2004. i tijekom 2005. postojala je snažna zajednička energija u okupljanju tih organizacija, a slična dinamika razvoja scena događala se istovremeno u većini zemalja. Naravno, što se tiče razine razvijenosti, dostupnosti javnih resursa i mogućnosti financiranja programa postojale su razlike koje reflektiraju ono što su nekad bile razlike i u bivšoj Jugoslaviji, gdje se kulturna razmjena u smislu kvantitete najčešće razvijala na liniji Ljubljana – Zagreb – Beograd. Međutim, bez obzira na to, u platformi se nikad nije stvorila atmosfera u kojoj bi se radilo o podjeli na tim linijama, budući da su i Makedonija i Bosna i Hercegovina bile uključene u tek nešto manjoj mjeri. Razlozi za to su vrlo kompleksni i u ovom trenutku nama teško savladivi ekonomski i politički uvjeti, kao što od samih početaka u mreži Clulture postoji premala zastupljenost organizacija s područja Slavonije i Like, odnosno iz svih područja koja su tretirana kao tzv. područja od posebne državne skrbi. U uvjetima socijalne i ekonomske deprivacije ne možemo očekivati eksploziju nezavisne kulturne proizvodnje.

K.P.: Vidljivo je kako su akteri u Hrvatskoj, a posebice u Zagrebu, sami definirali nezavisno kulturno polje. Jesu li organizacije okupljene oko mreže Clulture prenijele tip diskursa drugim organizacijama u regiji ili se dogodio sinergijski moment? Na koji je način započela ova priča?

E.V.: Sigurno nije postojao jednosmjerni transfer. Kako bi se nešto transferiralo, prethodno mora postojati plodno tlo. Sigurno je da u Hrvatskoj postoji iznimno jaka programska mreža. Okupljanja u drugim zemljama više se razvijaju prema reprezentativnom modelu, npr. u Sloveniji. Model razvijen u Hrvatskoj mogao se prenosi i na organizacije iz regije koje su prepoznale njegovu učinkovitost. U tom momentu svi smo se složili i vjerovali da se to može napraviti i na regionalnoj razini. S obzirom na to da regija prema našoj definiciji zapravo ne postoji, te ne postoje ni sheme financiranja, bilo je veoma teško, pa i nemoguće održati jednu takvu

platformu, iz niza razloga: nacionalna ministarstva nisu željela ulagati relevantna sredstva, međunarodni akteri, odnosno ECF kao jedini međunarodni akter, također nije želio ulagati značajna sredstva, a drugih fondova nije bilo. Isto tako, okvir za bilo kakvo zajedničko zagovaranje na regionalnoj razini ne postoji. Te su prepreke imale i pozitivne rezultate u smislu transferiranja znanja i vještina zagrebačke scene u zagovaranju prema scenama u drugim zemljama, što će ostati kao trajna vrijednost u regiji. To nije izravna posljedica nastanka takvih modela u Zagrebu, ipak je moralo doći do sinergijskog učinka. Došlo je do transfera diskursa, načina pozicioniranja, metoda rada, zagovaranja. Nemoćnost održivosti takve mreže dovela je do toga da ona nikad nije do kraja profunkcionirala u željenom smislu, odnosno kao programska platforma. Iz tih premisa započet je Exit Europe proces, koji je izveden prilično dobro, međutim, taj se proces teško razvija – pokušaj uspostave političkog djelovanja usprkos nedostatku političkog okvira i u nedostatku realnog političkog interesa, kako u tim zemljama, tako i međunarodnim politikama, mogli bismo usporediti s borbom protiv vjetrenjača. Otkako su okončana ratna zbivanja, u međunarodnim okvirima regija je prilično nebitna.

K.P.: Na nedavno organiziranoj konferenciji Otvorene institucije⁰¹, koja je tematizirala pitanja reformi kulturne institucionalne sfere, mogli su se čuti razni zanimljivi zaključci vezani za potrebu da se nezavisna kulturna scena institucionalizira, da postane legitimni dio sustava, da se u njega ugnijezdi. Slažeš li se s tim tezama i što ukratko možeš reći o tome?

E.V.: Ovisi što znači institucionalizacija. Nezavisni sektor ima potrebu za institucionalizacijom u smislu stabilizacije profesionalnog djelovanja. Vrlo je zanimljiva percepcija donositelja odluka, koji smatraju da se radi o hobiju ili alternativni, što je potpuno pogrešno. U Hrvatskoj smo se donekle pomaknuli, ali nužno je da se uvidi profesionalnost sektora, i to mimo argumenata o učinkovitosti, već iz perspektive proizvodnje javnog kulturnog dobra. Iz te perspektive nužno je da se sektor institucionalizira. Institucionalizacija ne znači okoštavanje, ne znači da nevladine organizacije odjednom postaju institucije osnovane po javnom pravu, nego se radi o tome da je potrebno omogućiti stabilnost, profesionalizaciju i rast organizacijama koje imaju kapacitete i dobre programe.

⁰¹ Konferencija je dio projekta Otvorene institucije - Open Institutions, koji zajednički organiziraju Zagrebačka platforma, Savez udruga Operacija grad, Centar Pogon, slovenska mreža Asociacija i makedonski Kontrapunkt.
<http://zagreb.openinstitutions.net/>

- K.P.:** Razmišljajući o procesu Exit Europe – kako je iniciran i kako je vođen, jasno je da je riječ o prvoj većoj koncentriranoj inicijativi organizacija iz regije prema sceni Europske unije. To je prvi put kako se dogodilo nešto slično, te taj nastup predstavlja potpunu novost u pristupima i načinima djelovanja tih organizacija. Za nas kao mrežu, organizacijski i profesionalno, to znači širenje u jedan veoma apstraktan i ne potpuno jasan politički prostor. Možeš li reći nešto o izazovima koji su se otvorili na tom području te o našoj zagovaračkoj poziciji prema EU?
- E.V.:** EU ima politički problem, snažne institucije koje nisu politički reprezentativne, sa sustavom jakih nacionalnih država koje i dalje donose najbitnije odluke. Drugi problem vezan za EU je da je to i dalje primarno ekonomska zajednica, što se vidi i iz njezinog proračuna. EU je neoliberalan koncept, koliko god pokušava uključiti dimenzije građanstva, kulture, itd. Te su dimenzije time i prirodno usmjerene prema ekonomskim ciljevima. Iako se kultura gura u europske politike, činjenica je da ne postoji, niti će u bliskoj budućnosti postojati, zajednička europska javnost. Razlog tome je što se odluke donose na vrlo dalekoj i vrlo apstraktnoj razini, a parlament je jedino tijelo koje ima reprezentativnu ulogu, koja je u realnosti – u samom procesu donošenja odluka – minimalna. Normalno je da se ljudi osjećaju udaljeno od tih procesa. Što se tiče perspektiva, tu treba biti jako pragmatičan – kampanja kojom se bavi Culture Action Europe, a odnosi se na održavanje i povećanje budžeta EU za kulturu, kao i širenja kulture u područja drugih politika, - tu se nalazi prilika za iskazivanje pozicija regije. No, iako regija ne postoji kao politička činjenica, važno je istaknuti da na ovom području postoji nezavisni kulturni sektor, te nastaviti transferirati informaciju o tome u kojem se stanju on nalazi. Velikom broju naših kolega iz zapadnih zemalja zapravo nije jasno o čemu govorimo kada potenciramo pozicije nezavisne kulture. Iako je u pragmatičnom smislu proces orijentiran na Bruxelles, za nas bi bilo veoma bitno da se osvrnemo na Istočnu Europu, o kojoj ne znamo mnogo, a s kojom dijelimo slično institucionalno naslijeđe. Netko iz Poljske mnogo će brže shvatiti o čemu govorimo kada je riječ o javnim kulturnim institucijama nego netko iz Britanije. Srećom, očekivanja scene u regiji prema EU sve su manja. Sve više organizacija s područja regije shvaća kako se lokalni problemi ne mogu rješavati na razini regije koja nema političke okvire, niti na razini EU, jer ta pitanja ne ulaze u domenu donošenja odluka, pa čak ni da *acquis* uključuje odredbe prilagodbe usmjerene na kulturu.

Ključ je u lokalnom djelovanju, koliko god to teško zvučalo, i povratku sebi. Povratak sebi odnosi se na okupljanje lokalnih aktera u političkom zagovaranju koje izlazi iz autistične perspektive kulture. Autizam je problem na razini EU, kao i na drugim razinama. Ljudi u sektoru moraju shvatiti da su problemi kulture dio širega problema, a to je tzv. neoliberalna paradigma u ideološkom smislu, koja se posebice očituje u pragmatičnom vođenju politike. To što se događa na razini obrazovanja, osobito visokog obrazovanja, ili na razini privatizacije zdravstva, nešto je što se u kulturi još nije počelo događati, a dogodit će se neminovno. Na neki način nezavisna scena i priželjkuje to raspadanje javnog sustava i rasplinjivanje nada da će se resursi pretočiti u nezavisni sektor. Takav scenarij nije moguć. Propast javnog sektora u kulturi povući će i nezavisnu produkciju, i ostat će samo oni tipovi proizvodnje koji su tržišno održivi. Povratak sebi, zagovaranje kulturnih potreba iz širih potreba društva u lokalnoj zajednici, jedina je nada za održivi razvoj nezavisne kulture kao aktivnog elementa društvenog razvoja.